

SVERIGES STÖRSTA INTELLEKTUELLA TIDSKRIFT

AXESS

AXESS MAGASIN - IDÉTIDSKRIFT PÅ KLASSISK GRUND - NR 1 FEBRUARI 2011 PRIS: 75:-

Kosmopoliter

Hur vi bör förhålla oss till kulturell smak
och kulturell härkomst i en global värld

JOHAN LUNDBERG, TORBJÖRN ELENSKY
och KWAME ANTHONY APPIAH reder ut begreppen.

VÄRLDENS GÅNG

JOHAN HAKELIUS

förfasas över en
illa klädd svensk
poliskår.

SAMHÄLLE

MARIA ERIKSSON

om boendet som
fostran av goda
medborgare.

KULTUR

PER SVENSSON

sätter sig in i det
nya intresset kring
längdskidåkning.

INTERPRESS 2804-01

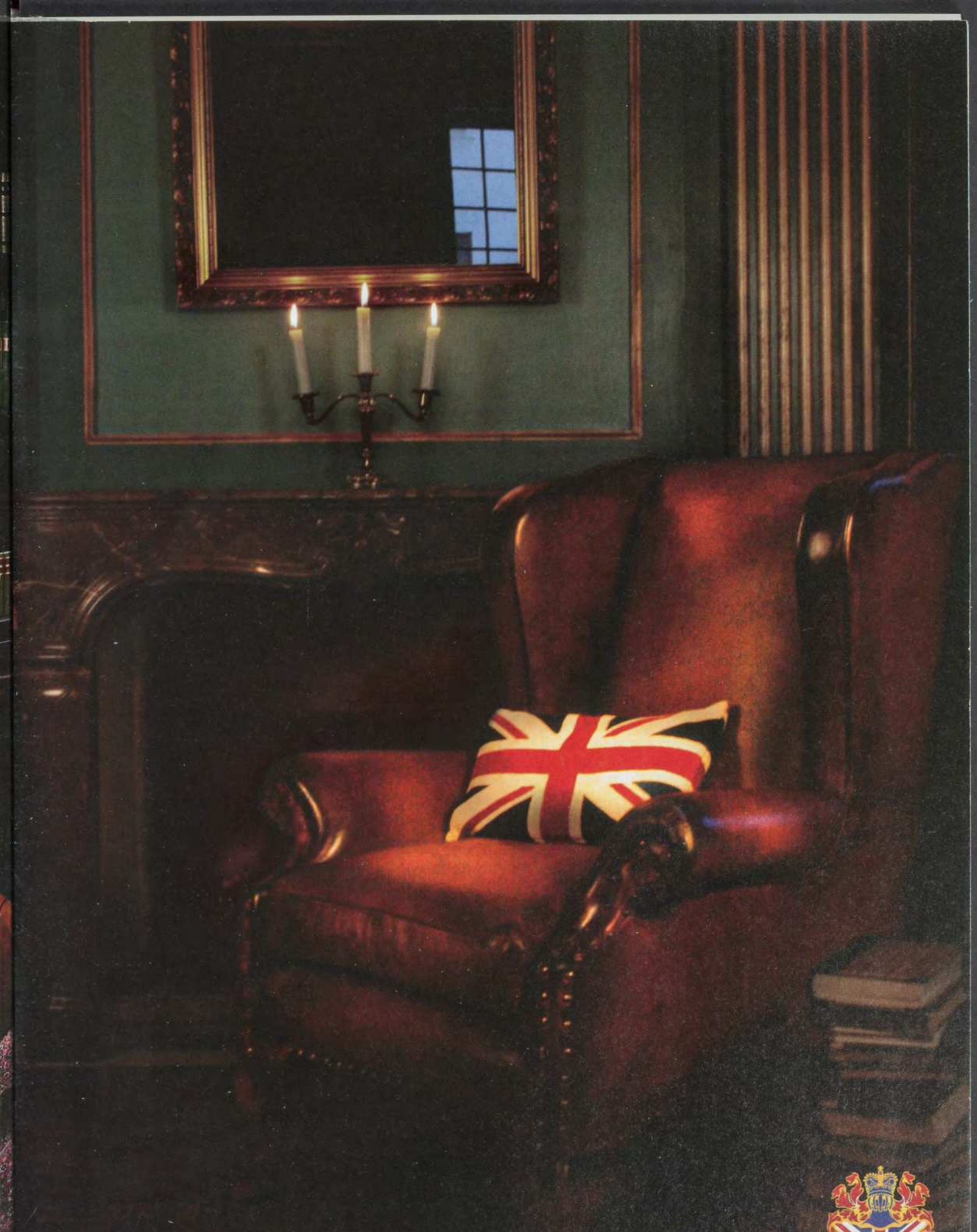

7 388280 407508

RETURVECKA V 12

Läderfåtöljer som åldras med skönhet
Klassiskt engelskt hantverk
Välkommen till vår butik och hemsida!

Sturegatan 20 - 114 36 Stockholm, Sweden
tel: 08-6617080 - www.brittffurn.se

BRITTFURN
Timeless British Furniture

Den nya tidens nihilister

Johan Lundberg

Vi bör dra upp riktlinjer för en kosmopolitiskt orienterad kultursyn som har sin grund i en legering mellan kulturkonservatism, liberalism och upplysnings-tänkande.

Arsskiftet 2010/2011 tycks på många sätt markera en återkomst för den politiska attentatsmannen. Under det förra årets sista och det nya årets första veckor såg vi en rad nya affischnamn födas: Munir Awad, Israel Shamir, Jared Lee Loughner, Taimour Abdulwahab. Trots olikartade politiska hemvister och metoder finns det en del intressanta likheter mellan de senaste månadernas mest diskuterade politiska aktivister. Likheter som leder tankarna till några av huvudpersonerna i Fjodor Dostojevskijs stora romanbygge *Onda andar*.

Där får vi följa en grupp revolutionärer i 1860-talets Ryssland, ledda av Piotr Verchovjenskij och Nikolaj Stavrogin. Hos Dostojevskij rör sig revolutionens karismatiska och subversiva ledargarnityr fritt mellan olika kontinenter och länder. De söker sig tvångsmässigt till de platser där samhällsomstörtande idéer formuleras och lärs ut. De dras till städer där förutsättningarna att skapa kaos är som störst. Och de utövar en närmast magnetisk påverkan på unga, labila människor som vill känna att de hör till framtiden snarare än till historien. Samhällsomstörtarnas metoder är att likna vid inympandet av ett slags nihilistiska virus i samhällskroppen, syftande till att frammana spänningar och motsättningar mellan olika grupper, individer och etablissemang. Så att man med våld, sabotage och bränder ska kunna skapa ett revolutionärt tillstånd.

När det gäller Dostojevskij-karaktärernas moderna motsvarigheter kan man notera hur de förenas i sitt agg mot det liberala samhället. De uppfattar dess institutioner och makthavare som inbegripna i destruktiva konspirationer. Liksom i 1870-talets Moskva tycks målet ofta vara att just skapa kaos och förstörelse – för att därigenom, på sikt, optimera förutsättningar för en ny, utopisk världsordning – bortom nationalstaten, bortom kapitalismen, bortom de nuvarande demokratiska systemen.

Men de samhällsomstörtande nihilisterna 2011 agerar, lika litet som revolutionärerna för 100 eller 150 år sedan, i ett vakuum. Tvärtom finns det gott om svenska opinionsbildare som ständigt ser sig föranledda att ge sitt stöd åt dem som idag vill inympa sönderfallets virus i den västerländska samhällskroppen. Man hävdar att de känslor som terrorister åberopar som orsaker till terrorbrotten är fullkomligt legitima. Man ger terroristerna rätt i deras påstådda upplevelse av att leva i ett djupt rasistiskt och fundamentalt orättvist samhälle. Man menar att hotet från samhällsomstörtarna är överdrivet; att terroristerna inte är några terrorister, att

terrorn i än högre grad utövas av det demokratiska samhällets makthavare.

Orsakerna till dessa reaktionsmönster är huvudsakligen två. För det första finns bland svenska journalister och kulturskribenter en utbredd uppfattning om att det är konstigare att försvara den liberala, västerländska demokratin och marknadsekonomin än att vilja störta det nuvarande systemet över ända. För det andra finns en i viss mån legitim rädsla för att uppmärksammandet av terrorister med andra religiösa övertygelser än den kristna ska kunna underblåsa rasism och främlingsfientlighet.

Temat i detta nummer av *Axess* kan uppfattas som ett försök att slå ett slag för en tolerant attityd gentemot det främmande och annorlunda utan att man för den skull hemfaller åt den sorts kulturelletivism som har gjort att politisk extremism har vuxit sig stark och kommit att betraktats som en intellektuellt sofistikerad hållning.

MEN VAD ÄTERSTÅR FÖR den som inte förmår blunda för kopplingarna mellan å ena sidan politisk extremism och terrorvælde och å andra sidan drömmarna om en utopiskt perfekt värld och en helt ny människotyp: En religiöst ren och syndfri människa, en människa vars sexualitet är fullkomligt oproblematisk och rationell, en människa för vilken egoistiska begär och konkurrenstantänande har utplånats? Måste den som ställer sig avvisande till en dylik utopism hamna i en statisk och självtillräcklig syn på människan och på begrepp som *etik*, *kultur* och *kvalitet*? Finns det inga andra alternativ till utopism och kulturelletivism än en reaktionär attityd, där man till varje pris försvarar det bestående och värjer sig mot varje form av förändring?

I detta nummer drar vi upp riktlinjer för en kosmopolitiskt orienterad kultursyn som har sin grund i en legering mellan kulturkonservatism, liberalism och upplysnings-tänkande. Kan man på en gång bejaka det nationellt unika, det kulturellt högtstående, det konstnärligt väsentliga och det etiskt giltiga? Och samtidigt slå ett slag för dynamiskt föränderliga kultur- och kvalitetsbegrepp? Och samtidigt ta strid för den enskilda individens möjlighet att kunna bryta sig ut ur och överskrida etniska, kulturella och biologiska begränsningar? De frågorna hoppas jag skall framstå som väsentliga under och efter läsningen av 2011 års första nummer av *Axess Magasin*.

Johan Lundberg

Besjäl ditt hem 17–20 februari 2011

En antikvitets lever sitt eget magiska liv. Bjud in den till ditt, och den kommer att besjäl det med sin historia och förtrolla det med sin skönhet.

KONST INREDNING DESIGN

LAMPA I TEAK OCH KROMAD METALL, SANNOLIKT TILLVERKAD I TYSKLAND UNDER DEN SENARE DELEN AV 1950-TALET

VÄLKOMMEN ATT INSPIRERAS AV FÖREDRAGEN, EXPERTERNA, UTSTÄLLNINGARNA OCH DE 250 UTSTÄLLARNA MED INREDNING AV ANTIKVITETER, KONST, KURIOSA, BYGGNADSVÄRD OCH VINTAGE. SHOPPING UPPMUNTRAS – ALLT ÄR TILL SALU. TORSDAG 12–20 FREDAG–LÖRDAG 10–18 SÖNDAG 10–17. ENTRÉ 130 KR. LÄS MER PÅ WWW.ANTIKMASSAN.SE

10 SAMHÄLLE

- Statsvetenskap* Gunnar Wetterberg beskriver statens förfall efter mordet på Olof Palme **10**
USA Gunnar Sonesson imponeras av fenomenet Arnold Schwarzenegger **12**
Sociologi Maria Eriksson om hemmet som uppfostringsanstalt **14**
Medier Julia Latynina analyserar revolutionären Julian Assange **16**
Estland Ingvar von Malmborg om kulturhuvudstaden Tallinns kris **17**
Krönika Theodore Dalrymple förbluffas över nationella stereotyper **18**
Notiser Utblick, politiska sammanslagningar och strejkande amerikanska musiker **19**

20 FRIZON

- Litteratur* Fredrik Ekelund presenterar Roberto Bolaños författarskap.

24 OPINION

- Skola* Inger Enkvist om den senaste PISA-undersökningen **24**
Språk Anders Rönmark om årets nya ord **25**

42 INTERVJU

- Thomas Steinfeld samtalar med Peter Handke.

46 TRADITION

- Kristoffer Leandoer har fördjupat sig i den symbolistiske författaren Remy de Gourmont.

50 KULTUR

- Etnologi* Per Svensson tar en tur i skidspåret **50**
Kulturpolitik Johannes Heuman om Nicolas Sarkozys planer på ett nytt museum i Paris **52**
Italien Anna Brodow Inzaina har följt debatten om Italiens sönderfallande kulturarv **54**
Litteratur Harry Martinson på engelska **55**
Språk Lars Melin förklarar fördelarna med Guds tilltag att splittra människans språk **55**
Konst Therese Bohman presenterar den österrikiske konstnären Carl Moll **56**
Krönika Tanja Bergkvist berättar om Försvarets forskningsinstitut **58**
Notiser Vikbodagbok och Lexikon över vedertagna åsikter **59**

60 RECENSIONER

- Erik W. Larsson söker personerna bakom den nya republikanska politiken, Magnus Peterson vill undvika språklig korrekthetssträvan, Sante Lovén tar sig an en monumental Dylan, Torbjörn Elensky läser en storslagen släktkrönika och Anna Brodow möter kulturarbetare 1968 med revolution på agendan.

82 VÄRLDENS GÅNG

- Johan Hakelius funderar över tecken i tiden.

Trängseln i spåret och framför På spåret är, tycks det, uttryck för samma rörelse bort från teppany-iakihällarna och spa-konformismen. **Per Svensson, sid 50**

28 Krossa hierarkierna!

Kulturarvet bör ses utifrån ett internationellt och gränsöverskridande perspektiv snarare än kopplat till olika gruppidentiteter. Det sätt på vilket vi uppskattar och påverkas av kultur är oväntat och förutsättningslöst.

Av Johan Lundberg

34 Låt oss prata om det svenska

En enda och odelad kultur utan influenser utifrån går inte att föreställa sig. Icke desto mindre låter sig det specifikt svenska urskiljas – liksom andra nationers kulturella uttryck. **Av Torbjörn Elensky**

38 Se människan!

Mycket av det kulturella arvegods som man vill skydda, skapades före nationalstatens uppkomst. Den mesta konsten tillhör inte någon nationell kultur överhuvudtaget. **Av Kwame Anthony Appiah**

AXESS

Axess Magasin är en tidskrift inom humaniora och samhällsvetenskap och utges av Axess Publishing AB.

Chefredaktör: Johan Lundberg
Redaktörer: David Andersson, Therese Bohman, Mattias Hessérus och Mats Wiklund.
Redaktionsråd: Niklas Ekdal, Thomas Gür, Peter Luthersson, Nathan Shachar, Isabella Thomas
Grafisk form: Martin Genberg, Fredrik Sandberg och Pompe Hedengren

Redigering: Fredrik Sandberg
Vinjetbilder: Fredrik Tjernström
Porträtteckningar: Johan Patricny
Korrektur: Hans Strömberg
Omslagsbild: Tzenko Stoyanov
Nästa nummer: 16 mars 2011
Annonser: Sara Skyttedal
 08 – 788 50 78
Material: Redaktionen tar inte ansvar

för insänt obeställt material. Den som skickar material till Axess anses medge elektronisk lagring och publicering.
Prenumerationsärenden: Helår 9 nummer: 499 kr. Kontakta Pressdata: tfn 08-799 63 31
 E-post: axess@pressdata.se
Typsnitt: Freight (Display, Sans, Text & Big), Archer

ISSN: 1651-0941
Repro och tryck: Turbin/Color Print
VD: Kurt Almqvist
Ansvarig utgivare: Peter Elmlund
Ekonomiansvarig: Linda Bengtsson
E-post: redaktionen@axess.se
Telefon: 08-788 50 50

David Andersson
Författare och redaktör på Axess.

Kwame Anthony Appiah
Författare och professor i filosofi vid
Princeton University.

Tanja Bergkvist
Fil dr i matematik, verksam vid FOI.

Therese Bohman
Kulturskribent i *Expressen* och
redaktör på Axess.

Anna Brodow Inzaina
Doktorand i konstvetenskap vid Stockholms
universitet samt konstsribent
i *Svenska Dagbladet*.

Andreas Danielsen
Skribent och diplomat.

Theodore Dalrymple
Läkare, debattör och författare.

Fredrik Ekelund
Författare.

Torbjörn Elensky
Författare.

Inger Enkvist
Professor i spanska vid Lunds universitet.

Maria Eriksson
Chefredaktör för *Svensk Tidskrift* och
medarbetare på *Svenska Dagbladets*
ledarredaktion.

Johan Hakelius
Skribent.

Johannes Heuman
Journalist och doktorand i historia.

Dick Harrison
Professor i historia vid Lunds universitet.

Lena S Karlsson
Kulturjournalist.

Ola Klippvik
Författare.

Erik W Larsson
Frilansskribent.

Julia Latynina
Journalist, författare samt
programledare på den ryska
radiokanalen Echo of Moscow.

Kristoffer Leandroer
Författare och förläggare.

Svante Lovén
Docent i litteraturvetenskap vid
Högskolan i Gävle.

Ingvar von Malmberg
Journalist och författare.

Lars Melin
Författare och professor i nordiska
språk vid Stockholms universitet.

Magnus Pettersson
Fil dr i tyska vid Göteborgs universitet.

Anders Rönmark
Politisk redaktör för *Tidningen*
Ångermanland och *Örnsköldsvik Allehanda*.

Kim Salomon
Professor i historia vid Lunds universitet.

Gunnar Sonesson
Medarbetare på Diplomat
Communications AB.

Thomas Steinfeld
Kulturchef på *Süddeutsche Zeitung* och
professor i Cultural Studies
vid universitetet i Luzern.

Per Svensson
Kulturskribent på *Sydsvenskan*.

Gunnar Wetterberg
Samhällspolitisk chef på Saco.

Mats Wiklund
Författare och redaktör på Axess.

Olle Wästberg
Skribent och tidigare generaldirektör
för Svenska institutet.

Bildning är mer än Trivial Pursuit

Att vara bildad måste vara något mer än att kunna skilja mellan Rembrandt och Gauguin, Mozart och Beethoven: personer som är duktiga på att lösa korsord, spela Trivial Pursuit eller Jeopardy är inte alltid bildade, men väl utrustade med ett gott detaljminne och inte sällan blott ytliga kunskaper i diverse ämnen – de har mer bredd än djup. Bildning är per definition djupgående, och måste därför inkludera något slags utvecklad analysförmåga – en förmåga att se konst, lyssna

till musik etcetera, det vill säga att den bildade "i någon rimlig mening förstått/upplevt storheten i de nämnda verken", samt kan bidra med självständiga (inte nödvändigtvis originella) tolkningar och därmed bli en del av en tradition – en tradition fylld av värderingar och omvärderingar, av vilka de senare gör traditionen levande och organisk.

Tom Haas

Svensken vill vara likadan

Det värsta en svensk kan tänka sig är att inte vara som alla andra, en berömd dansk-norsk författare har till och med skrivit en stor bok om behovet av att alla ska vara likadana.

Denna typ av offentlig samtalsterapi fyller ett viktigt syfte för svenskarna: Vi får veta att vi inte är speciella, och om vi inte är speciella kan vi sedan komma fram till hur vi ska handla utan att sticka ut på något obehagligt vis. Det är därför vi svenskar är så upptagna av att diskutera "normer", eftersom vi har svårt att skilja allmän praxis från skriven lag.

Iggy Drougge

Inte så mycket att älta om

De flesta kvinnor och män har haft sexuella förbindelser som varit mindre lyckade, men det är oftast inte så mycket att älta om. Ibland blir det fel, ibland blir det bra. Livets hårda skola.

Men om feministerna ensamma får hållas i debatten så är vi snart i en situation där sex som en kvinna i efterhand ångrar ska likställas med våldtäkt. Eller rättare sagt, där är vi redan, om jag förstår anklagelserna mot Assange rätt.

Det är utmärkt att Johan Lundberg vågar anlägga ett annat och mer nyanserat perspektiv i dessa frågor där arga elitfeminister annars kräver att bara en uppfattning skall få finnas.

Emily Jonsson

Prata om en kvasidebatt

Civilisation byggs inte genom att okunnigt slentrianmässigt slå in öppna dörrar, utan av ett djupt och brett seende över tid. Istället för ett långsiktigt sansat resonemang med djupa kunskaper i fokus, tävlar dock personer av alla kön idag om vem som kan skrika högst och få igenom sin egen gränsuppfattning, samt skapar därigenom en osäker tillvaro för dem som inte har samma sociala koder som de själva. Allt blir en kvasidebatt i ett obehagligt socialt klimat, där brandkärsutryckningarna avlöser varandra på ett obildat sätt. "Prata om det"-kampanjen är en sådan.

Eva Charlotte Dahnberg

Den enda läsaren med alla rätt i Axess populära julquiz visade sig vara samma läsare som var ensam om prestationen även förra året: Jan Johansson i Linköping. Grattis Jan! En flaska champagne kommer med posten.

Den rätta raden lyder: 1. 2 2. X 3. X 4. 2 5. 1 6. 1 7. X 8. 2 9. 1 10. 2 11. X 12. X 13. 1 14. X Red.

MANADENS PUDEL

Vildgäss var knipor

Som flera uppmärksamma läsare har påpekat blev en bildtext fel i Lars Jonssons artikel om Zorn och Liljefors i förra numret av Axess. Bruno Liljefors målning från 1922, som påstås föreställa lyftande vildgäss, heter givetvis *Lyftande knipor*. Axessredaktionen, som kan skilja gäss från knipor men förväxlade två texter i brådskan, beklagar.

Hasta la vista, Arnold!

12 Gunnar Sonesson imponeras av fenomenet Arnold Schwarzenegger

Det ljusa och fräscha

14 Maria Eriksson om hemmet som uppfostringsanstalt

En sann revolutionär

16 Julia Latynina analyserar revolutionären Julian Assange

Kulturkris i Tallinn

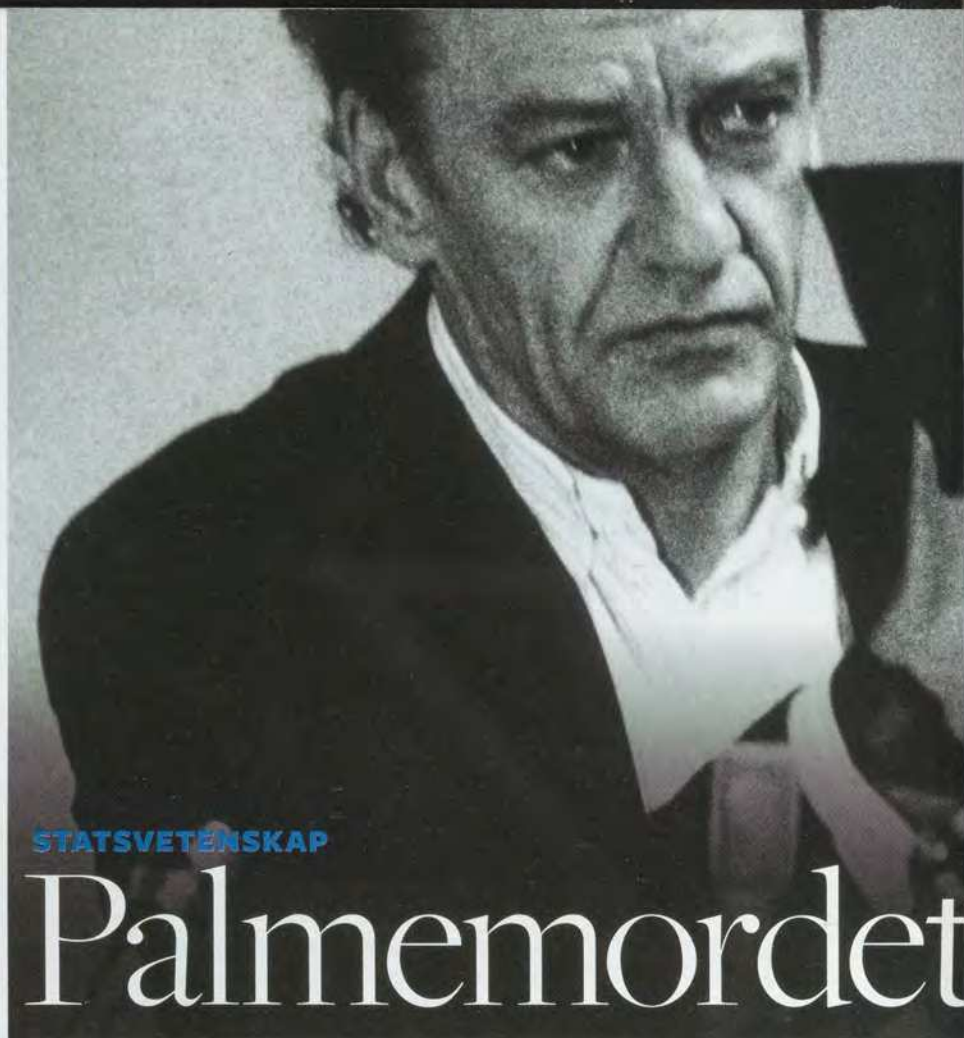
17 Ingvar von Malmberg om kulturhuvudstaden Tallinns kris

Krönika

18 Theodore Dalrymple förbluffas över nationella stereotyper

Notiser

19 Utblick, politiska sammanslagningar och strejkande amerikanska musiker

STATSVETENSKAP

Palmemordet

För 25 år sedan sköts Olof Palme till döds. Det är frestande att se mordet som upptakten till det sjunkande förtroendet för staten, skriver **Gunnar Wetterberg**.

NÄR SOCIOLOGER OCH statsvetare jämför länder hör tilliten till de svenska särdragen. Svenskarna är starka individualister med förbluffande stort förtroende för de gemensamma institutionerna.

Tilliten är viktig. Den gör att de offentliga misstagen blir mycket lättare att rätta till. Medborgarnas inställning till reformering av pensionssystemet är ett lysande exempel. När Nicolas Sarkozy sade pensionsreform hade han två miljoner på gatorna; när Gerhard Schröder försökte sig på samma sak tappade han hälften av sina väljare; och i Grekland gick till och med finansministeriet i strejk. Men i Sverige begrep de flesta att om staten har ett problem med ATP, då har de själva också ett bekymmer.

Hur länge kommer det att vara så? År 1986 började SOM-institutet mäta svenskarnas förtroende för olika institutioner. Kurvorna pekar åt olika håll, ibland litar man på professorer, ibland på ambassadörer eller *Dagens Eko*, men den långsiktiga trenden är dyster. Siffrorna för de offentliga institutionerna sjunker stadigt.

Det är frestande att tänka in Palmemordet som upptakten. Jag tror det var den brittiska skämttidningen *Punch* som under

den plågsamma utredningen lät en mycket övertygande skurk dela med sig av goda och dåliga nyheter. "De dåliga: Polisen är efter oss! De goda? Det är den svenska polisen!"

Det var bara början. 1990-talskrisen var egentligen det mest spektakulära utslaget av misstroende. När regeringarna fumlade sig fram mot allt större budgetunderskott satte folket klackarna i backen och sparade för glatta livet. Från att ha konsumerat fem procent mer än vi tjänade 1989 slog sparkvoten om till plus tio procent 1993 – och sysselsättningen föll som en sten, för det är hemmamarknaden som står för de flesta jobben.

Sedan kom tsunamin och därefter orkanen Gudrun, som egentligen var ännu värre – hur kan staten låta hela landsändar stå utan vital infrastruktur i veckor och månader?

Kanske sätter just Gudrun fingret på en av problemets beståndsdelar. När privatiseringar suddar ut gränsen mellan offentligt och privat blir ansvaret oklart och försummat. När Sydkraft/Eon inte klarade av att återställa elen med sin slimmade underhållsorganisation borde staten ha satt in det offentliga resurser och helt sonika skickat

inledde förfallet

FOTO: OLLE SEIJ/BOLD/SCANPIX

notan till kraftbolagen. Det gjorde den inte. Där fick förtroendet ett grundskott.

Lika illa är det när skolorna jönsar till det med bärbara datorer och gratis körkort i jakten på krympande elevkullar, samtidigt som föräldrar kan vändas över de faktafel och språktabbar som allt fler lärare låter passera i skrivningar och hemuppgifter. Friskolornas marknadsföring smittar – Helsingborg har betalat stora pengar för att skapa ett "varumärke" åt de kommunala skolorna.

MEN PROBLEMEN går djupare än så. Den politiska sfären har själv satt staten på undantag. För fem år sedan skulle ett antal regementen läggas ned. Regeringen lovade att ersätta dem med andra statliga jobb. I en ytterligt summarisk utredning föreslog utredaren att 2 700 arbetstillfällen skulle flyttas. Flera av förslagen skulle i praktiken slå sönder vitala koncentrationer av statlig sakkunskap. Riksantikvarieämbetets vård av kulturarvet, Konsumentverkets sakkunskap om marknadsrätt och Naturvårdsverkets naturresursavdelning ska alla flyttas ut – till Visby, Karlstad och Östersund. Utredningen förklarade troskyldigt att det i Karlstad fanns en 80 poäng lång utbildning i rättsvetenskap, där det ingick en kurs i marknadsrätt – samtidigt som en annan utredning pekade på avregleringens följder för konsumenterna.

Det var den socialdemokratiska regeringen som stod för utredningen och beslu-

ten, men alliansen lyfte inte ett finger för att göra skadan ogjord när den kom till året där efter. Det principiellt mest intressanta med utredningen var hur den betraktade – negligerade – statens grundläggande uppdrag. I den "ekonomiska konsekvensanalys" som den lejt ut till en privat (sic!) revisionsbyrå genomförde denna en mycket ofullständig genomgång med utgångspunkt från grovt tillyxade antaganden. Det makalösa med denna "analys" var att den överhuvudtaget inte tog med konsekvenserna för själva verksamheten i bedömningen. Vad som ursprungligen var verksamhetens *raison d'être* hade förvandlats till en ointressant bisak. Statens viktigaste åtagande hade plötsligt blivit att hålla invånarantalet – eller åtminstone statstjänarantalet – konstant på några bestämda orter, oavsett vad som hände med kvaliteten på den verksamhet som ursprungligen var motivet med skattefinansieringen. Svansen viftar med hunden.

Hur har det kunnat bli så?

En viktig förklaring är samspillet mellan politikens professionalisering och professionernas politisering. Under det tidiga sjuttioalet inrättade partierna och deras gynnare en hel mängd nya tjänster för närstående ungdomar – somliga som politiska sekreterare i departement, kommuner och landsting, andra som lobbyister åt fackföreningar och företag. Plötsligt kunde politiken bli ett levebröd redan i unga år. Visst hade Per Albin Hansson och Gustav Möller

börjat sin heltidsbana redan i SSU, men den sortens karriärer förblev länge ganska sällsynta. Numera har sjuttioalets broilers tagit över de flesta av den svenska rikspolitikkens ledande positioner. Jag tror att denna omvälvning av politikerbanorna är en underskattad faktor när det gäller den svenska politikens utveckling, till både form och innehåll. Politiker utan annan erfarenhet än politik har helt enkelt svårare att begripa och hantera sin omvärld än sina föregångare, som hade tjänat för Rakel i fackföreningar, företag och handelskammare.

SAMTIDIGT HAR DE ledande statstjänsterna politiserats. Det är en utveckling som den kommunala delen av den offentliga sektorn varit någorlunda förskonad ifrån, med Stockholm som olyckligt undantag. Många ämbetsverk får avdankade statsråd, statssekreterare och riksdagsmän som chefer; kanske bidrar det rentav till att myndigheterna blir fler, för att ha något att erbjuda dem som vill stiga av.

I detta ligger ett dubbelt problem; dels saknar allt fler ledande chefer rejäl erfarenhet av att leda och entusiasmera stora organisationer, dels tappar åtskilliga mellanchefer sugen och söker sig någon annanstans, när så många karriärmöjligheter blockeras.

Följden blir att myndigheterna blir sämre ledda och skötta än vad som är bra för medborgarna. Plötsligt blir det inte så märkvärdigt att väga statliga funktioner mot regio- »

nal sysselsättning – och låta bygdeskålen väga över.

Vad ska man då göra?

Det medborgarna behöver är en stat som gör rätt saker och gör dem så klokt som möjligt. Den ska finnas där marknaden och individerna inte räcker till, den ska vara snabb och kraftfull, och den ska inte göra skillnad mellan man eller kvinna, mellan jude eller grek. I denna skröpliga värld är normer något som varken människor eller institutioner alltid klarar av att leva upp till, men de måste ändå finnas där för att leda utvecklingen och handlandet i rätta banor. Då kommer ramar och regelverk att bli viktiga.

JAG TROR ATT EN del av dagens förbannelse har att göra med det tidiga 1900-talets socialdemokratiska frustration. Det nya regeringspartiet mötte en ämbetsmannavärld och en byråkrati som den uppfattade som alltför trög och svårstyrd. Därför sökte den sig nya lösningar; den skapade nya ämbetsverk, med Ams och dess förgreningar som det bästa exemplet, där nya befodrings- och rekryteringskriterier gällde. Gunnar Sträng gynnade programmatiskt ekonomer på juristernas bekostnad i bemanningen av regeringskansliet; och statssekreterarna omvandlades, först från ämbetsmän till (s)-märkta tjänstemän, och i nästa steg till viceministrar.

Föreställningen var att förvaltningen behövde en rejäl dos mer politik för att leverera det statsmakterna ville ha. Den kan ha haft fog för sig, men nu börjar problemet bli det omvända. Staten och den offentliga sektorn har blivit svagare och mer fragmenterad, därför att det brister i ledning och sammanhållning, därför att just ledningen och styrningen avprofesionaliserats. Alliansregeringen har tagit ett par steg i rätt riktning när det gäller tillsättningsarna i staten, men det tar tid innan rekryteringsunderlaget är återställt.

Nedrustningen märks också i lönekuverten. I början av 1960-talet flyttade mina föräldrar till justitiedepartementet och Bromma läroverk, och köpte en villa i Stora Mossen på lönerna som domare och läroverksadjunkt. Idag är den sortens boende långt utom räckhåll för deras efterföljare – marknaden har tagit över Stavgårdsgatan. Nu är det skattejuridiken som gäller för unga jurister, och det är inte många som drömmer om att bli språklärare.

Det är det befolkningen ser. När rekryteringen sjangserar blir jobbet sämre gjort, och då faller förtroendet. Det är den utvecklingen politiken och staten måste vända, om tilliten ska bestå. Och tilliten är grunden för den "svenska modellen". ✱

USA

Hasta la vista, Arnold!

Arnold Schwarzeneggers politiska karriär har nått vägs ände, nu väntar åter Hollywood. Som guvenör genomförde han flera viktiga reformer, skriver **Gunnar Sonesson**.

DEN 3 JANUARI 2011 gick guvernör Arnold Schwarzeneggers andra mandatperiod ut och *The Governor* packade ihop sina saker för att vid 63 års ålder återgå till en karriär i Hollywood. Det var många som skakade på huvudet när det stod klart att actionhjälten med den sparsamma vokabulären skulle ta över Kalifornien, USA:s folkrikaste delstat, men omdömena om hans sju år vid makten är inte enbart negativa.

Schwarzenegger har i huvudsak regerat från mitten, med några kontroversiella undantag. De ständiga bråken om budgeten och de kroniska underskotten sänkte hans opinionsstöd, från 60 procent vid mandatperiodens början till under 30 procent vid dess slut. Flera bedömare menar dock att han initierat förslag som på ett bestående sätt kommer att förändra politiken i Kalifornien till det bättre.

Att han regerat från mitten i en delstat där de bägge politiska partierna står långt ifrån varandra innebär också att ingen riktigt älskar det han åstadkommit. Vilket också leder till den kanske mest intressanta delen av berättelsen – att han i praktiken regerat utan något parti. Valet av honom blev möjligt genom en näst intill unik händelse i amerikansk politik – att den nyss omvalde guvernören fick sitt mandat återkallat i en folkomröstning, något som tidigare bara inträffat 1921 i North Dakota.

THE RECALL 2003 KOM bara ett år efter att Gray Davis valts till guvernör. En ekonomi i kris och ett par djupt impopulära lagstiftningsförslag gjorde att republikanerna lyckades samla ihop 1,6 miljoner röster för en recall-process. Den innebär att folket kallas till valurnorna för att samtidigt rösta om emot ett återkallande av guvernörens mandat samt att välja en ersättare. Vid ett recall är det fritt att kandidera, partiernas primärvalsprocesser sätts ur spel. Detta gjorde det möjligt för Schwarzenegger att kandidera som *republican light*.

Att en liberal, abortvänlig B-skådis med

ett minst sagt brokigt förflutet skulle bli republikanska partiets kandidat i extravalet 2003 var ungefär lika sannolikt som att de skulle ha nominerat Al Gore. De kaliforniska republikanerna förändrades i grunden på 1990-talet. Det parti som fört två andra mittenrepublikaner, Richard Nixon och Ronald Reagan, till guvernörsposten och presidentämbetet har marginaliserats genom att inta en fundamentalistisk högerposition med abortmotstånd högt på agendan. Schwarzenegger kandiderade därmed utan stöd från delstatspartiet.

Till slut fanns 135 namn på kandidatfältet, däribland publicisten Arianna Huffington, en porrfilmsstjärna samt en dvärgskådis. Trängseln hjälpte sannolikt Schwarzenegger som hade tre stora tillgångar: stjärnstatus, en stor egen kampanjkassa (han var miljonär redan före filmkarriären, genom framgångsrika företag inom träning och bodybuilding) och en enastående berättelse om social mobilitet. Hans oberoende av de traditionella partierna var också en tillgång eftersom väljarna älskar kandidater som ska göra upp med *politics as usual*. Samtidigt hade han så mycket skelett i garderoben att det omedelbart dödat vilken annan kandidatur som helst: anabola steroider, marijuanarökning (fångat på film i dokumentären *Pumping Iron*) och anklagelser om sexuella trakasserier.

Den stora frågan var: Vad visste Schwarzenegger egentligen om politik och hur skulle han kunna styra en extremt komplex och demokratiskt dominerad delstat? Att döma av filmerna begränsade sig hans kompetens till att köra motorcykel, fälla roliga repliker och skicka folk genom glasrutor. Schwarzeneggers kampanj bekräftade farhågorna – han gjorde sig otillgänglig för intervjuer och deltog bara i en enda debatt – som han ansågs ha vunnit eftersom han inte fullständigt misslyckades. Istället vräkte kampanjstaben ut förenklade budskap med referenser till hans filmer.

Men schwarzenegger saknar inte insikt i

"Att försöka bli guvernör var mitt livs svåraste beslut, sedan 1978 då jag beslöt att vaxa bikinilinjén."

FOTO: MARK RALSTON/AFP/SCANPIX

amerikansk politik. Han utsågs till "särskild rådgivare" i idrottsfrågor av Georg W Bush och var en huvudtalare på republikanernas konvent 2004. Han är omtyckt bland republikaner utanför Kalifornien. Efter tillträdet som guvernör skaffade han sig en imponerande skara rådgivare, till exempel en tidigare guvernör, Pete Wilson, och finansgeniet Warren Buffett. Schwarzenegger har också utmärkta kontakter bland demokrater – han är sedan 1986 gift med journalisten och författaren Maria Shriver, John F Kennedys systerdotter, och har genom henne god kontakt med Kennedy-klanen.

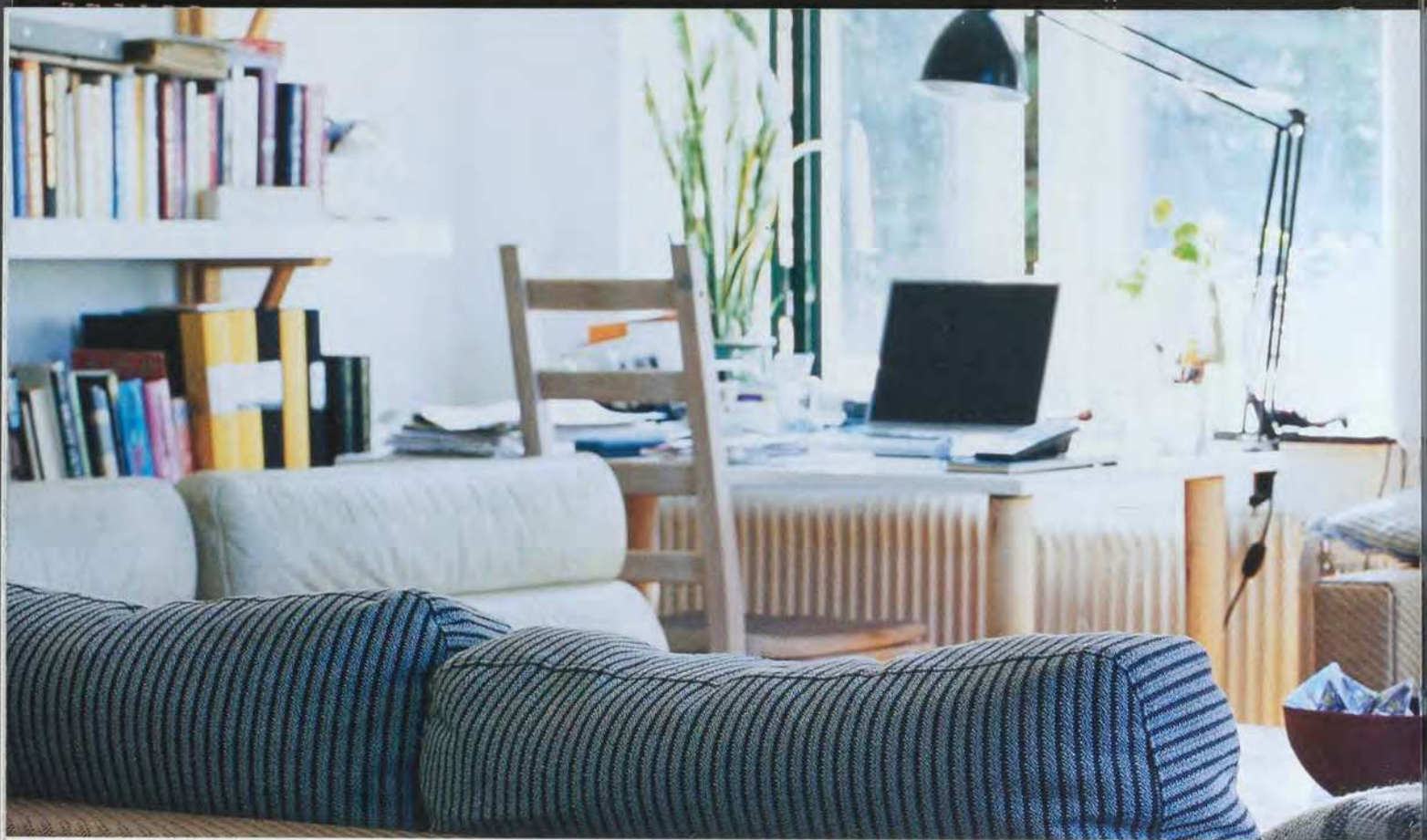
BLAND SCHWARZENEGGERS mer bestående politiska insatser utmärker sig ett starkt

försvar för Kaliforniens gröna klimatpolitik i strid med oljeindustrin, en långsiktig reduktion av delstatens utgifter för pensioner, ett slut på fiffler med valkretsindelningar genom att makten flyttats från politiker till en oberoende institution – och en mildare straffsats för innehav av marijuana.

HANS OMVAL 2006 VAR till stor del frukten av den allmänna ekonomiska uppgången – men också av ett par tvärpolitiska lagstiftningspaket, bland annat ett gigantiskt infrastrukturpaket och en fängelsereform som dels innebär att två nya fängelser byggs, dels att unga förbrytare omhändertas av lokala myndigheter istället för i det delstatliga straffsystemet.

I sina bästa stunder var han en skicklig förhandlare med *liberal touch*, men en stor del av tiden kom han ingen vart med sina förslag, just för att han saknade ett parti som kunde slåss för förslagen i de beslutande församlingarna. Han försökte redan före Obama att initiera en sjukvårdsreform för de oförsäkrade, men misslyckades.

Kanske är det som med hans filmkarriär: den blev bara riktigt bra när han fick en regissör som förstod hur man skulle använda honom. *Terminator 2* är fortfarande en av 90-talets bästa actionfilmer. I sitt politiska liv hade han ingen *spin doctor* som likt James Cameron kunde regissera honom. *And this time, he won't be back. Hasta la vista, baby.* ✨

SOCIOLOGI

Hemmet som fostringsanstalt

Tanken att låta boendet fostra goda medborgare lever kvar. På 1930-talet inskräpades ordning och renlighet, idag är det bristande miljömedvetenhet som ska avhjälpas, skriver **Maria Eriksson**.

NITTIONIO PROCENT AV alla väggar i heminredningsreportage är vita. Färgtillverkarna kompletterar nyanser som antikvitt och stockholmsvit med "kritvitt", en färg som är "betydligt vitare än vanlig inomhusfärg", så vitt att tak och lister ser grå ut i jämförelse.

Till slut orkar jag inte se ytterligare en lägenhet med infällda spotlights, superellipsbord och dessa ständigt vita väggar.

De vita köken blir som science fiction-filmernas overaller. Om vi i framtiden kommer att klä oss i enfärgade unisexdräkter, måste kökens uniformitet vara första steget dit. En overall löser alla klädvändor precis som att den som väljer "kritvitt" slipper välja mellan olika färgnyanser. Problemet är bara att ett vitt rum med stark belysning och rostfria maskiner snarare för tankarna till en steril operationssal än ett hem.

Och varför ser det ut så här i världens mest individualistiska land?

För att spåra rötterna till de "ljusa och fräscha" lägenheterna får vi gå tillbaka till 1930-talet. På utställningen Bostad och färg, 1933, skulle besökarna lära sig att ljusa väggar inte bara var trevligt, utan dessutom

billigare i drift eftersom de kräver mindre belysning. Som skräckexempel avslutades utställningen med tapeter som var direkt olämpliga: mörka och stormönstrade. Det passade sig inte i moderna hem!

Utställningen var tidstypisk. 1930-talet var funktionalismens årtionde i Sverige. Med tanke på den trångboddhet som rådde och den bristande sanitära standard som fortfarande många familjer levde under kan strävandena efter bättre bostäder ses som rimliga och framsynta. Men det fanns också en moralisk aspekt, ett uppfostrande drag i visionerna. Bostäderna och bostadsområdena skulle utformas så att de uppmuntrade till en viss livsstil och hindrade andra, mindre önskvärda.

UNDER PAROLLER SOM "Ned med skönhet", "Fram för ordning" lade ett antal framstående arkitekter i den radikala skriften *acceptera* (1931) fram ett program för ett modernistiskt byggande och boende. Uppfostringstendenserna var tydliga.

Lägenheter med rymligare kök var till exempel inte bara av godo: "Är köket tillräck-

ligt stort för att möjlighet skall finnas för barnen att vistas där, kommer de också att göra detta så länge husmodern är där. Det är ej önskvärt. [...] Därför bör man ordna så att barnen tvingas bort från köket ut i det luftigare vardagsrummet." Ett alternativ som författarna lyfter fram är österrikiska Wohnüchen där kök och vardagsrum integrerats i ett – en tydlig föregångare till dagens öppna planlösningar.

Här dyker för övrigt också överallt upp igen under rubriken "Vardagsvaran – vårt tjänare": "Vi finner en over-all, en stekpanna, en skrivmaskin, en bandyklubba självklar i deras effektiva form."

EKONOMIN SATTE gränser, menade författarna, för vilken lyx vanligt folk egentligen kunde unna sig, och för att inte prioritera fel skulle befolkningen lära sig att vissa värden borde gå framför andra. Funktion och effektivitet sattes före skönhet och individuella uttryck.

I *acceptera* kan man till exempel läsa om alltför pråliga möbler. "Då det fyller nio tiondelar av marknaden, är för närvarande de

Var sak på sin plats.

FOTO: HELENE TÖRESDOTTER/
WORDPHOTOS

flesta hem pretentiösa och vulgära. Kampen mot detta bohem är huvudfronten.”

Det moraliserande tonfallet låter främmande i dag, men den som tror att vi lämnat dessa tankegångar bakom oss behöver bara studera hur dagens konsumtionskritiker ständigt väljer Ullared eller ”prylsamhället” som sin måltavla, men sällan eller aldrig vänder sig emot den konsumtion de själva ägnar sig åt.

Eller varför inte som ett socialt experiment testa att inreda sin lägenhet à la hollywoodfru. Att dekorera med Montazami-tofsar blir en närmast subversiv handling i kontrast mot de stylade lägenheterna. På 1930-talet hade det varit uttryck för dålig moral.

GOD, SVENSK SMAK är ett ideal som odlats fram under decennier med hjälp av aktörer som Svenska Slöjdföreningen (idag Svensk Form), som bland annat ordnade utställningen Bostad och färg, men också Stockholmsutställningen 1930.

Vurmen för det enkla och avskalade uppstod dock tidigare än så. Kring 1900 var Carl Larssons Sundborn heminredningsidealet. ”Hur väl känner man sig inte till mods i ett rum, där de enkla ljuspolerade möblerna av alm eller björk visa det vackra träslaget självt [...] Allt tycks säga: 'Här tåles varken lögn eller prål!'”, skrev en entusiastisk Ellen Key.

Men det var först på 1930-talet som uppfattningen att befolkningen skulle fostras in i en ”högre bostadskultur” slog igenom på allvar.

Folkhemmet blev inte den röda stugan, utan snarare en modernistisk lägenhet el-

lervilla inredd i ljusa färger. Funkisområden som Hammarbyhöjden och Södra Ängby i Stockholm kallades båda ”den vita staden” genom deras ljusa färgsättning.

En som dock opponerade sig mot det avskalade idealet var Josef Frank: man kan ”undvika varje smaklöshet, om man inskränker sig till blodlös askes och undertrycker varje yttring av temperament. Det smakfulla blir tröstlöst tråkigt.”

I dagens kunskapssamhälle skulle vi kanske snarare fråga oss i vilken mån den ”blodlösa askesen” i inredningen och boendet påverkar kreativiteten. Är det möjligt att tänka nytt och annorlunda i en miljö där allt ser likadant ut och är uttryck för samma ideal?

Betydligt mer problematiska är de moraliska implikationerna. Vilket utrymme finns det för mångfald eller avvikelser i det funktionalistiska idealet som fortfarande lever kvar? På 1930-talet var idealet sunda och hygieniska bostäder, inte bara som ett mål i sig, utan som ett medel för att uppnå andra politiska strävanden som låg i tiden.

”Sunda och tillräckliga bostäder åt hela folket bilda en nödvändig grundförutsättning för kroppslig och andlig hälsa. Om ej denna förutsättning uppfylles, komma alla våra ansträngningar att intellektuellt och moraliskt, socialt och ekonomiskt höja vårt folks standard att bli i stor utsträckning vanmäktiga”, skriver Alva och Gunnar Myrdal i *Kris i befolkningsfrågan* (1934).

Hygieniska bostäder gick hand i hand med främjande av ”rashygien” och ”socialhygien”.

Men även när de mer obehagliga idéerna så småningom föll ur mode levde tan-

ken kvar att med bostädernas hjälp forma människorna.

Kvinnorna skulle förvärvsarbeta och hushållsarbetet tvingas ned till ett minimum. När maten köps färdig eller kommer från en matsal i huskomplexet räcker det i bästa fall med en kokvrå för den som till äventyrs vill värma en kopp te själv. Dagis och tvättinrättning skulle finnas i anslutning till bostaden.

TANKEN ATT BOENDET också skulle bidra till att fostra goda medborgare levde kvar långt in på 1970-talet: ”Detta skulle ske genom att man anordnade platser som gynnade det sociala livet, till exempel gemensamhetslokaler och kulturinrättningar av olika slag. På så sätt skulle en demokratisk människa som kännetecknades av initiativkraft och samarbetsvilja utvecklas.” (ur *Hej bostad*, Stockholms länsstyrelse)

Det krävs inte mycket fantasi för att se moderna efterföljare i förslaget om förskolor i tunnelbanenära lägen där matkassen och ungarna kan hämtas ut i samma lucka. Eller i den omdiskuterade Norra Djurgårdsstaden som byggs för att det ska vara ”lätt att göra rätt”. De boende får gå i Boskola för att utbildas i hållbar livsstil där inte bara miljöhänsyn utan också ”folkhälsa, motion och spontanidrott” är självklara delar.

På 1930-talet var det dåliga bostadsvanor, idag är det bristande miljömedvetenhet som ska avhjälpas. De politiska målen må ha förändrats en smula, men fortfarande lever idén om att människor ska uppfostas av sina hem. Det sitter liksom i väggarna på folkhemmet. ✨

En sann revolutionär

Julian Assanges mål är inte att göra mer information tillgänglig för allmänheten, utan att inskränka den mängd information som USA baserar sina beslut på. Med Wikileaks har Julian Assange genomfört en revolution av rent marxistiskt slag, menar **Julia Latynina**.

TRE SAKER FINNER jag anmärkningsvärda med Wikileaks. Det första är att Julian Assange har lyckats förändra spelreglerna. Innan Wikileaks fanns såg världen annorlunda ut. Assange har genomfört en revolution i ordets klassiska, marxistiska mening. Enligt marxistisk uppfattning är en revolution när produktionsförhållandena förändras och anpassas efter produktivkrafterna. Internet förändrade produktivkrafterna, Assange förändrade produktionsförhållandena. Assange har gjort bruk av internet ungefär som proletarietet 1917 använde gatstenar.

Det andra som är värt att notera är att det brukar vara freaks som gör revolution och att Assange är ett klassiskt freak: han skriver galna brev till nittonåriga flickor och lägger skulden på staten för alla sina misslyckanden (inklusive sin svåra barndom). Garry Kasparov berättade en gång humoristiskt för mig hur Assange på en konferens som de båda besökte gick fram till varenda kvinna och väckte bestörtning med påståendet "Guantánamo är det nya Auschwitz."

Av någon anledning måste medierna

ständigt upprepa att Assange lagt ut hemliga amerikanska dokument på nätet för informationsfrihetens skull. Det är inte sant. Assanges mål är det rakt motsatta, och detta framgår av två artiklar från 2006, "State and Terrorist Conspiracies" och "Conspiracy as Governance".

I korthet argumenterar författaren Assange ungefär så här: USA är ett auktoritärt samhälle. Alla auktoritära samhällen utövar sin makt genom en sammansvärjning. En sammansvärjning eller konspiration föreligger när vissa aktörer, konspiratörerna, har särskilda kommunikationskanaler varigenom de har privilegierad tillgång till viss information som inte är tillgänglig för utomstående. Om man förstör all kommunikation mellan konspiratörerna blir dock sammansvärjningens sammanlagda kraft obefintlig ("If all links between conspirators are cut then there is no conspiracy").

Om konspiratörer förr i tiden oskadliggjordes genom att man fjärmade dem från varandra i rent fysisk mening, så kan man idag, i nätets tidsålder, istället slå ut deras interna kommunikation. När informations-

flödet begränsas kommer systemet att anta paranoida drag och börja arbeta efter principen "skräp in, skräp ut" ("garbage in, garbage out").

Med andra ord – och det här måste man förstå – är Assanges mål inte att öka mängden tillgänglig information för allmänheten, utan att inskränka den mängd information som USA som politiskt system kan basera sina beslut på. Att göra dess makt paranoid.

JAG UPPREPAR: det är fråga om en revolution i ordets rena, marxistiska betydelse. Förr i tiden kastade man bomber på presidenter och "förintade fysiskt konspiratörerna"; 1968 kastades molotovcocktails på poliserna i Paris; i början av 2000-talet gör man revolution genom att inskränka mängden information som systemet har tillgång till i syfte att tvinga det till felaktiga beslut.

På 1930-talet kritiserade extremvänstern i hårda ordalag den "blodsbesudlade borgerliga regimen". Däremot kunde den inte se några brister i det stalinistiska Sovjetunionen. På liknande sätt riktar sig också

Julian Assange: i täten för en revolution.

FOTO: CARL COURT/AFP/SCANPIX

Assange i första hand mot de fria samhälle-
na. 18 000 personer hade tillgång till det in-
formationsnät ur vilket sergeant Manning
hämtade sina tre fjärdedels miljoner doku-
ment. I Ryssland, i Iran eller än mer i Nord-
korea existerar inga sådana nät. I Ryssland
kan en menig tjekist visserligen stjäla mil-
jontals dollar men däremot inte miljontals
dokument.

DET ÄR INTRESSANT att samtliga av Assang-
es medkämpar tillhör den kategori av freaks
som väcker både respekt och avsky. Freaket
och donquijoten sergeant Manning dröm-
de om att vara en James Bond. Han beklaga-
de sig för hackaren Adrian Lamo att det in-
te fanns någon som uppskattade och älska-
de honom. (På Lamos fråga varför han inte
sålde ryska eller kinesiska dokument svara-
de sergeanten: "Det är offentligt egendom.")

Ett annat freak och en sann medkämpe
till Assange är journalisten John Pilger, som
under ett halvt århundrade har gjort filmer
om den amerikanska och israeliska militä-
rens illgärningar (på engelska har det till
och med uppstått ett eget verb för detta –
pilgerize).

Och naturligtvis har vi själva superfrea-
ket Israel Shamir – Assanges förespråkare
i Ryssland, beryktad antisemit, beundrare
av Ahmadinejad och förnekare av Förintel-
sen – som i sina texter bland annat disku-
terar under vilka omständigheter judar off-
rar sina barn.

Men det tredje och konstigaste av allt
med Wikileaks är ändå en annan sak, näm-
ligen att allting förblir som det var. Hundra-
tusentals dokument har inte fått någon att
förändra sin syn på världen. På högerkan-
ten tolkar medierna dessa dokument som
att Putin är en alfahanne, att Berlusconi har
sålt sig, att Sarkozy är auktoritär och Merkel
obeslutsam. På vänsterkanten anser man
att de vittnar om USA:s nedrighet och lögn-
aktighet. Den redan omnämnde Shamir har
till och med ur dem kunnat utläsa en sam-
mansvärjning mellan Georgien och Estland
mot Ryssland och, naturligtvis, en samman-
svärjning av USA mot den av honom älskade
president Ahmadinejad – men detta är för-
stås är helt vansinnigt.

Vi läser inte med ögonen. Vi läser med
hjärnan. På något sätt är det ändå förvånan-
de att Assange och hans omgivning har fått
fram 750 000 dokument och att det inte i
ett enda av dem avslöjas att USA står bak-
om en sammansvärjning mot mänsklighe-
ten, samtidigt som de på basis av dessa do-
kument kan vara så fast övertygade om att
det är så det förhåller sig.

Revolution är förstas en bra sak: vad har
inte alla dessa revolutionärer åstadkommit
alltsedan 1917! ✱

Artikeln är ursprungligen publicerad
i *gazeta.ru*. Detta är en förkortad version.

Översättning: Fredrik Linde

ESTLAND

Kulturkris i Tallinn

Kulturen har alltid varit central för Estlands
sammanhållning. Men Tallinn hade nog velat vara
europeisk kulturhuvudstad med betydligt bättre
förutsättningar, skriver **Ingvar von Malmberg**.

I ÅR HAR EUROPA TVÅ KULTURHUVUDSTÄDER: Tallinn och Åbo. Att båda städer-
na har en nära historisk anknytning till Sverige är kanske en tillfällighet. Att
båda ligger vid samma hav är ingen slump: krafter inom EU vill fokusera på
samarbetet över Östersjön.

De två städerna går in i kulturhuvudstadsåret med mycket olika förutsätt-
ningar. Medan Åbo satsar entusiastiskt, med en god budget i ryggen, har Tal-
linn tvingats sy om festivalkostymen till en mindre modell.

Den ekonomiska krisen har slagit hårt mot Estland. Det har funnits mi-
nistrar och statssekreterare som velat avbryta förberedelserna och åter-
komma med en ny ansökan, senare, någon gång.

Men hur många gånger får Tallinn, där en tredjedel av landets invånare
bor, chansen att visa upp sig internationellt? Hur ofta står man i centrum
för kontinentens intresse?

I Estland anser man sig sällan ha råd att vänta, inte i några sammanhang.
Slutsatsen blev därför: vi genomför alltihop, trots allt. Vi får tillbaka en del i
form av publicitet och turistintäkter, förhoppningsvis. Samtidigt krymptes
antalet evenemang till hälften av vad som ursprungligen planerades.

Fortfarande är anslagen till kultur generösa. Kulturen får idag 2,6 procent
av statens medel, medan normen i en offentlig europeisk budget är drygt 1
procent till kulturen. Ändå har den estniska kulturbudgeten sjunkit brant,
som allt annat.

Rahvussooper Estonia, den gula nationaloperan från 1913, tycker sig ha
kommit lindrigt undan med 10-15 procents nedskärning. Frispråkiga Teater
NO99, vars bidrag till kulturhuvudstadsåret har den allvarliga titeln "The
Rise and Fall of Estonia", menar att teaterns budgetminskning på 30 pro-
cent är normal. Utöver detta har regeringen infört extraskatter på biljet-
ter och diverse annat.

I ESTLAND HAR KULTUREN FÖRMODLIGEN en starkare betydelse än i många an-
dra länder. Tack vare språket, musiken, teatern, operan, litteraturen, filmen
och bildkonsten – de gemensamma symbolerna och begreppen – kunde man
hålla samman genom krig, ockupationer, övergrepp och politiska stormar.
Musiken har alltid varit kärnan i estnisk kultur. De internationellt kända kul-
turpersonligheterna är musiker, solister, dirigenter och kompositörer. När
tjugoårigen Tanel Padar vann eurovisionsschlagern 2001 framkallade det-
ta rader av blankögda kommentarer från olika beslutsfattare.

Arrangemangen året därpå stod Sveriges Television för: i Estland fanns
varken kunskapen eller pengarna. Därför är nationen chockad över kultur-
ministern Laine Jänes uppträdande. Även hon har musikkbakgrund: lära-
re och körledare. Detta hindrade henne inte från att egenmäktigt avskeda
Andres Siitan, chef för symfoniorkestern ERSO. Besparingar borde ha ge-
nomförts i snabbare takt, var hennes argument.

Resultatet blev en explosion. Den världsberömda dirigenten Neeme Jär-
ves, som länge ledde ERSO under sovjettiden, lämnade orkestern i protest.
I ett land med 1,3 miljoner invånare är ett bortfall av denna dignitet inget
att leka med – och dessutom skulle kulturhuvudstadsåret precis börja. För
att hastigt få tag på en ersättare, och förhindra fler avhopp, höjde kultur-
ministern orkesterns anslag med fem miljoner kroon. Inget vunnet alltså,
men mycket förlorat.

Yngre kulturpersoner är upprörda, talar om skandal och regeringsöver-
grepp. Många äldre håller, av gammal vana, en lägre profil och mumlar att
man inte riktigt vet orsakerna. Men i alla led är grundkänslan densamma.

Kris eller inte kris – det var ju så här det inte skulle vara. Det var ju så här
det gick till under den gamla dåliga tiden. ✱

Alla skyller på andra

Theodore Dalrymple är läkare, debattör och författare, vars senaste bok, *The New Vichy Syndrome. Why European Intellectuals Surrender to Barbarism*, kom ut våren 2010. Kolumnist på bland annat *Spectator* och *New Criterion*.

I ngen är så mycket determinist att han aldrig skyller på andra. Hur olycklig vår situation än är, ligger det alltid en viss tröst i att finna att någon annan är ansvarig för den.

Därför blev jag inte alldeles förvånad när jag nyligen läste en artikel i *Financial Times* av Jose-Ignacio Torreblanca, chef för European Council of Foreign Relations i Madrid, med titeln "Spanien hotas av en kris skapad i Tyskland".

Det vore mig fjärran att okritiskt lovsjunga Europas *Hausfrau*, eller att bagatellisera Tysklands roll i skapandet av en situation som var dömd att ganska snart leda till återupplivandet av känslor av nationell fientlighet, om än inte till öppet krig. Men det förefaller mig som om en hel del av Spaniens problem är självförvållade: om man med Spanien menar landets regering och folk.

Inte för att Spanien var unikt i detta avseende, långt därifrån. Det Spanien gjorde, gjorde även Irland, liksom Storbritannien, och utan tvivel flera andra. Men vilken uppmuntran de än må ha fått utifrån, var det ingen som tvingade dem att göra det.

Författaren till artikeln, som växlar mellan en klagande och gnällig ton, förklarar för oss att Spanien gjorde allting rätt för att undvika en kris: man reformerade sin arbetslagstiftning, skar ned de offentliga utgifterna, höjde pensionsåldern och minskade löner och pensioner inom den offentliga sektorn. Och ändå var marknaderna stygga mot Spanien, på grund av den elaka häxan i Berlin.

Alla de nämnda reformerna var förvisso beundransvärda och rentav ädla; men man har ändå rätt att fråga: Varför var de nödvändiga? Rimligen inte för att Tyskland skulle ha prackat på Spanien en felaktig politik. Vem betalade spanska offentliganställda mer än deras arbete var värt, utan tvivel för att i gengäld få deras röster? Inte tyskarna. Vem ålade Spanien en stelbent arbetsmarknad? Inte tyskarna. Vem tillät spanska arbetare att gå i pension tidigt, när den ökade livslängden för länge sedan hade förlängt pensionstiden? Inte tyskarna.

DET ÄR SANT ATT ÖVERGÅNGEN TILL euron tillät och kanske uppmunttrade Spanien att låna pengar till låga räntor när räntorna, med tanke på den ekonomiska situation som höll på att utvecklas vid den tiden, borde ha varit höga. Men vad gjorde den ena efter den andra spanska regeringen för att kontrollera den kredit som skapade en bubbla och illusionen om välstånd? Ingenting; och varför inte? Eftersom illusionen om välstånd är lika bra för valresultaten som den äkta varan.

Och vad folket beträffar, skall vi verkligen tro att de inte njöt av sin tid av illusoriskt välstånd? Finns det någon villaägare här i världen som inte gläder sig (och berömmar sig själv för sitt ekonomiska skarpsinne) när han får veta att värdet på hans egendom har fördubblats eller tredubblats de senaste tre åren? Det faktum att hans hus fortfarande bara är en byggnad med fyra väggar faller honom inte in; han känner sig rikare på riktigt.

Det är förbluffande hur snabbt nationella stereotyper och undan gömt agg återuppstår efter att förment ha glömts bort i den minestronesoppa som är Europa. "Hänsynslösheten i Angela Merkels förslag pekar på djupgående förändringar i Berlins syn på södra Europa", hette det i artikeln.

Det påminde mig om ett besök i Spanien för några år sedan, när jag köpte en bok om Hitlers attityd till spanjorerna. Titeln på boken var *Intrepidos y sucios*, "Modiga och smutsiga".

Vad grekerna beträffar, så dröjde det inte länge förrän några av dem hävdade att om det inte hade varit för den tyska ockupationen, så hade Athen varit – jo, faktiskt – hela världens Athen. ✱

Översättning:
Jim Jakobsson

I korthet

Utblick

✱ Jennny Diski fascinerar och förfäras i *London Review of Books* över *Life*, Keith Richards

London Review of Books

själviografi. "Jag tänker hålla fast vid Keith Richards självbiografi, eftersom jag ibland oroar mig att mitt liv är tråkigt och undrar om jag inte borde anstränga mig för att ha mer roligt. När det inträffar är en snabb bläddring genom Keiths memoarer en påminnelse om att jag egentligen aldrig ville leva någon annans liv, inte ens en Rolling Stones."

✱ Svenska Folkpartiets vice ordförande Nils Torvalds anser att den obligatoriska svensk-

VASABLADET

undervisningen i Finland inte längre fungerar. Svenskan tryggas bättre genom hårdare språkkrav på personer som ska ge service på svenska. *Vasabladet* kommenterar:

"Då Torvalds uppfattar SFP-stödet för den obligatoriska skolsvenskan som en antidemokratisk åtgärd gör han ett logiskt fel [...] SFP-presidiet borde inse att partiet saknar beslutsrätt i fråga om den obligatoriska skolsvenskan, men att partiets stöd för svenskan är en grundförutsättning för de andras stöd. Inget parti i Finland är påvligare än påven själv."

✱ Vad är twittrandet annat än en modern variant på aforismer? skriver Matthias Heine

WELT ONLINE

på *Die Welt*. Dagligen lägger miljontals unga människor ut snärtiga och korta formuleringar om sin samtid. Men deras värde på sikt är tveksamma: "De flesta nätaforismerna är tidsrelaterade. Vem vill läsa tre månader gamla Wikileaks-liners i dag? Aforismen har visserligen uppstått från de döda. Men kanske bara som en zombie."

✱ Efter att Ed Park skrev om långa meningar i skönlitterära verk i *New York Times Book*

The New York Times

Review sände läsare honom andra exempel på långrandighet. "Den libyske författaren Ashur Etwebi mejlade mig om *Dardanin*, hans 113 sidor långa roman som består av en enda mening. Som han uttrycket saken: 'Många libyska kritiker kallade det för bortkastad tid. Jag ville se om det gick att genomföra, och det anser jag att det gjorde. Men då blir man kanske den ende läsaren.'"

Svensk politik i repris

När folkpartiet och centern bytt ledare, 1969 respektive 1971, skapades nya möjligheter. Fp-ledaren Gunnar Helén prövade Hagarpolitik med socialdemokraterna, men fann att "mitten" i svensk politik måste stärkas. Nu blev det dags för sammanslagning!

Trots tolv års samarbete var misstänksamheten stor. Centerpartisterna trodde att partimöten i folkpartiet var akademiska seminarier och folkpartisterna misstänkte att centermöten mest bestod av plöjningstävlingar.

I folkpartiet växte en motståndsgrupp fram. På det avgörande partistyrrelsemötet 1973 argumenterade Gabriel Romanus med orden:

– Tänk vilket parti det skulle bli – med deras organisation och våra idéer.

Gävleborgsriksdagsmannen Hans Lindblad replikerade:

– Tänk om det blir tvärtom.

I detta låg en högfärd. Folkpartisterna ansåg de egna idéerna överlägsna, men att man behövde centerns pengar och medlemskår för att genomföra dem. Även idag lockar centerns kassakista.

Vi som var emot misstänkte att medlemmarna i centern hade egna idéer och var tillräckligt många för att bestämma. Vi gjorde förberedelser för att bilda ett eget parti med en egen riksdagsgrupp, registrerade partinamnet Liberala samlingspartiet, gick igenom juridiken etc.

Det blev aldrig aktuellt. Mittensamman-

slagningen föllades den gången dels av valresultatet 1973, dels av att en ny generation tog över Centerns ungdomsförbund. 1973 gjorde centern sitt bästa val med 25,1 procent. Folkpartiets var en dåtida katastrof, 9,4 procent. Det var inte längre två likvärdiga partier.

Men viktigare var den nya CUF-generationen med Karl-Erik Olsson, Olof Johansson och Anders Ljunggren. De krävde lokaldemokrati, regionalisering och drog sig inte för statlig dirigism. De sände samarbetsdelegationer till Östtyskland och Kuba. Åsa-Nisse-marxister helt enkelt. I bakgrunden fanns också att de ansåg att det starka centern inte behövde folkpartiet.

Nu dyker frågan upp igen. Föraktet för den andres partikultur är borta. Åsiktsskillnaderna är små. De interna partiorganisationerna betyder mindre. Partierna är nästan lika små. Båda kallar sig liberala. Det borde vara upplagt.

1960- och 70-talens mittensamverkan hade sin udd mot moderaterna. Man ville visa att moderaterna inte skulle få inflytande i en ny regering. Det är ett argument som bortfallit.

Frågan är om något annat argument tillkommit. Vad skulle fp+c förändra? Folkpartiet har gjort två förlustval på raken. Centern ett. Skulle en sammanslagning verkligen leda till en ny dynamik? Eller blir ett plus ett noll?

De flesta inser att den nuvarande situationen inom Alliansen inte är hållbar – tre småpartier och en jätte. Strukturtankar är naturliga.

Olle Wästberg

”Man kan se kapitalismen som en familj med en rad olika möjligheter: från den statsdirigerade franska kapitalismen till USA:s marknadsinriktade variant. Det är därför ett misstag att tro att Bric-länderna bara är samma sak som kapitalismen i väst.

I en intervju i *Guardian* ser den 93-årige **Eric Hobsbawm**, nestorn i marxistisk historiesforskning i Storbritannien, sin gamla antagonist anta ständigt nya former.

NÄR MUSIKERNA INTE TAR SIG TON

Detroits historia saknar inte strejker. Nu är det dock inte arga bilarbetare eller demonstrerande journalister (i mitten av 90-talet strejkade Detroitjournalistkår i över ett och ett halvt år) som drar landets blickar mot "The Motor City". Den här gången är det på grund av nedlagda violiner, trumpetor och flöjter.

De strejkande musikerna i Detroit Symphony Orchestra följs noggrant av musikälskare runtom i USA. En topp tio-orkester i en större amerikansk stad med en stolt musikalisk historia har, när detta skrivs, inte spelat en konsert på hela säsongen.

I de amerikanska medierna valdas siffrorna runt. Musikerna har erbjudit sig att sänka sina löner med 20 procent, medan orkesterledningen vill se ingångslöner, i dagsläget på över 100 000 dollar, krypa ned under 70 000-dollarsstreck. Det bråkas om sjukförsäkringar, storleken på orkestern, musikernas sidoupdrag ...

"Vi kan inte betala mer", säger orkesterledningen och hänvisar till årsredovisningen.

"Ni saknar ambitioner", kontrar musikerna som hävdar att sänkta löner och försämrade arbetsvillkor gör att Detroit inte kan locka till sig de bästa musikerna och göra anspråk på att vara en topp-tio-orkester.

Det här skulle kunna bädda för en intressant diskussion kring musikalisk kvalitet kon-

tra pengar; en musiker med mer än 100 000 dollar i årslön är ju inte nödvändigtvis bättre än en som tjänar hälften, men var går gränsen för hur "billig" en topporkester kan vara?

Den diskussionen har dock inte tagit fart – och lär inte göra det heller.

Medan musikerna försökt bilda opinion hos medier, politiker, konsertbesökare och "the community" har man glömt bort att de stora mecenaterna är väl förankrade i orkesterns styrelse. Det är de som avgör om en hög lön är lika med bättre musik, om 85 musiker kan göra ett lika bra jobb som 100, ja, helt enkelt vad som är värt vad. Och de behöver inte skicka med en skriftlig motivering.

Kulturverksamhet har i århundraden varit beroende av mecenater och nu lär sig musikerna den hårda läxan att förhandlingar med mecenater inte är som med "vanliga" arbetsgivare. De går nämligen inte att vinna.

Anders Rönmark

Av Fredrik Ekelund

Fredrik Ekelund är författare, översättare och tolk. Hans senaste bok är *Fadevår, tack för ljuset!* (2010).

Ett litterärt vulkanutbrott

Efter sin död fick Roberto Bolaño ett globalt genombrott med romanen *2666* vilken nu har översatts till svenska. Det är ett mäktigt epos, en kamp för sanningen mot ondska och våld.

Nittonhundrasextioåtta lämnade den chilenska familjen Bolaño-Ávalos staden Los Ángeles i södra Chile. Pappan var lastbilschaufför och mellanviktsboxare, mamman lärare. De flyttade till Mexico City med sina två barn, Roberto och María, med en förhoppning om bättre ekonomiska förhållanden. Mötet med den mexikanska metropolen blev en kulturchock för sonen, den då femtonårige Roberto Bolaño; han stängde in sig på sitt pojkrum och vägrade gå i mexikansk skola. Istället började han läsa, frenetiskt, dygnet runt. Världslitteraturen. Han lämnade sällan familjens hus utan ägnade istället all sin tid åt Cortázar, Proust och Joyce. Efter en tid började han skriva, poesi och dramatik, och inspirerad av en chilensk inhysing, poeten Jaime Quetzada, vågade han sig efterhand han ut i den mexikanska huvudstaden, till gallerier och poesiuppläsningar. Han kom i kontakt med likasinnade, unga mexikaner, bland andra den blivande poeten Mario Santiago Papasquiaro. Tillsammans bildade de poetgruppen *los infrarrealistas*, en grupp som kom att sätta skräck i Mexikos litterära elit, bland annat genom att sabotera uppläsningar. Inte ens nationalhelgonet Octavio Paz lämnades ifred och de unga poeternas dröm var att skapa "en förtvivlans litteratur", inspirerade av den franske surrealisterna Philippe Soupault.

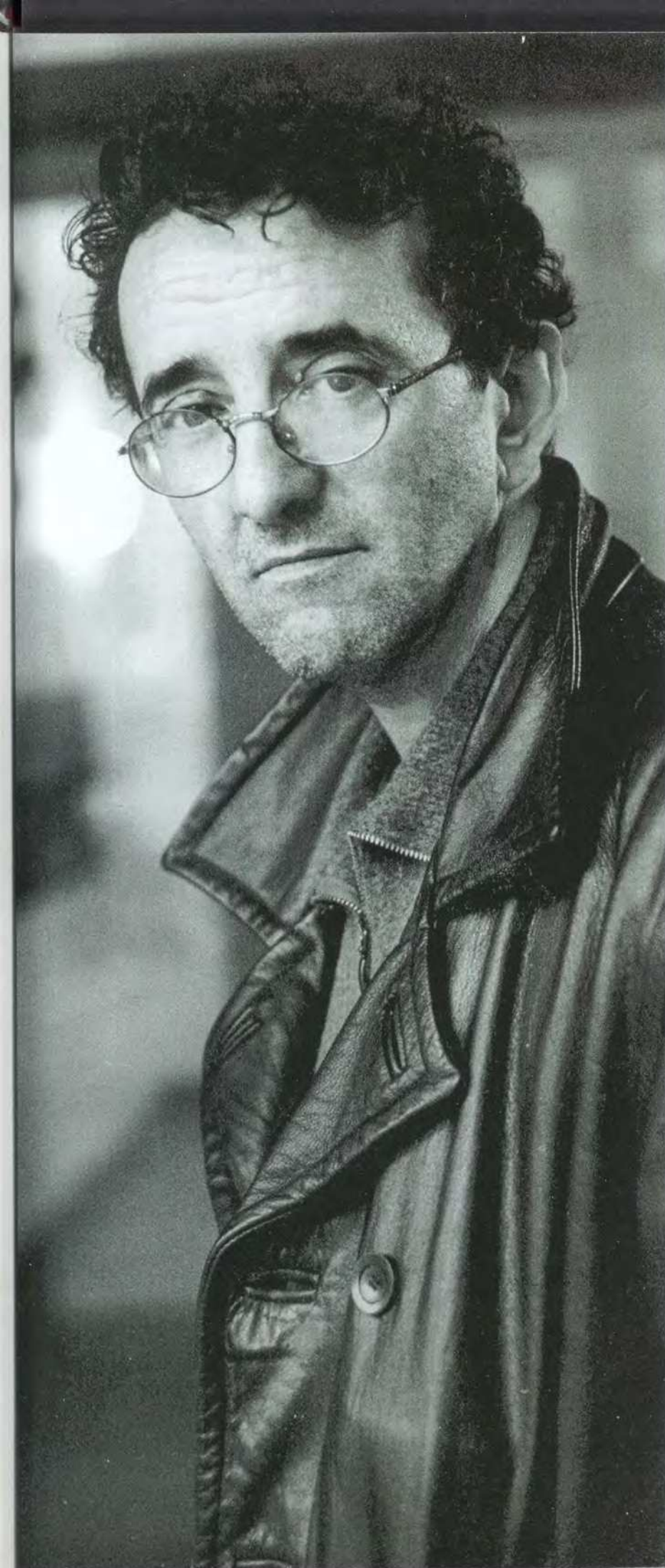
Bolaño debuterade med diktsamlingen *Reinventar el amor* 1976. Året efter lämnade han Mexiko. Han hade skaffat ett jobb i Sverige men på väg hit bestämde han sig för att hälsa på sin sjuka mor som två år tidigare lämnat Mexiko för Barcelona. Mötet med Kataloniens huvudstad blev emellertid så omtumlande att han beslöt sig för att stanna där. I Barcelona arbetade han bland annat som campingvakt och smyckesförsäljare. Han vann poesipriser och började göra sig ett namn som poet. 1990 inträffade det som indirekt kom att katapultera hans namn in i litteraturhistorien. Bolaño fick en son med sin kvinna, Carolina López, vilket fick honom att börja skriva prosa för att kunna försörja familjen. Det är här som hans litterära vulkanut-

brott tar sin början: på mindre än tretton år skriver han fjorton prosaböcker, novellsamlingar och romaner, av vilka flera redan betraktas som litterära klassiker. I Latinamerika betraktas han idag som den främste i sin generation.

1992 fick han reda på att han hade en dålig lever men trots sjukdomsinsikt sköt han tankarna på en transplantation på framtiden. Till sist var allt förtänt och sommaren 2003 dog han, femtio år gammal. Idag nämns Roberto Bolaño, av vissa kritiker, tillsammans med författare som Kafka, Proust och Cervantes. Huruvida han platsar i det sällskapet får Tiden, vår överkritiker, avgöra. Men en sak står utom alla tvivel: Bolaño är en djupt originell författare med en helt egen röst, han har en apokalyptisk *vision du monde* som är svår att värja sig emot, en frenesi och kraft i sitt berättande och en stilrepertoar som imponerar. Till detta ska läggas en djup litterär lärdom och en genuint barock humor – Rabelais som mexikansk gatpojke!

Bolaños internationella genombrott kom 1998 med pikareskromanen *Los detectives salvajes* (*De vilda detektiverna*, på svenska i fin översättning av Lena E. Heyman), en roman om en grupp unga, mexikanska poeter, de så kallade inälvrealisterna, vars ledare Arturo Belano (Bolaños pseudonym) och Ulises Lima (pseudonymen för Bolaños vän Mario Santiago), drar med sig gruppen i ett sökande efter inälvrealismens moder, Cesária Tinajera, en mystisk, kvinnlig poet ur en äldre generation. Gruppen drar i krig mot Mexikos litterära elit, stridentisterna. Målet för de unga poeterna är försvaret av "den mexikanska poesins framtid" och det är svårt att inte tänka på den infrarealism som Bolaño anslöt sig till som ung eller på Nicanor Parra, den chilenske anti-poeten, vars livsluft var provokationen och driften med allt högtidligt.

Att attackera monument och upphöjda storheter är inälvrealisternas livsluft och var också Bolaños. Hans uppgörelser med den magiska realismens representanter var ofta elaka. Bolaño tillhörde en generation som var djupt präglad av boomen men han drog sig inte för att gå i clinch med de mäktiga föregångarna, Garcia Márquez, Vargas Llosa och Isabel Allende, bland andra. Men lika elak som

han kunde vara mot äldre författare kunde han vara generös mot yngre, lovande författare. Den chilenska litteraturkritikern Lina Meruane formulerar det på följande vis: "Man måste attackera vissa författare för att kunna lyfta fram andra (och i detta omformulerande lyfta fram sig själv som kano-nens nya paradigm)."

Även om det stora genombrottet kom 1998 så hade han två år tidigare gjort sig ett namn med den märkliga *La literatura nazi en América*, en fiktiv litteraturhistoria över ett antal påhit-tade författare från södra Argentina till USA. Bo-ken är en parodi på litteraturhistoria och de apos-troferade författarna hör ideologiskt hemma långt till höger. De hyser aversion mot "judisk plutokra-ti", rasblandning och vänsterintelligentsia och de hyllar patriotiska ideal och en anti-kapitalism grundad på katolska och/eller nationella värden. Här finns allt från lantlig "nygauchismo" i Argenti-na, till öppen krigsdyrkan eller upplysningshat, en argentinsk huliganpoet och en poet och löjtnant i det chilenska flygvapnet som skriver sin fascistiska poesi på himlen, med röken från sitt flygplan. Bo-ken är djupt originell och rolig samtidigt som den på ett trovärdigt sätt gestaltar författarskap som kunde ha varit och ideologiska fostervatten som fortfarande existerar. Allt med personregister och litteraturförteckning.

Samma år, 1996, publicerade Bolaño romanen *Estrella distante*, en roman som tar avstamp i den sista figuren i *La literatura nazi...*, piloten och poe-ten Ramírez Hoffman. I förordet till *Estrella distan-te* berättar Bolaño hur hans landsman Arturo Bela-no – det vill säga hans egen pseudonym! – inte var riktigt nöjd med historien om Hoffman, ett miss-nöje som föranleder Bolaño, den verkliga, att om-arbeta historien och så förvandlas Ramírez Hoff-man till Alberto Ruiz-Tagle, en ny romanfigur. Ro-manen utspelar sig i Concepción i södra Chile och handlar om ett antal ungdomar i två skivfabrik-städer. De är mellan sjutton och tjugotvå när mili-tärkuppen inträffar. Två av ungdomarna, de vack-ra tvillingsystrarna Gambriente, försvinner och ef-ter hand riktas misstankarna mot en av deltagarna i samma skivfabrik, den eleganta Ruiz-Tagle, en ormlänkande dubbelnatur som gör karriär inom det chilenska flygvapnet och där gör sig ett namn som våghalsig pilot med poetiska förtecken. Med röken från sitt plan tecknar han ruggiga budskap på himlen ovanför Santiago – *La muerte es amistad! La muerte es responsabilidad!* – (Döden är vänskap! Döden är ansvar!).

I *Estrella distante* återanvänder Bolaño på ett fruktbart sätt en historia han redan använt sig av och historien om den fascistiske piloten blir till en spännande roman om den militärkupp som vände upp och ned på många chilenaers föreställningar om gott och ont, och i jakten på piloten/poeten ge-staltas de fascistiska demoner som plågat, och fort-farande plågar, så många chilenaere.

I *Nocturno de Chile* (Om natten i Chile, Tranan 2009) från 2000 tangerar han samma ämne men här är stilen annorlunda. Huvudperson är prästen och litteraturkritikern Sebastián Urrutia Lacroix och med hjälp av honom förs vi in i Pablo Neru- >>

das och Salvador Reyes världar. Romanen är en kärleksfull uppgörelse med den litteratur ur vilken Bolaños egen fötts, en kortroman som kan läsas som ett "samtal med Chile", det moderna Chile vars politiska poler stavas Allende och Pinochet och de litterära Neruda och Parra. Romanen är en skröna med flera komiska vändningar men som så ofta hos Bolaño slutar berättelsen i en grym bild: en villa i ett överklasskvarter i Santiago där en litterär salong äger rum på ovanvåningen samtidigt som tortyr pågår i villans källare.

Så, menade han, skrevs litteraturen i Chile under diktaturen.

1999 utkom två andra Bolañoromaner, *Amuleto* (på svenska 2010) och *Monsieur Pain*. Huvudpersonen i *Amuleto* är den uruguayanska poeten Auxilio Lacouture, en kvinna som kommer till Mexiko i slutet av 60-talet och försörjer sig på allehanda jobb, bland annat som städerska åt intellektuella, därefter som allt-i-allo på Filosofiska fakulteten vid huvudstadens universitet. Det är där hon blir instängd på toaletten den 18 september 1968 när militären går till attack mot studenterna och massakern på torget i Tlatelolco äger rum. Hon är instängd i tio dagar och via Lacouture – beskriven som "den unga mexikanska poesins moder" – skildrar Bolaño en generations drömmar och frustration. Lacouture läser poesi på sin toalett och skriver poesi på toalettpapper. Toaletten, hennes "farkost i tiden", blir hennes räddning. Militären hittar henne aldrig där och därför är det hon som berättar om dem som gick mot sin död på torget i Tlatelolco. Poetiska bilder, anekdoter, inre monolog, Orestesmyten omberättad – inga stilgrepp tycks okända för Bolaño. I en passage förutser han Joyce som reinkarnerad kinesisk pojke 2124 och Thomas Mann som ecuatorsk apotekare 2101. Det är också i *Amuleto* som det viktiga Bolañoåret 2666, titeln på hans sista roman, apostroferas för första gången: "...en kyrkogård från år 2666, en bortglömd kyrkogård under ett dött eller ofött ögonlock...". *Amuleto* – "vår amulett", sången när studenterna vandrar mot sitt blodiga nederlag på Tlatelolco – är en vacker hyllning till den latinamerikanska ungdom som drömde, och drömmer, om social rättvisa.

Monsieur Pain, som kom samma år men som skrevs redan på åttiotalet, är en annorlunda Bolañoroman, en stillsamt melankolisk berättelse, ett slags korsning mellan Kafka och Simenon, om krigsinvaliden Monsieur Pain, med både siarförmåga och förmåga att hela. Romanen utspelas i Paris 1938 och handlar om Pains försök att hjälpa en döende César Vallejo. Men den patient han drömmer om att få hjälpa får han, av för honom outgrundliga skäl, aldrig komma i kontakt med. Han vill så väl men förhindras att utöva sin läkande konst. Att Vallejo är en stor poet får han inte reda på förrän efter dennes död. *Monsieur Pain* är en mästerlig liten roman skriven med lätt och säker hand där drömmar och underbart absurda dialoger hjälper till att teckna Pains värld, en värld där familjen Curie och "mesmerismen", vetenskap mot humbug, spelar en viktig roll. Bolaño fångar förkrigsskuggorna över Paris, man hör de dova knallarna från det spanska inbördeskriget i bakgrunden men framför allt: ljudet av den döende César Vallejos hosta.

Roberto Bolaño skrev naturligtvis också, som den Cortázarlärjunge han var, noveller. 1997 kom *Llamadas telefónicas*, en stilsäker samling berättelser bestående av noveller blandade med anekdoter ur hans eget liv. Här finns det känsliga porträttet av Sensini, en argentinsk poet vars son förs bort och dödas av militären, en novell i bjärt kontrast till historien om porraktrisen Joanna Silvestris möte med John Holmes, porrlegendaren, en ömsint berättelse om koken, erotik och rädslan inför döden. I *El gauchito insufrible* (2003) blandas också det litterärt gestaltade med nakna berättelser ur hans eget liv. Här imponerar han med sin argentinska närvaro. Samlingen innehåller ett utkast till en litterär pamflett, en naken bekännelse om sexuella problem, tankar om Mallarmés förhållande till Baudelaire, ett furiöst angrepp på bestsellerismen och en diagnos över de latinamerikanska författarna av idag: de som, enligt Bolaño, kommer från arbetarklass/lägre medelklass men drömmer om att få tillhöra den övre medelklassen, de för vilka drömmen om att hamna i tv-soffan har ersatt viljan att hålla en förtvivlans litteratur vid liv.

Mycket i Bolaños litterära värld pekade fram mot hans mäktiga slutepos, romanen 2666 (1100 sidor), utgiven postumt 2004 (på svenska 2010), en roman som Bolaño hade tänkt sig som fem fristående romaner, allt för att trygga familjens försörjning. Hans förläggare, Jorge Herralde, och Carolina López trotsade emellertid Bolaños vilja och bestämde sig för att ge ut verket i ett band. Förmodligen ett klokt beslut, 2666 kommer med all säkerhet inte att sälja mindre än vad fem delar hade gjort.

I den första delen, *La parte de los críticos*, (Kritikernas del), får vi följa fyra litteraturkritiker från fyra olika, europeiska länder i deras studie av den tyske författaren Benno von Archimboldis verk men också i deras sökande efter honom. Denna del är skriven med en ironisk humor och en global hemkänsla som gör att man, helt steglöst, förflyttas från Turin till London, Paris, Madrid eller New York. Den är dessutom kryddad med en stor dos europeisk kulturlärdom. Bolaños prosa är vass och klar, han koketterar inte med sin lärdom och när de poetiska metaforerna infinner sig landar de exakt för att vidga landskapet: "Skymningen föll och himlen påminde om en köttätande blomma." I slutet av den första delen dyker ett spår upp efter den sedan länge försvunnet tysken, i norra Mexiko, närmare bestämt i staden Santa Teresa (Ciudad Juárez).

Där släpper oss Bolaño och i den andra delen, *La parte de Amalfitano* (Amalfitanos del), är vi i Santa Teresa, hos den chilenske filosofiläraren Amalfitano och hans dotter Rosa. Här har prosan tagit en annan form. Om den i första delen var Cortázarinspirerad och svalt ironisk så är den mer psykologisk och inläggande i den andra. Romanens hemiska fond – tvåhundra kvinnomord begångna av, som man misstänker, en galen seriemördare – börjar lägga sin bård av mörker kring Bolaños gestalter och när Amalfitanos dotter lämnar huset de bor i får man en obehaglig känsla av utsatthet, en utsatthet som i Bolaños händer blir existentiell. Romanen sänks ned i den mexikanska verkligheten och Amalfitanos psyke, hans drömmar och hans rädsla

Den chilenska litteraturkritikern Lina Meruane formulerar det på följande vis: "Man måste attackera vissa författare för att kunna lyfta fram andra (och i detta omformulerande lyfta fram sig själv som kanonens nya paradigm)."

för att bli vansinnig, blottläggs på ett effektivt sätt, liksom hans vilja att rädda Rosa från en allt sjukare verklighet. Staden i bakgrunden förvandlas till en bild av den moderna grymheten.

Romanens tredje del, *La parte de Fate* (Fates del), är skriven i samma realistiska stil som del två men med ingång från ett helt annat håll, via den svarte, New York-baserade journalisten Oscar Fate som arbetar för tidskriften *Amanecer Negro*, med rötter i amerikansk medborgarrättsrörelse och New York-vänster. Fate får i uppdrag av sin chef att göra ett reportage om en boxningsmatch i Santa Teresa, nära gränsen till USA. Han är inte sportreporter och knorrar först men accepterar sedan och reser dit. Väl på plats får han höra talas om de bestialiska kvinnomorden och föreslår sin redaktionschef ett reportage om det hela. Han får avslag men börjar ändå forska i saken. Han knyter viktiga kontakter med journalister och folk i staden och via Fate närmar vi oss mörkrets hjärta. När han inleder ett förhållande med Amalfitanos dotter börjar bitarna falla på plats i den stora romanlabyrinten. I slutscenen av del tre befinner vi oss i besöksrummet på Santa Teresas fängelse tillsammans med Fate och Rosa. De har fått tillstånd att intervjua den man som häktats misstänkt för att ligga bakom seriemorden, en amerikan med tysk bakgrund, men när "tysken" leds in i besöksrummet stänger Bolaño dörren till detsamma och ger sig den ruggiga, fjärde delen i våld, romanens längsta, *La parte de los crímenes* (Brottens del), en skoningslöst detaljerad redogörelse för de tvåhundra morden.

Samtliga offer är kvinnor och så gott som alla har våldtagits både vaginalt och analt innan de mördats. Åtskilliga av dem är prostituerade men de flesta fabriksarbeterskor. Bolaño sparar inte på några detaljer. Han gestaltar ett apokalyptiskt mörker i vilket Santa Teresa förvandlas till ett svart hål där gott och ont upplöses och där de "goda" ut kämpar en till synes meningslös kamp. Bolaño beskriver spåren av ett kvinnohat som trotsar all beskrivning och ett våld med metafysiska proportioner, ett våld som leder tankarna inte bara till Förintelsen utan också till kolonialismens historia. Men trots vidrigheterna finns det ljus i Bolaños mörker: kämpande kriminalinspektörer, grävande journalister, kvinnoorganisationer som fått nog och det vackra, knivskarpa språk som han dissekerar våldet med blir, paradoxalt nog, också en del av motståndets krafter. Vi anar sammanhang men Bolaño pekar aldrig ut dem. I fjärde delen använder han sig av kriminalromanens form och gåtan kring de bestialiska morden hålls vid liv hela tiden, märkligt nog, frestas jag skriva, ty upprandandet av de mördade vill aldrig ta slut.

Det är med stora förväntningar man ger sig i kast med den femte och sista delen, *La parte de Archimboldi* (Archimboldis del). Här går Bolaño åt ett helt annat håll, både historiskt och stilistiskt. Santa Teresa lämnas därhän och vi förflyttas till Tyskland i början av 1900-talet. Berättarstilen närmar sig sagan eller – varför inte? – den magiska realism, vars representanter han revolterade emot. Vi får följa historien om Hans Reiter, född i en liten by utanför Bremen. Bolaño beskri-

ver hans uppväxt, hans föräldrar och hur han enrolleras i *Wehrmacht* under andra världskriget. Reiter blir ett slags tysk sagofigur, en grimmsk, odödlig jätte som klarar sig från östfronten med lättare skador. Vi får följa honom på hans intellektuella upptäcktsfärd, hur han via läsningen av ett manus han hittar gömt i en skorsten hos en judisk familj i Ukraina – en familj vars familjefar han tror sig ha skjutit – finner något som påminner honom om vad ett eget språk kan vara. Han blir kvar i det övergivna huset, brottas med sitt samvete och tror sig inse vad Ordets makt innebär. Efter kriget börjar han skriva och när han efter några år får ett manus antaget tar han sig pseudonymen Benno von Archimboldi. Bolaño börjar knyta ihop sin stora säck.

I den sista delen bejakar Bolaño varje infall men den sagoliknande formen räcker inte riktigt till för att hålla temperaturen på samma nivå som i de föregående delarna. Den realistiska svärtan från Santa Teresa gör att det är svårt att ta till sig Reiter/Archimboldi när man väl får träffa honom. Det går därför att betrakta slutet av 2666 som något av ett anti-klimax. Bolaño fick inte möjlighet att slutföra sitt *magnum opus*. Han dog innan arbetet var klart, vilket kan förklara bristerna i den avslutande delen men kanske drabbas denna oavslutade litterära "katedral" läsaren lika smärtsamt ändå. Omöjligt att veta, så klart. Vänner till Bolaño hävdar att han var tvåhundra sidor "från mål" när han dog men frågan är om den "förklaring" till morden som han kan ha varit på väg emot hade gjort oss så mycket klokare och om 2666 blivit "bättre" på det viset. Nu måste läsaren själv konfronteras med frågorna kring morden i Santa Teresa och Archimboldi, utan "förklaringar" och med ett stort, svart tomrum framför sig: "Ingen brydde sig om dessa mord men i dem ligger världens hemlighet förborgad", skriver Bolaño i romanens fjärde del och det är där, som jag ser det, med avstamp i den meningens kusliga innehåll, som vi, hans läsare, måste försöka resa "katedralens" sista vägg.

I Bolaños värld blir brotten inte lösta. Poesin reciteras i vardagsrum ovanför källare där tortyr pågår. Detektiverna kämpar förtvivlat, liksom poeterna, för sanningen, det kliché fria språket och mot ondskan. Bolaño sluggade vilt mot allt han uppfattade som förljuget, stelt och maktfullkomligt, främst mot högern och extremhögern men också mot den ytligt politiska litteraturen och den finvänner som aldrig vågar ifrågasätta sina egna dogmer. Han sluggade och slogs – både med pennan och nävarna – som den boxarson han var och hans oförsonlighet gav honom många fiender men desto fler beundrare och vänner. I sitt tacktal för Rómulo Gallegos priset, i Caracas 1999, betonade han att mycket av det han skrev gick att beskriva som ett kärleksbrev till hans egen generation.

Roberto Bolaños livsverk är frukten av en spränglärdd vildes attack mot allt och alla, en hälsning från Borges oändliga bibliotek men också ett våldsamt skrik från gatan. Han dog förtidigt men lyckades ändå med sitt projekt, att skapa den *förtvivlans litteratur* han drömde om som ung, en litteratur där man, som han skriver, "vet att man kommer att förlora men att man ändå måste ut och slåss".

I Bolaños värld blir brotten inte lösta. Poesin reciteras i vardagsrum ovanför källare där tortyr pågår. Detektiverna kämpar förtvivlat, liksom poeterna, för sanningen, det kliché fria språket och mot ondskan.

Varför ställer man inte de pedagoger till svars som deltagit i utarbetandet av misslyckade lärarutbildningsreformer eller de fackföreningar som inte lyckats försvara lärarlönerna?

Kvaliteten i den svenska utbildningen fortsätter att sjunka. PISA-rapporten är en bomb för det politiska, pedagogiska och fackliga etablissemangen.

Chockerande om svenska skolan

Av Inger Enkvist

OECD:s generalsekreterare skriver i sitt förord till utbildningsundersökningen PISA 2009 att "utvecklade länder" (skrivet inom citations-tecken) kommer att få svårt att behålla sin ekonomiska nivå om de låter sin utbildningskvalitet sjunka. De kommer inte att ha tillgång till den bästa arbetskraften och de riskerar att få allt högre kostnader både socialt och ekonomiskt för de invånare som har svårt att försörja sig. Rapportens 1 200 sidor nämner Sverige om och om igen i samband med sjunkande resultat. Varningen verkar alltså i särskilt hög grad rikta sig till Sverige. Här finns anledning att bli dubbelt upprörd, både på grund av resultatet och av att reaktionen inte blivit starkare i Sverige. Tyskland fick efter PISA-rapporten 2000 en "PISA-chock", och utbildningsfrågor debatterades häftigt under lång tid. Själva ordet "PISA-chock" utsågs till "årets ord". Debatten ledde till krafttag, och i den nu publicerade rapporten går Tyskland uppåt.

DET FINNS TVÅ GRUPPER av länder i topp 2009. Den första är de östasiatiska länderna med Kina främst – följt av länder som Sydkorea, Hongkong, Singapore och Japan. Den andra gruppen är engelskspråkiga länder som Kanada, Nya Zeeland och Australien. Bland dessa sticker något enstaka europeiskt land upp, främst Finland som tidigare var nummer ett. Sverige har sjunkit från en framskjuten placering i läsförståelse till nummer 19, vilket innebär en medelprestation bland OECD-länderna. Jämfört med vårt eget resultat i läsförståelse år 2000 är resultatet följande:

1. De bästa läsarna har blivit svagare.
2. De svagaste läsarna har blivit fler och ännu svagare. Nu har vi 19 procent mycket svaga läsare.
3. Skillnaderna mellan pojkar och flick-

or i läsförståelse har ökat till flickornas fördel.

4. Skillnaderna mellan elever med olika socioekonomisk bakgrund har ökat.

5. Skillnaderna mellan infödda elever och invandrarelever har ökat.

6. Dessutom är Sverige ett av de få länder som har försämrats i matematik.

7. Slutligen är Sverige ett av de länder där lärarlönerna ligger lägre än man kan förvänta sig för arbetstagare med den utbildningsnivån.

Det är inte ointressant att det är just PISA som publicerar uppgifterna. Detta med tanke på att PISA-författarna har liknande ideologiska övertygelser som inflytelserika svenska politiker och pedagoger och därför sannolikt skulle ha önskat ett annat resultat. PISA-rapporten är en bomb för det politiska, pedagogiska och fackliga etablissemangen i Sverige.

Sverige har sedan införandet av Läroplan för grundskolan 1969 successivt omdefinierat lärarens uppgifter från undervisning till socialt omhändertagande. Nu visar PISA att elevernas socioekonomiska bakgrund endast spelar en blygsam roll för de östasiatiska framgångarna, medan det väsentliga är lugn och ro på lektionerna, systematisk undervisning samt elevansträngning. De östasiatiska länderna utmärks inte bara av goda resultat utan också av relativt höga lärarlöner och inte sällan stora klasser. Östasien befinner sig uppenbarligen i en god spiral: eleverna anstränger sig för att studera och deras uppförande är sådant att de utan problem klarar av att vara 35 elever i ett klassrum, något som kombinerat med goda löner lockar skickliga personer att bli lärare. I Sverige befinner vi oss i en motsvarande negativ spiral: bråk och omotiverade elever jagar bort duktiga lärare och försvarar för andra elever att få bra resultat. PISA 2009 visar med andra ord att de aktörer i svensk skolpolitik som uppfattar utbildning som ett sätt att uppnå social utjämning har satsat fel när de inte samtidigt betonat vikten av an-

strängning och gott uppförande. Det är inte utan att man kan misstänka att de svenska politiker, fackföreningsrepresentanter och pedagoger som har deltagit i besluten inte vill att detta ska uppmärksammas.

EN ANNAN BIDRAGANDE förklaring till frånavar av PISA-chock i Sverige är medierna. Det typiska sättet att behandla PISA-resultatet har varit att dramatisera det som en aktuell konflikt och anklaga den nu ansvarige ministern. På så sätt förvandlas en avgörande framtidsfråga till underhållning med munhuggning som huvudingre-

diens. Var finns journalisternas frågor om kommunaliseringen av skolan för tjugo år sedan? Varför ställer man inte de pedagoger till svars som deltagit i utarbetandet av misslyckade lärarutbildningsreformer eller de fackföreningar som inte lyckats försvara lärarlönerna? Var finns ifrågasättandet av de enorma satsningar som gjordes på datorer i skolan i slutet på 90-talet? PISA nämner inte någon gång datorer som kvalitetsfaktor för läsförståelse men däremot på läsning av skönlitteratur. Varför ifrågasätts inte de rektorer som tar lärarnas tid och kraft till anspråk för administration istället för

undervisning? Medierna "behandlar" PISA-resultat samma dag som materialet publiceras, det vill säga innan någon enda person har hunnit läsa det. När senare en djupare analys föreligger, framstår frågan som inte längre aktuell. Medierna har klart visat att de är medansvariga för att problemet inte löses.

Svenskarna har i årtionden fått höra att allt är bra. Föräldrar och allmänhet har invaggats i falsk säkerhet. Det är därför chockerande att vi inte alla fått en PISA-chock.

Inger Enkvist är professor i spanska vid Lunds universitet.

Språkrådet deltar i mobbning

Av Anders Rönmark

Någon tidnings- eller bokentusiast hade nog hört talas om det nu avsmalnade Cewe-förlaget. Förbipasserande bilister, resandes på E4:an, hade kanske stannat till för att tanka eller äta på pizzerian. Fram till i mars 2010 kände dock knappt någon utanför Ångermanland till det sömniga lilla samhället Bjästa, strax söder om Örnsköldsvik.

Men efter SVT:s *Uppdrag granskning*s program "Den andra våldtäkten" ändrades allt. Reportrarna Nicke Nordmark och Hasse Johansson – som senare, mycket välförtjänt, belönades med Stora journalistpriset för "Årets avslöjande" – berättade, sakligt och korrekt, en skrämmande historia om hur både äldre och yngre i Bjästa vände sig mot två unga tjejer, "Linnea" och "Jennifer", och tog ställning för den jämnåriga skolkamraten "Oscar" som våldtagit dem. Skolans personal svek, kyrkan på den lilla orten svek, hela vuxenvärlden svek. Via sociala medier bjöds människor utanför Bjästa in att delta i mobbningen av våldtäkts-offren.

På några timmar i mars förvandlades Bjästa från okänt till ökänt; hela Sverige talade nu illa om det ångermanländska samhället och alla förväntades ha en åsikt om Bjästa. Eller rättare sagt: alla förväntades fördöma allt och alla som rörde sig i den före detta bondbyn. Inom ett par dagar hade sexstatsråd, inklusive statsminister Fredrik Reinfeldt, uttalat hur förfärade de var över händelserna i Bjästa.

Det fanns också all anledning att vara förfärad. Så många människor hade brustit

så kapitalt i omdöme; rättssystemet hade fungerat, "Oscar" hade lagförts och dömts för våldtäkt, men mer än en auktoritet som hade kunnat motverka mobbningen tycktes ha befunnit sig i ett djupt moraliskt moras och blev en del av mobben, istället för att försöka stoppa den.

Uppdrag granskning kallade sitt program "Den andra våldtäkten". Det utlöste också den andra vågen av mobbning. Hård och rättvis kritik riktades mot både skolan och kyrkan, men skolpersonal, kyrkoföreträdare och – framför allt – våldtäktsmannen och dennes familj utsattes för det som på kvällstidningsspråk kallas "hatattacker", återigen främst via nätet.

DENTREDJEVÅGEN har nu initierats av Språkrådet. När den populära "nyordslistan" publicerades strax före årsskiftet, hett emottogs av åtminstone tidningsredaktörer i behov av att fylla sidorna i mellandagstidningarna, så fanns ordet *bjästa* med. Inte ortsnamnet Bjästa, utan verbet *bjästa*, i betydelsen "att ta parti för en förövare av ett brott och mobba offret". Jublande människor på bloggar, Twitter, Facebook och i kommentarsfält på olika tidningssajter konstaterade att det var helt rätt åt alla boende i Bjästa, och i *Aftonbladet* skaldade estradpoeten Bob Hansson om "skamliga bjästare".

I Bjästa, där kommunen, kyrkan och engagerade invånare inlett ett ambitiöst arbete kring värdegrunder och antimobbning, i ett försök att bearbeta traumat och försöka ge ortsnamnet en något positivare innebörd, rev nyordslistan upp nya sår. Mediernas och allmänhetens dom över samhället och alla invånarna i Bjästa räckte tydligen inte. Nu kom myndighetens stämpel också. Det spelade ingen roll att det fanns gott

om Bjästabor som överhuvudtaget inte kände till vad "Linnea" och "Jennifer" utsatts för, eller att mobben utgjordes av människor från när och fjärran; Facebookgruppen som stöttat våldtäktsmannen hade exempelvis mer än dubbelt så många medlemmar än vad det bor människor i Bjästa. Bjästa är nu, genom Språkrådets agerande, i praktiken sanktionerat som ett ord med en fruktansvärd innebörd.

Språkrådet tvär dock som vanligt sina händer och konstaterar att man inte godkänner, utan enbart redovisar nya och aktuella ord som använts under 2010 – och då ska givetvis *bjästa* vara med eftersom det tydligen använts flitigt av ett par bloggare. Språkrådets ställning som officiellt språkvårdsorgan, en del av myndigheten Institutet för språk och fornminnen, ska man uppenbarligen bortse från när en märklig inkludering av ett nyord sker; negativa konsekvenser behöver man kanske inte ta ansvar för eftersom man praktiskt nog inte ger ut SAOL?

Språkrådet verkar dock glömma bort att ord är makt. Ord skapar och befäster attityder och fördomar, särskilt när orden ges en statlig tumme upp – och inte så lite marknadsföring – i ett land där vi har för vana att lyssna på våra myndigheter.

Bjästa hade kunnat få förbli ett ortsnamn och *bjästa* fått flyta runt i bloggossfären som en, förvisso ganska otrevlig, lek med ord.

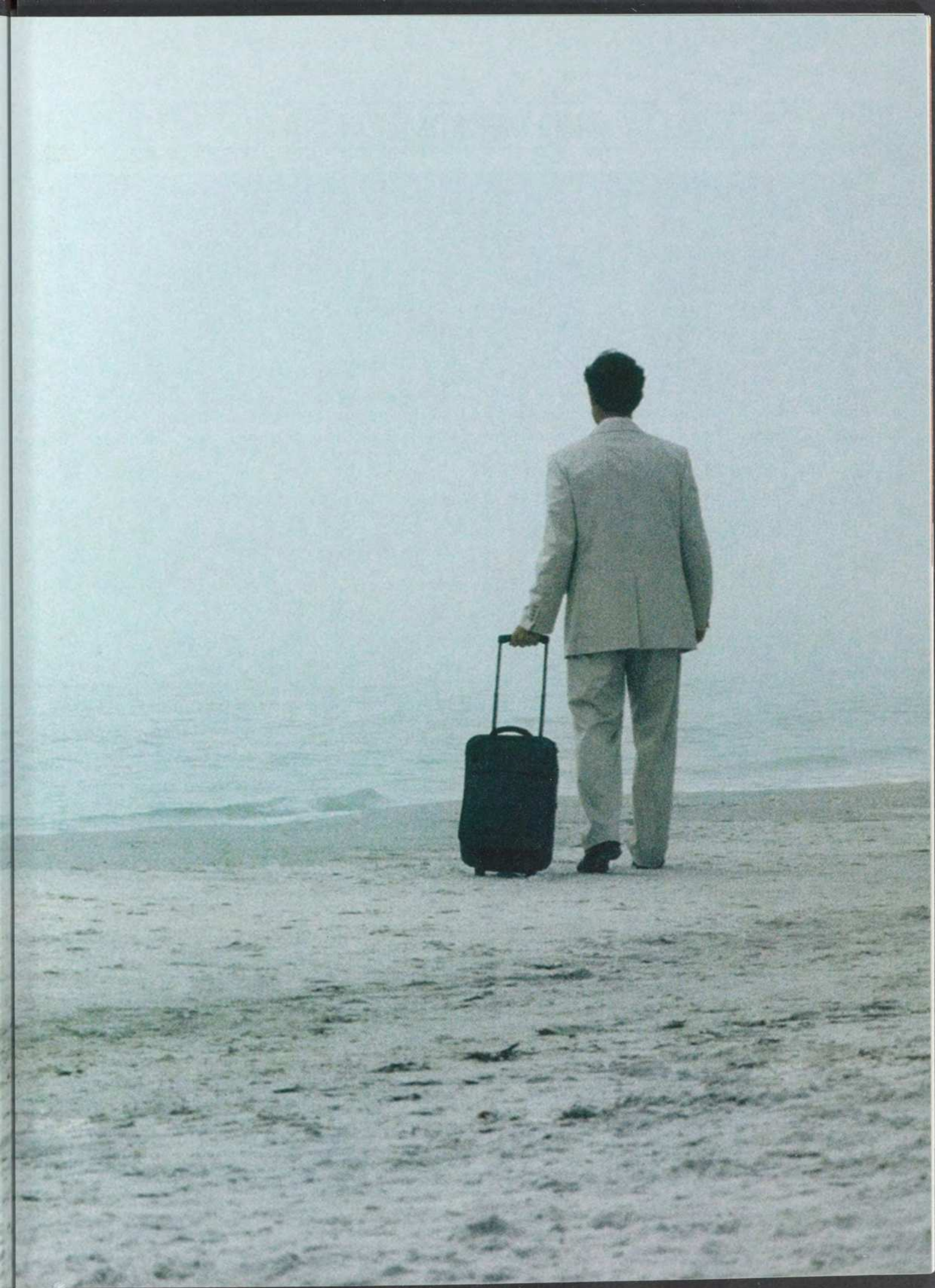
Många i Bjästa förtjänade hårda ord efter sitt agerande mot "Linnea" och "Jennifer", men alla de boende i Bjästa förtjänade inte det kanske hårdaste ordet av dem alla: ett nyord med Språkrådets sigill.

Anders Rönmark är politisk redaktör för *Tidningen Ångermanland* och Örnsköldsviks *Allehanda*.

TEMA

KOSMOPOLITER

I en global tidsålder aktualiseras frågor om det kulturella arvet. I vilken mån är vår värdering av olika kulturyttringar styrd av faktorer som kön, klass och etnisk härkomst? I tre texter belyser vi den kosmopolitiska människans komplexa förhållande till kulturell smak och kulturell härkomst.

Krossa hierarkierna!

Kulturarvet bör ses utifrån ett internationellt och gränsöverskridande perspektiv snarare än som kopplat till olika gruppidentiteter. Det sätt på vilket vi uppskattar och påverkas av kultur är oväntat och förutsättningslöst.

Av Johan Lundberg

– Jag har ju återuppväckt mitt svenska arv (...). En identitet återuppväckte jag och sa det utåt på ett sätt som min släkt, min mamma eller min mormor inte hade gjort. Mamma är stolt, mamma håller ju med. Mormor är lite mer kluven. Hon har tillbringat hela sitt liv med att vara en duktig bondmora i (...) inlandet i Västerbotten så det sitter lite hårdare inne.

– Och där tryckte hon ner sitt svenska ursprung, eller?

– Det kan man säga, det började ju redan med hennes föräldrar, men mormor har kommit till den punkten att hon har sagt: ja men vi är svenskar.

– Vilken triumf!

– Ja, det var faktiskt det, men det satt långt inne. (...)

– Hur blev du betraktad då när du kom ut?

– Jag tror att det finns en jättestor rädsla, att man inte ska bli accepterad. (...)

– Vad ska till?

– Ännu mer arbete. Ännu fler som vågar gå ut och säga: men jag är svensk. (...) Jag har fått så mycket av mitt arv så jag känner att jag är svensk.

Ovanstående samtal sändes i svensk radio den 24 november 2010, närmare bestämt i kulturradios program K1. Trots att den intervjuade inte fick några som helst kritiska frågor av programledaren, hördes inga protester mot programmet från vare sig opinionsbildare eller lyssnare. Kan man på bästa sändningstid i P1 numera alltså släppa fram renodlade patrioter utan att någon reagerar? Är detta konsekvenserna av det samhällsklimat som i höstas öppnade upp för att Sverigedemokraterna valdes in i riksdagen? Nja, riktigt så illa är det

kanske ändå inte. Samtalet, som det återges här, är manipulerat. Orden "same" och "lapp" har bytts ut mot orden "svensk" och "svenne". Icke desto mindre utspann sig samtalet kring en idé om vikten av att bejaka och slå vakt om en etnisk identitet som inte är kopplad till yttre faktorer som kulturella sedvänjor och geografisk hemvist utan snarare till – tycks det faktiskt – gener. På reporterns fråga "Vad ska till [för att fler ska 'komma ut' som samer]", lyder den intervjuades fullständiga svar: "Ännu mer arbete. Ännu fler som vågar gå ut och säga: men jag är same. Jag är same, fast jag aldrig har varit med om en renskilling, jag är same fast jag inte pratar samiska, och jag har ingen aning om hur kolten i min familj har sett ut, men jag är same ändå. Jag har fått så mycket av mitt arv så jag känner att jag är same."

Fastän den intervjuades mormor uppenbarligen hade acklimatiserat sig till ett icke-samiskt liv så till den grad att hon inte ens kunde erinra sig att hon hade ett samiskt ursprung, uppfattades mormoderns sanna identitet som samisk. Det är svårt att se andra grunder för detta annat än genetiska.

Hur kommer det sig att ingen reagerar, när vissa människor propagerar för vikten av att bejaka sin etniska identitet, medan man brännmärker – och ser det som en nationell angelägenhet att utplåna – motsvarande resonemang när det förekommer inom grupper med annan etnisk härkomst?

I grunden handlar det, tror jag, om hur vi under andra halvan av 1900-talet har vant oss vid att bedöma olika kulturer, kulturella uttryck och kulturella utvecklingslinjer. Detta har nämligen gjorts utifrån ett komplicerat hierarkiskt system som baseras på i vilken grad som olika samhällssystem och människogrupper anses ha varit aningen förtryckta eller förtryckande. Enligt denna bedömningsmall finns det anledning att förhålla sig kritisk till kulturella uttryck som »

KOSMOPOLITER

Autentisk?

FOTO: JAN RIETZ/NORDICPHOTOS

historiskt sett har kunnat inordnas i förtryckande strukturer. Medan det omvända förhållandet gäller för kulturella uttryck som kan kopplas till grupper som historiskt sett har varit utsatta för förtryck.

Även om det är i allra högsta grad lovligt att återskapa marginaliserade kulturella uttryck, som skapats inom grupper som förtrycks historiskt, kan man ändå fråga sig om denna sorts hierarkiska system bejakar eller försvårar fruktbara utbyten mellan olika kultursfärer. Själv tror jag att det är dags att lämna denna sorts historiska barlaster bakom oss. Detta därför att de är lika kontraproduktiva som någonsin den sorts kulturisolationistisk attityd som utmärker flera

av de nationalistiska rörelser som nu tar form lite varstans i Europa.

Frågan är dock om vi inte här har att göra med två grenar på ett och samma träd. Även Sverigedemokraternas retorik byggs ju upp kring idéer om vikten av att värna en hotad minoritetskultur, om behovet av att rekonstruera en förlorad kulturell identitet. Men där finns också tanken att den som är född i en viss kultur är predestinerad att om inte vara för evigt fången inom den egna kultursfärens gränser så åtminstone känna en så pass intim samhörighet med denna kultur, att avsaknad därav tenderar att ge upphov till djupgående problem, på individuella såväl som samhälleliga plan. »

Afrikansk mask.

Målning av Picasso.

ett förnyat intresse för det förflutna, för kulturarv och historisk kontinuitet kan med andra ord ske utifrån två helt olikartade linjer. Å ena sidan med fokus på den egna kultursfären – nationellt eller med utgångspunkt i andra kollektiv som individen antas tillhöra på grundval av kön, sexuell läggning, etnicitet, klass och så vidare. Från den synvinkeln uppfattas individen som förutbestämd att uppskatta (och utvecklas via) kulturella yttringar som bekräftar och underbygger den kollektiva identitet som individen gjort till sin. Tonvikten läggs här på skillnader mellan olika kulturella uttryck. Uppfattar man sig som "svensk", anses man följaktligen ha störst utbyte av bildkonst som skiljer ut sig från annan konst genom att gestalta den svenska identiteten. Väljer man att se sig som "man", anses man ha behållning främst av litteratur som skiljer ut sig genom att problematisera manlig identitet. Och den heterosexuelle anses föredra musik av heterosexuella kompositörer, vilkas tonspråk uppfattas som väsensskilt från musik av kompositörer med andra sexuella läggningar.

Mot detta står ett kosmopolitiskt perspektiv, där man ser kulturarvet som en internationell angelägenhet. Där betonar man likheterna snarare än skillnaderna mellan olika kulturella uttryck. Utifrån den infallsvinkeln är de kulturella genealogierna integrerade utan snarare förutsättningslösa, oväntade. Vilket också bekräftas av hur kulturell påverkan ofta har ägt rum historiskt. Men innan vi tittar närmare på det, bör det påpekas att en dylik internationellt och kosmopolitiskt inriktad kulturkonservering på intet sätt utesluter ett aktivt bevarande och levandegörande av den lokala kulturhistorien. Men det beror på att det rent logistiskt är mer praktiskt att svenskar vårdar den svenska konst-, litteratur- och musikhistorien än att till exempel kenyaner gör det. Syftet med detta vårdande är dock för den kulturkonserverativa kosmopoliten inte att förse svenskar med kultur som bekräftar den egna gruppens kulturella identitet utan tvärtom att bidra till den totala kulturella jordmån som den mänskliga civilisationen växer ur. Den kulturella jordmån som i kraft av att vara sammansatt, mångfacetterad och kulturöverbryggande är civilisationsutvecklingens (och den däri inbegripna ödmjukhetens, vidsynthetens och toleransens) själva motor.

Det märkliga i sammanhanget är att medan den förra, identitetsbejakande kultursynen, har kopplat ett allt starkare grepp över samtiden (där det alltså kommer till uttryck såväl inom vänsterns identitetspolitik som inom vänster-högerpopulistisk nationalism eller högerextremistisk islamism), bekräftas den senare, kosmopolitis-

ka kulturkonserverismen, av studier av hur kulturell påverkan faktiskt äger rum i dess mer dynamiska faser i modern tid såväl som under de senaste seklen eller till och med millennierna.

Den amerikanska musikproducenten Arthur Baker har till exempel berättat hur han i slutet av 1970-talet ville bilda sig en uppfattning om den då helt nya – och av musikindustrin ännu inte exploaterade – hiphop-kulturen. Därför begav han sig ut på gatorna i Harlem och fann där svarta ungdomar som på sina bandspelare om och om igen repeterade den rytmiska figuren från den tyska popgruppen Kraftwerks då populära "Trans-Europe Express" – vilken några år senare ersattes på bandspelarna av samma gruppas "Numbers". Till ljudet från Kraftwerks musik rappade och dansade man alltså fram det som skulle bli en av det nutida Amerikas mest ekonomiskt lukrativa musikformer. Det var för övrigt just "Trans-Europe Express" och "Numbers" som kombinerades när Afrika Bambaataa tillsammans med nämnde Baker gav ut den i danssammanhang paradigmatiska singeln "Planet Rock".

Från New Yorks gator går det alltså en linje till Detroit's svarta musiker, vilka extrapolerade den kraftwerkska ljudbilden till hela världens dansgolv – en väg som onekligen är ämnad att förvåna. Inte minst om man betänker avståndet mellan det svarta USA och

den kulturella kontext där Kraftwerks musik tog form. Kraftwerks speciella ljudbild växte nämligen fram ur en medveten strategi hos gruppmedlemmarna att gestalta en specifik tysk eller mellaneuropeisk erfarenhet, vilken

man på många sätt uppfattade som radikalt annorlunda än den amerikanska. Kraftwerks förgrundsgestalt Ralf Hütter talade i en intervju från 1991 till exempel om den saknad som han erfor i början av 1970-talet efter övertygande gestaltningar av hans och hans generationskamraters samtidsupplevelser. Som en konsekvens av såren i den tyska 1900-talshistorien hade de flesta i hans generation vänt ryggen åt tysk kultur till förmån för amerikansk-influenserade uttrycksformer. Tillsammans med Kraftwerks "osynlige", femte medlem Emil Schult valde dock Hütter att gå åt ett helt annat håll, nämligen nedåt i den tyska myllan och bakåt i den egna

nationens historia.

Rötterna till sin egen samtidsupplevelse menade sig Hütter kunna finna framförallt i mellankrigstidens tyska kultur, till exempel i Bauhausrörelsen och i den expressionistiska filmen. Det var också där, i bland annat Fritz Langs film *Metropolis* som Kraftwerk fann sina främsta inspirationskällor, dock inte – naturligtvis – i den bemärkelsen att man skapade pastischer på tysk 1920- och 30-talskonst. Istället tog man fasta på den dåtida tyska kulturens intresse för korsbefruktningar mellan konst och teknik. Målet var snarast att omplantera 1920-talskonstens teknikintresse i en ny eras uttrycksformer.

Till de musikaliska influenserna brukar på liknande grunder nämnas Karlheinz Stockhausens musik, men minst lika viktigt var nog

KOSMOPOLITER

Fritz Langs Metropolis.

Kraftwerks Ralf Hütter.

Afrika Bambaataa.

indirekt ett popband som Beach Boys. Kraftwerks andre frontman, Florian Schneider, har apropå just Beach Boys påpekat hur man blott genom att lyssna på deras musik kan förstå hur det var att leva på den amerikanska västkusten under 1960- och 70-talen. Formuleringen kastar ljus över Kraftwerks egen strävan att på icke-deskriptiv väg ringa in och gestalta ett specifikt tyskt erfarenhetskomplex. Det kan vara känslan av att vakna upp i ett tråkigt punkthus i en av Ruhrområdets satellitstäder. Det kan vara att resa genom ett regntungt landskap på *autobahn*. Att arbeta vid ett högteknologiskt laboratorium på Siemens. Eller att korsa den europeiska kontinenten med tåg. Och så vidare.

Just detta att ungdomarna i afro-amerikanska bostadsområden kände sig befryndade med en musik, producerad med det uttalade syftet att gestalta en specifikt tysk erfarenhet, är ett förhållande som är värt att begrunda för alla dem som under de senaste decennierna hävdade att det ena förment förtryckta kollektivet efter det andra i våra västerländska samhällen – kvinnor, arbetare, invandrare, icke-kristna religionsutövare, nutidsungdomar och så vidare – skulle ha intet eller åtminstone ett extremt litet utbyte av kultur skapad av dem som skapat det mesta av den kultur som hittills visat sig överlevnadsbenägen i västerlandet: vita europeiska män i medelåldern vilka kanske till och med levde under epoker före medeltiden. Och att – omvänt – medlemmarna i olika sorters kollektiv har störst utbyte, att de utvecklas som människor mest optimalt och känner igen sig bäst i kultur som är sprungen ur det egna kollektivet. Kvinnliga studenter antas således ha behov av att läsa böcker av kvinnliga författare. Lesbiska, kvinnliga studenter antas ställa underförstådda krav att se sina specifika erfarenheter gestaltade i konst och kultur. Alltmedan muslimska kvinnor förutsätts ha intresse främst av kultur som speglar den muslimska kvinnans livssituation. Vilket omöjliggör varje idé om att upprätta en gemensam kanon, som skulle kunna tänkas rymma de konstnärligt mest lödiga, mest existentiellt relevanta och estetiskt sensibla verken som skapats i världen.

Men när man har resonerat på detta sätt på universitet, på tidnings- och tidskriftsredaktioner, på grund- och gymnasieskolor, på bokförlag och museer, har man samtidigt bortsett från att kulturtilläggen i grunden handlar om någonting helt annat än att få sina egna uppfattningar bekräftade, om någonting radikalt annorlunda än att känna igen de problem som vid just denna specifika tidpunkt finns inom den grupp eller det kollektiv som man för tillfället identifierar sig starkast med. Frågan är om inte tillägnelse av skönlitteratur, film, bildkonst och andra kulturella uttrycksformer ytterst sett är den absoluta motsatsen till att se sina egna problem i samtida blyxtbelysning. När kultur och utbildning verkligen fyller en livsavgörande

de funktion handlar det kanske snarare om att den ställer en inför någonting tidigare okänt. Man får insikter i andra, främmande sätt att tänka, i oväntade förklaringsmodeller. Man får kort sagt, konfronteras med det avvikande och annorlunda.

Och det som mest radikalt bryter mot vaneseendet är inte nödvändigtvis avhängigt faktorer som kön, etnicitet och klass. I betydligt högre grad reser tiden hinder mellan individer. Som medelålders man i Sverige 2011 är det nog många gånger lättare att i egenskap av förälder, svensk och politiskt radikal, känna igen sig i Moa Martinsons romankonst än i Chaucers *Canterbury Tales*; lättare att identifiera sig med huvudpersonerna i berättelser av Elfriede Jelinek eller Toni Morrison än dem i Vergilius *Aeneiden*.

Det innebär naturligtvis inte att hindren är på något vis oöverstigliga för nutidens radikala medelålders kvinnor och män att läsa >>

Historiska rättskällor i konflikt

En introduktion i rättshistoria

KJELL Å MODER

SANTERUS

227 s, hft

En introduktion i rättshistoria

De svenska rättskällorna sätts in i ett europeiskt perspektiv och visar hur de har tillkommit vid universitet, parlament och domstolar och att den svenska rätten är en del av en europeisk rättsutveckling som de svenska juristerna har förhållit sig till.

239:–

(rek. pris 380:–)

Lärarex till kursansvariga kan erhållas via info@santerus.se

Beställ denna bok och andra från Santérus Förlag på:

www.santerus.se

S

SANTERUS
FÖRLAG

Chaucer eller Vergilius. Som Kwame Anthony Appiah påpekar i sin bok *Cosmopolitanism. Ethics in a World of Strangers*, är det rimligare att uppfatta det som att vi berörs av konst och kultur trots skillnader än genom identifikation. Vi kan förstå och uppskatta konst som inte är vår; men vi kan bara helt och fullt förstå "vår" konst, menar han, om vi upphör att tänka på den som *vår* och börjar förstå den som *konst*: "Mitt folk, människan, byggde Kinesiska muren, Sixtinska kapellet, The Chrysler Building. Dessa byggnadsverk skapades av varelser som jag - genom uppövdhet av färdigheter och fantasi."

Brian Boyd är inne på samma linje, när han i en uppsats från 2006 påpekar, hur Albrecht Dürer när denne på 1520-talet kom i kontakt med mexikanskt konsthantverk, kommenterade det med att han aldrig någonsin hade sett något som berörde honom så starkt. Och när Johann Wolfgang von Goethe ungefär 300 år senare läste japansk skönlitterärprosa kunde han likaledes observera att "dessa människor tänker och känner precis som vi".

Den japanska publiken har inga problem med att ta till sig Shakespeare och Beethoven. Lika litet som engelsmän eller tyskar har några problem med att uppskatta japanska träsnitt från Edo-perioden (eller för all del nutida butodans och mangaserier). Konsthantverkare inom maorikulturen och på Nya Guinea har inkorporerat västerländska verktyg och tekniker lika oproblematiskt som Gauguin förnyade det franska - och därmed indirekt det svenska - måleriet genom sina lån från polynesiska kulturer.

För att inte tala om Picasso, vars revolution av det västerländska 1900-talsmåleriet hade en viktig upprinnelse i ett besök på etnografiska museet på Trocadéro i Paris, våren 1907. Trots bristen på förståelse och trots hans obefintliga länkar till Afrika, upplevde Picasso att museets afrikanska skulpturer där talade direkt till honom. För André Malraux beskrev han det som en uppenbarelse: "Då förstod jag varför jag var målare." Resultatet av besöket är tydligt avläsbart i hans kanske mest kända verk, *Flickorna från Avignon*. Dess från afrikansk konst inspirerade avvikelser från traditionellt västerländskt måleri skulle visa sig tala direkt till samma mondana och bildade västerländska överklass som på 1920-talet kom att betrakta afrikanska magiska objekt som *le dernier cri* inom heminredning (vilket i sin tur fick Picasso att markera sin avsky och dementera sina afrikanska influenser). Så visar sig alltså kulturspecifika konstföremål från en kontinent och tidsålder tala direkt till människor i helt väsensskilda kulturer och kontexter - och alltså uppfattas som kongeniala och tidstypiska för en radikalt annorlunda epok och värld än där de tillkommit.

På motsvarande sätt skulle man kunna resonera om vårt behov av traditioner, av delaktighet i historiska sammanhang och upplevelser av samhörighet med det förgångna. Jag tror att det finns ett egenvärde i att historiska band och kopplingar till uråldriga traditioner i ett samhälle bevaras i så hög grad och på så många områden som möjligt, men att dessa band samtidigt har någonting anmärkningsvärt arbiträrt över sig. Det är lättare - inbillar jag mig - för många jämtlänningar, upp vuxna i en förort till Östersund, att känna trivsel och hemhörighet i Venedig än i en förort till Glasgow eller i Stockholmsförorten Husby. Detta trots att Husby påminner mer om Östersund än Venedig. Historiens spår skapar sammanhang. Avlagringar av generationer av kulturskapande människor skapar en känsla av kontinuitet och samhörighet, generar en viss sorts värme. Konsten och arkitekturen framstår just genom sin överlevnadsbenägenhet som förebildlig och uppfordrande. Och talar därmed till oss. På ett helt annat sätt än vad som är fallet med platser, miljöer och kulturer som bejakar glömskan. Miljöer som byggts med det uttalade syftet att göra rent hus med det förflutna; kulturer som skapats i syfte att bryta med traditioner. De förblir stumma, kyliga och ogästvänliga.

Det är därför som det finns anledning att slå vakt om svenska likväl som samiska eller engelska traditioner. Inte därför att människor med samiskt påbrå skulle ha något unikt behov av just samiska traditioner; eller därför att en engelsman inte skulle kunna förverkliga sig själv till fullo i en gustavianskt inredd lägenhet på Skeppsbron i Stockholm eller i Jokkmokk. Utan därför att de historiska banden är nödvändiga för mänskligheten i stort: som orienteringspunkter i en betydligt vidare kontext än den kultur där vi råkar vara födda eller uppfostrade.

Det problematiska i det svenska samhället, liksom i många andra västerländska samhällen idag, har till stor del att göra med att man inte har velat se den historiska kontinuitetens och traditionstillhörighetens betydelse för oss alla. Efterkrigstidens utbildningsväsende, dess arkitektur, kulturpolitik, konst- och litteratursyn syftade ju till att med gemensamma ansträngningar bryta oss loss ur traditionen - åtminstone den som sträcker sig längre bort än till första världskriget. På det sättet skapades generationer av rotlösa européer. Vilka emellertid nu delvis har börjat söka efter historiska rötter och traditionssammanhang. Inte sällan sker det med hjälp av offensivt formulerade och rätt aggressivt konstruerade föreställningar om var i deras etniska eller nationella rötter består. Det är föreställningar som till stor del byggs upp kring kontrasteringar, demoniseringar och profileringar gentemot andra grupper och kollektiv (bosnier, män, svenskar, muslimer, västerlänningar, judar och så vidare). Det är en naturlig, om än på många sätt destruktiv utveckling, vilken paradoxalt nog har sitt ursprung i den ohämmade bejakelse av modernitet, förändring och individuellt självförverkligande som har varit förhärskande i västvärlden alltsedan andra världskriget. En bejakelse som har skapat ett tomrum som för svenskt vidkommande och på grund av urlakningen av kulturtraditionen inte tycks kunna fyllas med annat innehåll än Astrid Lindgren-miljöer och

Det problematiska i det svenska samhället, liksom i många andra västerländska samhällen idag, har till stor del att göra med att man inte velat se den historiska kontinuitetens och traditionstillhörighetens betydelse för oss alla.

Tomas Ledin-sommarvisor.

På ett inte helt oväntat sätt avspeglades denna situation i den svenska statstelevisionens nyårsfirarprogram inför 2011. Där kunde man höra Astrid Lindgren-sånger varvas med Sarah Dawn Fingers utsläta hitlistemusik och afrikansk folkmusik. På så sätt fick såväl Sverigedemokrater som moderata kulturentreprenörer och den universitetsmarinerade identitetspolitikens företrädare sina respektive slängar av slev. Samtidigt som vi andra, vi som varken är multikulturalister, nyliberala kulturellrelativister eller Astrid Lindgren-nationalister, blev klara över hur intrikat växelverkan är mellan den mediala offentligheten och de politiska uttrycken. Vilket inte hindrade att även vi fick vårt lystmäte - som alltid i SVT åtminstone en gång om året, under dess allra sista, skälvande minut.

Johan Lundberg är chefredaktör för *Axess Magasin*. Hans senaste bok är *Figurationer. Romantik och realism i norskt samtidsmåleri* (2009).

KulturResor

SVENSKA KULTURRESOR AB

Svansjön på Marinskijteatern
St Petersburg

Fästningen Olofsborg

Johan Strauss i Wiens stadspark

Ukraina - "Svalnästet" på Jalta

Vår och sommar 2011

OPERA - BALETT - FILHARMONI

OPERA OCH KONST I ST PETERSBURG

Reguljärflyg/buss: 3/5-8/5 2011

Historia – Vinterpalatset, Peterhof, Jusopovpalatset, Tsarbyn Tsarskoje Selo och Katarinapalatset med Bärnstensrummet

Konst – Eremitaget och Ryska Museet

Opera och balett – Marinskijoperan, Musorgskijoperan och Eremitageteatern
Kultursightseeing med svenskspråkig lokalguide

RIGAS INTERNATIONELLA OPERAFESTIVAL

Reguljärflyg: 8/6-11/6 och 17/6-20/6 2011

Riga – kulturstad med Jugendarkitektur, dramatisk historia och mångårig musikkultur. Elegant operahus och internationellt uppmärksammat operaföreställningar.

OPEROR – 8/6-11/6 *Aida*, *Turandot*, *Madama Butterfly*

17/6-20/6 *Eugene Onegin*, *Don Giovanni*, *Il Trittico*:

Il Tabarro, *Suor Angelica*, *Gianni Schocchi*

Utflykter – Barockslottet i Rundale och badorten Jurmala

HELSINGFORS OCH OPERAFESTIVALEN I SAVONLINNA/NYSLOTT

Reguljärflyg/buss: 5/7-8/7 2011

Helsingfors – stor kultursightseeing, utmärkt boende och gourmémiddag

Savonlinna – svensktidens Nyslott med fästningen Olofsborg

Retretti – internationellt omtalat konstcentrum

Operorna uppföres på fästningen OLOFSBORG

"Tosca" och "Lohengrin"

OPERAFFESTIVALEN I VERONA KONST I VENEDIG OCH RAVENNA

Reguljärflyg/buss: 26/7-31/7 2011

Verona – Romarstad med magnifik arena, medeltidsfästningen Castelvecchio och historisk skådeplats för bl a familjen della Scala

Ravenna – Mosaikernas stad! Dante Alighieris stad!

Venedig – kanalernas, kyrkornas, musikens och konstens stad

OPERA på arenan i Verona: AIDA och Nabucco

Kultursightseeing

ENESCUFFESTIVALEN I BUKAREST

Reguljärflyg: september 2011

Opera! Filharmonin! Köruppföranden!

Recital! Jazz!

UPPLEVELSERESOR

I PILGRIMERNAS FOTSPÅR

Flyg/buss: 18/4-26/4 2011

Bilbao – pilgrimstrappa och Guggenheim museum.

Burgos och Leon – enorma påskprocessioner, magnifika katedraler och kloster.

Astorga – Gaudis biskopspalat.

Ponferrada – enorm tempelriddarborg.

Castrojeriz – Pilgrimsbyn, en gång med sju pilgrimskyrkor.

Santiago de Compostela – slutmålet med mäktig pilgrimskatedral.

RUNDRESA I UKRAINA MED OPERA OCH BALETT I KIEV OCH ODESSA

Reguljärflyg/nostalgiskt tåg: 20/5-28/5 2011

Kiev – landets historiska huvudstad med omtalade Sofiakatedralen och klostret Petjerskaja Lavra och vackert operahus – *Taras Shevchenkooperan*

Poltava – det svenska stormaktsväldets fall. Dramatisk historia!

Gammalsvenskbyn – en minoritet av utvandrare svenskbybor

Krim – med Örlogshamnen Sevastopol, den grekiska kolonin Chersonesus, Livadiapalatset – platsen för Jaltakonferensen 1945, och tatarcolonin i **Baktiseraj**.

Odessa – känd för Potemkintrappan, sitt glansfulla operahus och tiden då Alexander Pushkin bodde här och skrev de första kapitlen i "Eugen Onegin".

Vi färdas i eget nostalgitåg med sovvagnar, restaurangvagn och musikkapell.

4-stjärniga hotell i Kiev och Jalta! Helpension! Alla utflykter ingår! Engelskspråkig guidning! Svensk färdledning!

RUNDRESA I RUMÄNIEN

Reguljärflyg/buss: 20/8-28/8 2011

Bukarest – "Östeuropas Paris" med aktat Nationalmuseum, omtalad parlamentsbyggnad, konstmuseum, konserthus och opera.

Transsylvanien – mäktiga naturupplevelser, flod- och berglandskap

Donau-deltat – unikt växt- och djurliv

Moldavien – kloster och kyrkor med världsberömda freskomålningar

Constanta – ledande hamnstad, arkeologiskt museum, akvarium med stör

Sinaia – "Karpaternas pärla", Pelés slott och 1600-tals kloster.

Licensierad engelskspråkig lokalguide.

Svensk färdledning

KULTURHISTORISK ODYSSE I DET KÄNDA OCH OKÄNDA GREKLAND

Reguljärflyg: juni månad

Athen - Korint - Mykene - Epidauros - Tripolis - Sparta - Mistra - Kalamata - Olympia - Delphi - Meteora - Thermopyle

Svenska Kulturresor AB

Davidshallsg 21, Box 17554, 200 10 Malmö Tel 040-10 35 70 Fax 040-30 33 45

www.kulturresor.se info@kulturresor.se

Låt oss prata om det svenska

En enda och odelad kultur utan influenser utifrån går inte att föreställa sig. Icke desto mindre låter sig det specifikt svenska urskiljas – liksom andra nationers kulturella uttryck.

Av Torbjörn Elensky

Den ungerske tonsättaren Bela Bartók föddes 1881 i Nagyszentmiklós i dåvarande Österrike-Ungern. Sedan 20-talet ligger denna ort i Rumänien. Under sina ungdomsår var Bartók en hängiven nationalist, som klädde sig i folkdräkt och skrev musik som hyllade ungerska nationalhjältar som Sándor Petőfi och Lajos Kossuth. Hans kärlek till den ungerska kulturen drev honom att åka ut och samla in de genuina folksånger som ännu traderades i byarna runtom i landet och som han ansåg vara mera ursprungliga än den populariserade zigenarmusik som var gångbar i Budapest, och som inspirerat både Brahms och Liszt till deras ungerska rapsodier. Där ute på landet sjöng de enkla bönderna märkliga melodier i staccatoartade rytmer, som lät främmande och exotiska för stadsbons öron. Uppskattningsvis samlade Bartók mellan åren 1905 och 1918 in 2 700 ungerska, 3 400 rumänska, 3 000 slovakiska och omkring 250 arabiska, bulgariska och serbiska sånger. Bartóks ivriga resor och insamlandet av folkets sånger inspirerade honom till hans mycket egna, och extremt betydelsefulla bidrag till 1900-talets seriösa musik. Han är en av de få från 1900-talet, jämte till exempel Stravinsky, vilken också chockade publiken genom att anknyta till folkliga rytmer, som skrivit musik som är garanterat odödlig, i nivå med mästerverken av Bach, Mozart och Beethoven. Ur den ungerska bondekulturens sångskatt spirade en musik som idag får anses tillhöra världskulturen. Ett annat intressant utslag av Bartóks fördjupade studier av folksångerna, var att hans idéer om en specifikt ungersk musikskatt måste revideras. Efter hand som han reste, och fortsatte ner på Balkan, upp i nuvarande Slovakien, och ända bort till Turkiet, upptäckte han hur rytmer, melodiska mönster och motiv gick igen, hur denna "ursprungliga" folkkultur i själva verket inte gick tillbaka på någon ogrumlad urkäl-

la, utan hur allt hängde samman och hur influenserna färdats över stora avstånd redan långt innan moderniteten börjat göra sina in- steg i dessa trakter. Hans utgåva av slovakiska folksånger stoppades 1928 av regeringen i dåvarande Tjeckoslovakien, eftersom han vägrade att stryka ett antal sånger som visade på ungerskt inflytande. Som bestämd motståndare mot den ungerska regimens samarbete med nazisterna och inför krigshotet valde Bartók 1940 att emigrera till USA, där han fortsatte sitt arbete med musikaliesamlingarna på Stanforduniversitetet parallellt med sitt tonsättande. Bartók hyste en syn på kultur och tradition som jag personligen känner den djupaaste beundran och sympati för. Av 1900-talets europeiska konstnärer är han en av de största, hur man än vänder på honom. Hans studier av den ungerska folkmusiken fördjupade förståelsen för den, dess rötter och inflytande. Den placerades i ett större sammanhang, och fördes ut i världen via Bartóks eget modernistiska tonspråk. Men jag tror han skulle ha blivit mäktigt förvånad om någon gått fram till honom och påstått att det inte finns någon ungersk kultur.

Det finns ingen svensk kultur, påstår en del idag. Och finns den ska den till varje pris tonas ner, förlöjligas och bekämpas. Nu är detta naturligtvis en sorts panikreaktion inför Sverigedemokraternas intåg i riksdagen. Men det är också ett enbart konstigt och dumt påstående. Det finns så klart svensk kultur – det finns spettekaka, saffranspannkaka, pitepalt och kyrkbåtsrodd, likaväl som julgranar och kåldolmar. Allt detta är svenskt, fast en del huvudsakligen förekommer i vissa landskap, medan annat bygger på lån från utlandet. Särskilt kåldolmarna är ett känt och ofta upprepat exempel på lån. Men en rätt som lagats här sedan mitten av 1700-talet, och som numera är en av våra mest firade nationalrätter är självklart helt svensk idag; lika svensk som Cornelis Vreeswijk. Vad som däremot bör ifrågasättas

KOSMOPOLITER

Kyrkrodd – svensk kultur.

FOTO: ANDERS LOMQVIST/NORDICPHOTOS

är det envisa ryktet att kåldolmarna skulle komma från just Turkiet. "Dolma" är visserligen ett turkiskt ord, som betyder "fylld", helt enkelt. Men i Turkiet lagas dolmarna vanligen med vinblad, precis

som i Grekland och Libanon. Dolmar med kål lagas däremot över hela det slaviska Balkan och i Central- och Östeuropa, med både syrad och osyrad kål, köttfärs, rökt kött, och alla möjliga andra typer av »

fyllningar. Legenden här säger att Karl XII tog med sig kåldolmarna från Bender, men Bender ligger i Moldavien, som låg i det Osmanska imperiet i början av 1700-talet, precis som alltifrån Egypten och Syrien till Grekland och Bulgarien. Varför skulle kåldolmarna vara just turkiska, när de äts i hela denna del av Europa, samt i stora delar av Mellanöstern? Däremot finns det så klart turkiska dolmar, precis som det finns serbiska, ungerska, libanesiska och svenska. Egentligen, kanske det är lika bra att påpeka i det här sammanhanget, är det också tämligen ohistoriskt att identifiera dagens Turkiet med det sedan snart ett århundrade försvunna Osmanska, eller Ottomanska imperiet. Det var så väldigt mycket mer än Turkiet, sant mångnationellt, kosmopolitiskt och en förmedlare av världskultur. Detta till skillnad från det samtida Turkiet, som skapats på en tämligen inskränkt nationalistisk grund, med folkmord och etnisk rensning som förutsättning för förverkligandet av fantasin om en etniskt turkisk nation i Mindre Asien, som i årtusenden varit ett av de etniskt och kulturellt rikaste områdena i världen. När Atatürk skapade det moderna Turkiet, tog han samtidigt kål på allt det som gav det Osmanska imperiet dess rikedom. Turkiet är lika mycket eller lite detta imperiums arvtagare, som det lilla alplanet Österrike är arvtagaren till det habsburgska kejsardömet, där Bartók föddes, och som under så många århundraden präglade kultur, handel och utveckling i Centraleuropa.

Kåldolmen, kan man sammanfatta saken, är alltså vare sig svensk eller turkisk, och både ock. Precis som den är ungersk, serbisk, kroatisk osv. Motsvarande gäller många andra av de internationella kulturella arv vi förvaltar också här i Sverige. Var kommer kroppkakorna ifrån? Dumplings, knödel, königsbergerkloss, gnocchi, är bara några av de namn på fyllda eller ofyllda knyten jag kommer på på rak arm. Varifrån kom impulsen att laga sådana till Piteå eller Öland? Visst, den svenska kulturen har inte uppstått genom självvalstring direkt ur myllan. Men vilken kultur har det då? Möjligen att någon enstaka stenåldersstam i det inre av Amazonas skulle kunna ha anspråk på att ha skapat en helt självständig kultur, men annars bygger hela vår mänskliga civilisation på utbyte, handel och utveckling. Den Ghanafödde filosofen Kwame Anthony Appiah, verksam vid Princetonuniversitetet i USA, sätter fingret på denna undflyende punkt i sin inspirerande bok *Cosmopolitanism. Ethics in a World of Strangers* (2006): "...trying to find some primordially authentic culture can be like peeling an onion. (...) Cultures are made of continuities and changes, just as each individual survives the alterations of Jacques's 'seven ages of man'" All tradition har någon gång hittats på.

Ska vi tala om länder utan "egen" kultur, det vill säga sådana som fått avgörande impulser från utlandet, kan vi börja med Italien. Med sin pizza, som är en variant på pita – i Turkiet kallas den pide – sina amerikanska tomater, majs, choklad, och influenser från både gamla Östern och de äldre kulturerna i Mellanöstern. Vad är italienskt, egentligen? Redan romarna lånade ju för övrigt sin arkitektur och hela sitt pantheon från grekerna. De tog senare också till sig både egyptiska och andra gudomar, seder och traditioner, klädedräkter och titulatur – för att inte tala om kristendomen. Tveksamt kanske, om man kan kalla italienarna arvtagare till romarna mer än turkarna skulle vara till osmanerna, men de bor ju åtminstone i stora delar av samma land. Det italienska är en blandkultur, eklektisk och sammansatt, med stora regionala skillnader dessutom. Och likväl känner vi alltid igen den italienska stilen, i design, bilar, mat, arkitektur. Hur kommer det sig egentligen? Jag tänker på det medan jag vandrar genom Gamla stans gränder, går förbi det romerskt barocka Stockholms slott, upp mot den baltiskgotiska Storkyrkan och in på Stortorget förbi det klassicistiska börshuset. Här slogs det redan på medeltiden fast att tyskar

som bosatte sig i staden skulle följa svensk lag och kallas svenskar. Språkförbistring var emellertid tydligen stor, så man fick lite senare komplettera med en lag om att svenska skulle talas under rådets sammanträden. Allt detta kommer någonstans ifrån, och allt detta är så typiskt svenskt, i färgsättning, proportioner, stil. Det är hemma.

Under min uppväxt var min far under många år tillsammans med en italienska från Milano. Detta ledde till att vi ofta åkte ner dit, hälsade på hennes familj, tillbringade sommarlov och vissa högtider där. Något av det första jag fick lära mig var att man inte skulle ta av sig skorna hemma hos folk – det är att göra sig påträngande hemma-stadd; och att det ansågs oartigt att tacka för maten – klart man får mat när man är bjuden!

Det italienska är en blandkultur, eklektisk och sammansatt, med stora regionala skillnader dessutom. Och likväl känner vi alltid igen den italienska stilen, i design, bilar, mat, arkitektur.

Det uppfattningen att man själv är "naturlig" här, avspänd och vanlig, som om det svenska vore världens måttstock och alla andra bara gör sig till. Ytterligare erfarenheter som vuxen har fördjupat denna min känsla, men grunden lades under uppväxten. Jag unnar alla att få uppleva främmande kulturer redan i barndomen. Oavsett vilken det råkar vara hjälper det en att förbli öppen för alla de fascinerande olikheter som präglar de mänskliga civilisationerna.

Att tänka på svenskheten är lite som att försöka tänka på tiden. När man inte bryr sig om den förstår man den, men så snart man börjar skärskåda den faller den sönder, och det specifikt svenska blir allt svårare att hålla fast. Kanske är nationell identitet tydligast och angelägnast när man lever i exil? I svenskbygderna i Minnesota lär de ju fortfarande hålla på en del gamla traditioner. Jag har familjemedlemmar utomlands som kör långa omvägar via det lokala Ikea-varuhuset för att skaffa sill och köttbullar, och som ser alla de nyaste svenska filmerna så snart de kommer på dvd; medan jag hellre äter sushi och brukar vänta tills de inhemska filmerna kommer på tv, om jag ser dem ens då. Motsvarande gäller väl för övrigt de invandrare som kommit hit från fjärran länder. Kanske känns det lite extra speciellt att följa sitt ursprungslands upplaga av *Idol* när man sitter långt upp i norr, och visst smakar mangon aldrig som den färska hemma vid, men ser man en extra fin är det ändå oemotståndligt att köpa den, fast den är så otroligt dyr och tråkigt i konsistensen. Jag pratade själv för några år sedan med ett par libanesiska tjejer, som beklagade sig över att de är så hårt hållna här i Sverige, medan deras kusiner i Libanon hade mycket större frihet. Kusinernas föräldrar, som bodde kvar i Libanon genom alla krigsåren, hade visst hängt med sin tid, medan deras egna föräldrar i den svenska exilen konserverat sin världsbild från 70-talet.

Det sägs att Sverige idag är ett multikulturellt land. Mångkultur

är ett ideal som hyllas av alla som vill hålla sig framme. Men vad menar man egentligen med det? Ett enkelt sätt att pröva vissa termers meningsfullhet är att helt enkelt vända på dem: Om vi har multikultur nu, hade vi monokultur förut? Jag förstår inte ens vad det skulle kunna betyda. En enda och odelad kultur utan influenser utifrån över huvud taget? Går det ens att föreställa sig något sådant i fantasin? Influenser, möten, till och med dekadens och destruktivitet, har alltid bidragit till den kulturella utvecklingen. Ibland har det gått framåt, ibland har det gått bakåt.

Det ironiska med många av dem som idag hyllar multikulturalismen är att de tycks ha väldigt liten förståelse för dessa processer. Det handlar idag snarare om att identifiera separata kulturer, vilka man "tillhör" som medlem i olika minoriteter och urbefolkningar. All den kärlek till traditioner, all den stolthet och rent ut sagt chauvinism, som anses vara så väldigt ful när den uttrycks av exempelvis etniska, infödda svenskar, beundras förbehållslöst när det gäller kurder, palestinier, samer och andra, mer eller mindre maktlösa folk. Uppenbarligen finns det då ingen allmängiltig princip som säger att nationalism är fel, utan den är bara fel när fel folk ger uttryck för den. Bortsett från det orättvisa i den här uppdelningen, kan man konstatera att den också bygger på en egentligen nedlåtande syn på dessa "minoriteter", som om inte deras kulturer också uppstått genom möten och blandningar, och som om inte också de skulle kunna, och faktiskt rentav behöva vidga sina vyer och utveckla sig precis som alla vi andra. Det är ingen enkel sak att förhålla sig till minoriteters vilja och behov av egna utrymmen. Historien ger många dåliga exempel på hur man exempelvis försökt tvinga skolbarn att avveckla sitt hemspråk, som skedde i Tornedalen ända in på 50-talet. Det var en välmående moderniseringsrörelse som låg bakom detta, men den var lika förkastlig i sin blindhet för kulturella behov och skillnader som den nuvarande multikulturalismen är i sitt värnande om illusoriska gränser mellan kulturerna, som om vi skulle kunna eller ens vilja leva i ett slags mjuk apartheid, där var och en identifieras utifrån sitt etniska, religiösa, kulturella och så vidare ursprung. Som om kultur var medfött, öde och blodsmystik. Den synen främjar inte någon kulturell utveckling – och utan utveckling kan ingen kultur leva. Så snart den åker in på reservat och museer dör den. Den franske sociologen Alain Touraine uttrycker detta klart och tydligt i sin utomordentligt betydelsefulla bok *Un nouveau paradigme pour entendre le monde d'aujourd'hui* (Ett nytt paradigm för att förstå dagens värld) (2005): "Den absolut multikulturalistiska hypotesen är lika absurd som den om en stads eller ett lands kulturella homogenitet. Interkulturella relationer är den enda verkligheten – och det är de som måste studeras, från nedtrampandet av Den andre till det kulturella blandandet." Touraines tes är att vi idag lever i den globala ekonomins tidevarv, som krossat de gamla idéerna om stater och samhällen, och istället premierar individer, subjekt, som har förmågan att skapa sig själva och röra sig över och mellan olika kulturer.

Kulturbegreppet är heller ingen enkel sak. Här har det fortlöpande urvattnats genom att vidgas till att omfatta snart nog all mänsklig verksamhet, men ursprungligen var kultur ett ord som hängde samman med den tyska bildningstraditionen och utvecklandet av universitetsväsendet i Tyskland. Det ställdes ofta i motsats till den franska civilisationen, som ansågs som ytligare, pråligare, inte lika djup och allvarligt andlig som den tyska kulturen. Det känns emellanåt som kulturen sitter trängt i vårt land. Fria konstnärer kläms mellan en vänster, som kräver politiskt nytta av varje verk, och en höger, som bara vill se kulturen som underhållning, en guldkant på tillvaron. Relativismen och kulturskepsisen går hand i hand. En postmodernistiskt influerad akademisk vänster, som så länge sagt att allt är

lika mycket (lite) värt har inget att sätta emot när en nyliberal drar slutsatsen att då behöver vi naturligtvis inte stödja några särskilda kulturyttringar heller. Den svenska fientligheten mot kultur är säregen, vad beror den på? Är det en lantlig nations misstänksamhet mot den så kallade finkultur som mest hör hemma i städerna, och som dessutom så gott som uteslutande har sina rötter utomlands? Nej, så enkelt tror jag inte heller att det är. Den största kulturlusten finns ofta just på landsbygden, trots att resurserna kanske brister ibland.

När jag tänker på svensk kultur och försöker förstå vad den egentligen är tänker jag på de gamla kyrkorna, och särskilt tänker jag på hur man ansträngt sig med att marmorera bänkar och kolonner, för att furun ska se ut som marmor. Gå in i vilken landsortskyrka som helst, och betrakta det nordtyska högaltaret från 1400-talet, de marmorerade träkolonnerna som bär upp orgelläktaren, väggmålningarna, där sådana finns bevarade, och känn hur svenskt allt detta är. Denna vilja att få det att se ut som marmor, fast man bara har lokala träsorter att tillgå. Det är något gripande i den. Lusten att vara som de på kontinenten, och att jobba lite extra på det. Det är väl därför också stockholmarna ofta uppfattas som så extra välklädda och trendiga. Vi lever inte mitt i världen, vi bor i dess utkant, och vi är medvetna om det. Vi har inte råd att toffla ner i morgonrock till butiken på hörnet, som de i Paris, Rom eller New York kan göra (om de nu någonsin gör det...), vi måste anstränga oss om än aldrig så lite extra, klä oss lite finare, vara lite smartare, satsa på att försöka ligga före, åtminstone i mode och teknologi, eftersom vi är så geografiskt perifera, och har så väldigt liten befolkning.

Som C. J. L. Almqvist skrev i sin essä "Den svenska fattigdomens betydelse":

Men ett enda likväl – ett visst stort – har svensken enskildt ifrån andra i Europa blivit ämnad till: det är till fattigdom. Kunde vi endast lära oss den rätt. Vi hafva den, mer eller mindre, alla här; men mången ibland oss bär sig oskickligt åt med den hufvudkaraktär i världen, som Gud gifvit oss. Svensken är fattig. Förstår han detta, så har han vunnit kärnan för sin nationalitet, och är oöfvervinnelig.

Att vara fattig, det betyder att vara hänvisad på sig själv.

Sanningen att säga fanns och finns nog den här fattigdomen på flera håll. Och den är i Sverige idag snarare andlig och kulturell än rent materiell. Men det ligger något i denna iakttagelse, som inte vare sig industrialiseringen, folkhemmet eller rekordären helt kunnat sätta ut. Och som tydligast åskådliggörs i en marmorerad träpelare i en landsbygds kyrka, eller en lite för välklädd Stureplansbrat. De är båda utslag av den svenska lusten att göra sig lite former, och den är faktiskt högst respektabel och rentav berömvärd, tycker då åtminstone jag. Vad är det för fel i att sträva efter det som är bättre, klokare, erfarnare, skönare, mera sofistikerat? Även om det många gånger är inbillning. Inte ens övriga Europa består enbart av lysande storstäder med väldiga konstsamlingar och historiska byggnader. Rätt mycket är förort, landsbygd, på många håll har livet präglats av fattigdom och politiskt och religiöst förtryck. "I Paris sjangtila salar, värsta buse franska talar", som det heter i *Pyttans AB och CD-lära*.

Ja men vad är svenskhet då? Bäst att ge Almqvist sista ordet:

Svenskheten består således icke i en fnurr, en archæologisk dammighet, en tillgjord tråkighet, eller ett slags patriotisk styfhet och pock – den består i att vara svensk, mer än att ropa på att man är svensk.

Torbjörn Elensky är författare. Hans senaste bok är *Luisas tupp. Hundra kubanska bilder* (2008).

Se människan!

Mycket av det kulturella arvegods som man vill skydda, skapades före nationalstatens uppkomst. Konsten tillhör inte någon nationell kultur överhuvudtaget.

Av Kwame Anthony Appiah

Genom ett antal deklarationer från Unesco och andra internationella organisationer har en doktrin utvecklats rörande ägandet av många former av kulturell egendom. Den säger, formulerad i enklast möjliga termer, att kulturell egendom ska betraktas som ifrågavarande kulturs egendom. Om du tillhör denna kultur är sådana verk, kort och gott, ditt kulturella arvegods. Annars inte.

En del av det som gör denna storslagna fras så kraftfull, misstänker jag, är att den på ett förvirrande sätt blandar samman de två primära användningarna av "kultur", detta förvirrande ord. Å ena sidan syftar kulturellt arvegods på kulturella artefakter: konstverk, religiösa relikier, manuskript, hantverk, musikinstrument och liknande. Här är "kultur" allt som människor gör och förlämnar betydelse genom utövandet av sin mänskliga kreativitet. Eftersom betydelse är något som frambringas genom konventioner, vilka aldrig är individuella och sällan universella, kräver en tolkning av kulturen i denna mening en viss kunskap om dess sociala och kulturella kontext. Å andra sidan syftar "kulturellt arvegods" på produkter av en kultur: den grupp från vars konventioner föremålet härleder sin betydelse. Här antas föremål tillhöra en särskild grupp, arvtagarna till en transhistorisk identitet, vars arvegods de är. Norges kulturella arvegods är således inte bara Norges bidrag till den mänskliga kulturen – dess röster i vår brusande mänskliga kör, dess bidrag, som fransmännen kanske skulle säga, till den universella civilisationen. Istället utgörs det av alla artefakter som frambringas av nordmän, förstådda som ett genom historien fortlevande folk: och medan vi andra kan beundra Norges arvegods, så tillhör det slutligen dem.

Men vad exakt betyder det att något tillhör ett folk? Mycket av Norges kulturella arvegods tillkom innan den moderna norska staten ex-

isterade. (Norge blev oberoende 1905, efter att sedan 1300-talet ha varit förenat med antingen Danmark eller Sverige, bortsett från några kaotiska månader 1814.) De vikingar som utförde de fantastiska verk i guld och järn vilka kan beskådas på Nasjonalmuseet i Oslo uppfattade inte sig själva som invånare i ett enda land som sträckte sig 150 mil norrut från Oslofjorden till de samiska renskötarnas trakter. Deras identitet var, som vi lär oss av de fornordiska sagorna, knutna till ätten och orten. Och de skulle utan tvivel ha blivit förbluffade över att få höra att Olafs guldbägare eller Thorfinns svärd inte tillhörde Olaf och Thorfinn eller deras ättlingar, utan en nation. Grekerna gör anspråk på Elgins marmor, som inte skapades av Grekland – den staten fanns inte när de kom till – utan av Athen, när detta var en stadsstat med några tusen invånare. När nigerianer gör anspråk på en skulptur från nokfolket som en del av sitt arvegods, gör de för sin egen nations räkning, vars gränser är mindre än ett århundrade gamla, anspråk på verk av en civilisation som ligger mer än två tusen år tillbaka i tiden, verk skapade av ett folk som inte längre existerar och vars ättlingar vi inte vet något om. Vi vet inte om nokskulpturerna beställdes av kungar eller ofrälse; vi vet inte om de som tillverkade dem och de som betalade för dem ansåg dem tillhöra kungariket, en viss person, en ätt eller gudarna. En sak vet vi däremot med säkerhet, och det är att de inte tillverkade dem för Nigeria.

Mycket av det man vill skydda som "kulturellt arvegods" skapades i själva verket innan det moderna nationalstatssystemet uppkom, av medlemmar i samhällen som inte längre existerar. Människor dör när deras kroppar dör. Kulturer däremot kan dö utan fysiskt utslocknande. Det finns alltså inget skäl att tro att nokfolket inte har några ättlingar. Men om nokcivilisationen gick under och dess folk blev något annat, varför skulle dessa ättlingar ha ett särskilt anspråk »

KOSMOPOLITER

"Mitt folk - människor - skapade Kinesiska muren", skriver Kwame Anthony Appiah.

FOTO: GAMMA/BLÅBÄR

på dessa föremål, som så länge legat begravda och bortglömda i skogen? Och även om de faktiskt har ett särskilt anspråk på dem, vad har det att göra med Nigeria, där – låt oss anta det – en majoritet av dessa ättlingar numera lever?

Kanske är frågan om biologisk härkomst ett villospår: förspråkare av idén om kulturella arvegods skulle säkerligen inte låta sig förskräckas om det visade sig att nokskulpturerna tillverkats av eunucker. De kunde svara att nokskulpturerna påträffades på Nigerias territorium. Och det är verkligen en helt rimlig egendomsregel att där något av värde grävs upp och ingen kan uppvisa ett aktuellt anspråk på det, så får regeringen bestämma vad som ska göras med det. En lika vettig idé är att det faktum att föremålet har kulturellt värde ålägger regeringen en särskild förpliktelse att bevara det. Givet att detta är den nigerianska regeringen, kommer man naturligtvis att fokusera på att bevara det för nigerianer (av vilka de flesta, som inte ser sig själva som arvtagare till nokcivilisationen, troligen kommer att finna det ungefär lika intressant som konst från vilken annan plats som helst). Men om det är av kulturellt värde – som nokskulpturerna utan tvivel är – så slår det mig att det vore bättre för dem att se sig själva som förvaltare för mänsklighetens räkning. Medan det är rimligt att den nigerianska staten utövar förvaltarskapet, tillhör nokskulpturerna i djupaste mening oss alla. "Tillhöra" är här naturligtvis en metafor: jag menar bara att nokskulpturerna är av potentiellt värde för alla människor.

Denna idé uttrycks i inledningen till *Konventionen för skydd av kulturell egendom i händelse av väpnad konflikt* från den 14 maj, 1954, resultatet av en konferens organiserad av Unesco.

I övertygelsen att skador på kulturell egendom tillhörande vilket folk som helst innebär skador på hela mänsklighetens kulturella egendom, eftersom varje folk lämnar sitt bidrag till världens kultur ...

Att formulera saken på detta sätt – som en angelägenhet för hela mänskligheten – borde göra det klart att det är den kulturella egendomens värde för människor och inte för folk som är betydelsefullt. Det är inte folk som upplever och värdesätter konst: det är män och kvinnor. När man väl inser det, finns det inget skäl till att ett spanskt museum inte kunde eller borde bevara en norsk bägare, lagligt förvärvat, låt oss säga på en auktion i Dublin, efter bärgningen av ett vikingaskepp som förlist utanför Irlands kust. Den är ett bidrag till världens kulturarv. Men vid varje given tidpunkt måste den befinna sig på en enda plats. Kan inte spanjorer göra anspråk på förmågan att uppleva vikingarnas hantverkskonst? Trots allt finns det redan en väldig massa vikingaföremål i Norge. Det "kulturella arvegodssets" logik skulle kräva att bägaren skeppades tillbaka till Norge (eller åtminstone till Skandinavien): för den är deras kulturella arvegods.

Om argumentet för kulturella arvegods är att konsten tillhör den kultur som ger den dess betydelse, så tillhör den mesta konsten inte någon nationell kultur överhuvudtaget. En stor del av den största konsten är iögonfallande internationell; mycket annan konst struntar helt i nationalitet. Tidig modern europeisk konst var antingen hövisk konst eller kyrklig konst. Den gjordes inte för nationer eller folk utan för furstar eller påvar eller *ad maiorem dei gloriam* (till Guds allt större ära). Och de konstnärer som skapade den kom från Europas alla hörn. Viktigare, med ett yttrande som ofta tillskrivs Picasso, är att goda konstnärer kopierar, stora konstnärer stjälar; och de stjälar från alla håll. Kan Picasso själv – en spanjor – sägas vara en del av det kulturella arvegodsset för Republiken Kongo, hemvist för vilofolket, som fransmannen Matisse visade Picasso ett träsnitt av hem-

ma hos amerikanskan Gertrude Stein? Problemet fanns redan där i inledningen till Haagkonventionen från 1954, som jag citerade tidigare: "... varje folk lämnar sitt bidrag till världens kultur". Detta låter som att närhelst någon lämnar ett bidrag, så lämnar också hans eller hennes "folk" ett bidrag. Och det är något underligt, som jag ser det, med att uppfatta hinduisk tempelskulptur eller Michelangelos och Rafaels fresker i Vatikanen som ett folks bidrag, snarare än som bidrag av de individer som utförde dem (och, om man så vill, av dem som betalade för dem). Jag vet att Michelangelo lämnade ett bidrag till världens kultur. Jag har i förundran betraktat Sixtinska kappellet. Jag kan också gå med på att påvarna Julius II, Leo X, Clemens VIII och Paulus III, som betalade honom, likaså lämnade ett bidrag. Men vilket folk, mer exakt, lämnade detta bidrag? Folket i Kyrkostaten? Folket på Michelangelos födelseort Caprese? Italienarna?

Detta är uppenbart fel sätt att tänka på saken. Det rätta sättet är att inta ett kosmopolitiskt istället för nationellt perspektiv: att fråga vilket system av internationella regler för föremål av detta slag som kan respektera de många legitima mänskliga intressen som står på spel. Poängen med många skulpturer och målningar, skälet till att de gjordes och köptes, var att de skulle betraktas och levas med. Var och en av oss har ett intresse av att, om vi så skulle önska, kunna leva med konst; och detta intresse är inte begränsat till vårt eget "folks" konst. Om nu ett föremål får

En stor del av den största konsten är iögonfallande internationell; mycket annan konst struntar helt i nationalitet. Tidig modern europeisk konst var antingen hövisk konst eller kyrklig konst.

en vidare betydelse som del av, låt oss säga, en stor konstnärs *oeuvre*, så kommer andra människor att ha ett mer påtagligt intresse av att kunna uppleva det och ta del av den kunskap som kan utvinnas genom att studera det. Föremålets estetiska värde fångas inte till fullo av dess värde som privat egendom. Man kunde därför tycka att det finns skäl att ge människor ett incitament att dela med sig av konsten. I USA finns det gott om sådana incitament. Man kan göra ett skatteavdrag genom att skänka en målning till ett museum. Man vinner socialt anseende genom att låna ut sina konstverk till utställningar, där de kan etiketteras som "ur X:s samling". Och i det fall ett föremål är ett mästerverk, slutligen, kan man tjäna en rejäl summa på att sälja det på auktion, samtidigt som man erbjuder de nyfikna en tillfällig tillgång och ser till att en ny ägare får ta del av de njutningar man själv redan upplevt. Om det är en god sak att på detta sätt dela med sig av konst till andra, frågar sig kosmopoliten, varför skulle då delandet upphöra vid nationsgränserna?

I kosmopolitisk anda kunde man fråga sig om den största konsten i sin helhet borde ägas av nationer, i förvaltarskap, göras brett tillgänglig, delas över gränserna genom vandringsutställningar, liksom i böcker och på nätet. Det finns förvisso en del som talar för utställningar och böcker och nätet. Men det finns inget bra skäl att tro att offentligt ägande är det idealiska ödet för varje betydande konstföremål. Mycket av den samtida konsten – inte bara målningar utan konceptuella konstverk, ljudskulpturer och en hel del annat – är gjord för museer, avsedd för offentlig visning. Men målningar, fotografier och skulpturer, var de än skapades och vem som än fantiserade fram dem, har blivit en av de fun-

KOSMOPOLITER

damentala företeelserna i miljoner människors liv. Är det verkligen en rimlig definition av stor konst att det är konst som är alltför viktig för att någon ska få leva med den?

När vi försöker tolka begreppet intellektuell egendom bortser vi på egen risk från något som åtminstone jurister vet: egendom är en institution, till stor del skapad av lagar som utformas bäst genom att fundera på hur de kan främja de mänskliga intressena hos dem vars beteende de ska råda över. Om lagarna är internationella lagar, så råder de över alla. Och de mänskliga intressena ifråga är hela mänsklighetens intressen. Hur egennyttigt det än kan förefalla, så tycks mig British Museums anspråk på att vara en förvaringsplats inte för Storbritanniens utan för världens arv träffa huvudet på spiken. En del av förpliktelsen måste emellertid vara att göra dessa samlingar än mer tillgängliga, inte bara i London utan på andra håll, genom vandringstställningar, publikationer och internet.

Det har varit alltför lätt att förlora de globala valkretsarna ur sikte. Den rättslärde John Henry Merryman har lagt fram en litanie med exempel på hur lagar och avtal som har att göra med kulturell egendom har förrätt ett sant kosmopolitiskt (han använder ordet "internationalistiskt") perspektiv. "Varje kulturell internationalist skulle motsätta sig en flyttning av mayafolkets monumentalskulpturer från deras ursprungliga platser när det troliga resultatet vore fysiska skador eller förlust av konstnärlig integritet eller kulturell information, vare sig flytten skedde illegalt eller legalt, men inkompetent", skriver han. "Samma kulturella internationalist kunde emellertid önska att Mexiko ville sälja eller byta eller låna ut en del av sitt enligt ryktet stora lager av outnyttjade chac-mools, krukor och andra föremål till utländska samlare eller museer." Och även om vi är snabba att beklaga stölder av målningar från italienska kyrkor: "om en målning håller på att ruttna bort i en kyrka på grund av bristande resurser att ta hand om den, och prästen säljer den för att få pengar till reparation av taket och i hopp om att köparen ska ge målningen den skötsel den behöver, så framträder problemet i ett annat ljus".

När jag därför beklagar de moderna stölderna från nigerianska museer eller maliska arkeologiska utgrävningsplatser eller de imperialistiska stölderna från ashantifolket, så är det för att de egendomsrättigheter som överträdades i dessa fall härrör från lagar som jag anser vara rimliga. Jag är inte för att varje föremål ska skickas "hem". Mycket av den aschantikonst som nu finns i Europa, USA och Japan såldes eller skänktes av människor som hade rätt att avyttra den under de lagar som rådde vid den tiden, lagar vilka var fullt rimliga. Det blotta faktum att ett föremål som någon person äger är viktigt för ättlingarna till de människor som gav bort det, ger dem inte generellt rätt till detta föremål. (Än mindre bör man återlämna det till människor som inte vill ha det, bara för att en kommitté i Paris har förklarat att det är deras arvegods.) Det är en fin gest att återlämna saker till ättlingarna till deras tillverkare – eller att erbjuda sig att sälja det till dem – men det är förvisso inte en plikt. Man kan också visa sin respekt för den kultur föremålet kom från genom att hålla fast vid det eftersom man själv sätter värde på det. Vidare, eftersom kulturell egendom har ett värde för oss alla, kan det vara rimligt att insistera på att de till vilka det återlämnas har möjlighet att ta på sig förvaltarskapet; återbördande av vissa föremål till fattiga länder som inte kan prioritera sin museibudget leder kanske bara till att föremålen förstörs. Om jag vore rådgivare åt ett fattigt land som pressar på för återlämnande av en mängd rituella föremål, så skulle jag mana till övervägande av följande: om inte det kunde vara en del av landets bidrag till den tvärkulturella forståelsens kosmopolitiska projekt, liksom ett sätt att säkerställa att föremålen lever vidare till senare generationer, att låta vissa av föremålen vara kvar

i andra länder, för respektfullt framvisande.

Förvisso finns det olika fall där återbördande är vettigt. Men för att förstå dem behöver vi inte begreppet kulturellt arvegods. Ta till exempel föremål vars mening skulle berikas på djupet genom att återföras till den kontext från vilken de togs; platsspecifik konst av det ena eller andra slaget. Här finns alltså ett estetiskt argument för återlämnande. Eller ta föremål med samtida rituell betydelse som förvärvades lagligt från människor världen över under den europeiska koloniala expansionen. Om ett föremål är centralt för det kulturella eller religiösa livet inom ett samhälle, så finns det ett mänskligt skäl för att återbörda det till dem. Samhällena i fråga är nästan aldrig nationella samhällen, men de stater inom vilka de ligger kan tänkas vara deras naturliga representanter i förhandlingen om föremålets återlämnande. Sådana fall är ofrånkomligen komplicerade; det är ofta oklart om ett verk är platsspecifikt eller hur en utomstående ska bedöma om något är centralt för ett samhälles religiösa liv. Lag och rätt, vare sig nationell eller internationell, är säkert inte alltid det bästa sättet att lösa dessa frågor.

Kosmopolitism, så som vi har förstått det, börjar med det som är mänskligt i mänskligheten. Därför förstår vi impulsen att föra "hem" dessa föremål. Även vi känner det Walter Benjamin kallade konstverkets "aura", som har att göra med dess unika karaktär, dess egenhet. I denna tid av mekanisk reproduktion, noterade Benjamin, där vi kan göra fina faksimiler av vad som helst, har originalet bara ökat i värde. Nu för tiden är det ganska lätt att göra en kopia av Mona Lisa som är så bra att man bara genom att betrakta den – så som man skulle betrakta originalet på Louvren – inte skulle kunna skilja kopian från originalet. Men bara originalet har auran: bara det har förbindelsen med Leonardos hand. Det är anledningen till att miljontals människor, som kunde ha lagt pengarna för flygbiljetten på att köpa en fin reproduktion, har besökt Louvren. De vill ha auran. Det är ett slags magi; och det är samma magi som nationer känner inför sin historia. En norrman tänker på nordmännen som sina förfäder. Han eller hon vill inte bara veta hur deras svärd ser ut, utan stå intill ett verkligt svärd, som svingats i verkliga strider och smitts av en viss smed. Vissa av arvtagarna till Benins kungadöme, folket i sydvästra Nigeria, vill ha den brons som deras anfäder göt, formade, hanterade, förundrades över. Det samband människor känner med kulturella föremål som symboliskt är deras, eftersom de tillkom i en meningsfull värld skapad av deras förfäder – förbindelsen med konst genom identitet – är stark. Den bör erkännas. Men kosmopoliten vill påminna oss om andra förbindelser.

Ett samband – det som försummas i talet om kulturella arvegods – är sambandet inte genom identitet utan trots skillnader. Vi kan reagera på konst som inte tillhör oss; i själva verket kan vi till fullo reagera på "vår" konst bara om vi går bortom tanken på den som tillhörande oss och börjar reagera på den som konst. Men lika viktig är det mänskliga sambandet. Mitt folk – människor – skapade Kinesiska muren, Chrysler Building, Sixtinska kapellet: dessa ting frambringades av varelser som jag, genom utövande av färdigheter och fantasi. Jag har inte de färdigheterna, och min fantasi väver andra drömmar. Inte desto mindre finns denna potential även i mig. Sambandet genom en lokal identitet är lika imaginärt som sambandet genom mänsklighet. Nigerianens samband med bronsfiguren från Benin, liksom min, är skapad i fantasin, men att säga det är inte att förklara något av dem överklig. De hör till de verkligaste samband vi har.

Kwame Anthony Appiah är författare och professor i filosofi vid Princeton University. Hans senaste bok är *The Honor Code. How Moral Revolutions Happen* (2010).
Översättning: Jim Jakobsson

Jag ville tala med Milošević om hans familj, men den intresserade honom inte. Han ville bara förklara, vem han själv egentligen var. Så är de, de vill ha en krönika, och jag skulle vara krönikören.

Författaren **Peter Handke** förlorade mycket av sitt anseende när han försvarade serberna under 1990-talets Balkankrig. Nyligen framkom nya besvärande fakta om hans relation till de serbiska ledarna. I ett samtal med Thomas Steinfeld ger han sin version av det inträffade.

Av Thomas Steinfeld

»Balkanexpert ett skällsord«

När Peter Handkes senaste bok *Immer noch Sturm* ("Ännu storm") publicerades i september, en åtminstone halvt självbiografisk berättelse om en barndom i sydligaste Österrike, reagerade den tyska kritiken vänligt, ibland till och med euforiskt. Som så ofta under de senaste åren verkade publiken än en gång vara förtrollad av ett lika vackert som ovanligt språk, som kan vara precist, roligt, ironiskt och till och med elakt. Under en vecka eller två såg det till och med ut som om Peter Handke än en gång kunde bli denne store, på många sätt skolbildande, världskände författare som han var fram till nittioalet – tills han år 1994 började engagera sig för den serbiska sidan i de jugoslaviska krigen. Men den begynnande framgången var som bortblåst, när den tyske journalisten Malte Herwig några veckor senare publicerade den icke-auktoriserade biografien *Meister der Dämmerung* ("Skymningens mästare"), där han berättade att Peter Handke ännu i december 1996 hade besökt Radovan Karadžić i Pale. De bosniska serbernas ledare var då redan häktad i sin frånvaro, anklagad för krigsförbrytelser vid tribunalen i Haag. Besöket verkade vara av samma slag som Handkes visit till Slobodan Milošević i fängelset i Haag 2004 och närvaron vid dennes begravning i Požarevac. Som flera gånger förr överskuggade Peter Handkes sympati för serberna, innefattande deras roll under krigen från 1991 till 1999, hans betydelse som författare – anledning nog att ännu en gång fråga honom om hans förhållande till Jugoslavien. Samtalet fördes i slutet av november 2010 i Peter Handkes hus nära Paris.

Thomas Steinfeld (TS): När du tänker på Jugoslavien, på dina tidigaste erfarenheter av detta land – vad tänker du på då?

Peter Handke (PH): Snarare än att jag tänker på någonting, så visar sig minnen: från min barndom, från Steiner Alpen, så som de reser sig bakom gränsen. Jag kommer ihåg en höglinje i söder, stark och mäktig, ett bergsmassiv som verkade som om det ännu tillhörde medeltiden, romantiskt, men på ett naturligt sätt. Jag längtade till dessa berg, ut ur en österrikisk inneslutenhet. Kärnten, provinsen

i Österrike där jag växte upp, är ju ett gränsland, och det tyska kännetecknas där av en stor aggressivitet. Där fanns det, och där finns det ännu, en nazistisk vrede som är större än knappast någon annanstans. Bergen var som ett annat land, och denna föreställning var felaktig och fruktbar på samma gång.

TS: Du växte upp vid denna gräns, i en familj av slovenskt ursprung. Man får intrycket att denna familj var en ö i en omgivning som kulturellt, men också socialt, var helt annorlunda.

PH: Intrycket är inte felaktigt. Denna familj liknade lite grann en ö, även om den själv inte kommit på idén. Skillnaden uppstod genom tvånget att tala tyska, genom en vardaglig rasism, genom ett subtilt förtryck som förstärkte känslan av att vara annorlunda. Men till denna ö hör också en människa, som berättar om den, på ett kärleksfullt sätt, min mor, så som hon talade om sina två bröder, som dog i kriget, på den tyska sidan, för ingenting och åter ingenting. En av de två, min morbror Gregor, var en övertygad jugoslav. För mig är han en martyr, ett vittne. Men samtidigt är det inte så att jag enbart hade familjen. Det fanns också kyrkan, och i södra Kärnten är den katolska kyrkan slovensk. Det var kyrkan som lyfte mig, inte politiken, inte tidningen. I min hemby är prästen än idag en sloven.

TS: Som barn tillbringande du flera år i Tyskland, i Berlin. Där fanns högtyskan, som din morfar inte ville höra, och där fanns också internatet, där undervisningsspråket var högtyskan.

PH: Det gjorde inte saken enklare. Det dröjde länge innan jag hade en aning om vilken rytm jag måste följa och var jag hittat mina bilder. Internatet till exempel leddes av präster. De tog emot pojkar från landet, från fattiga familjer, bland dem många slovenska. De slovenska pojkarna slöt sig samman och talade slovenska med varandra. Och jag kom från en slovensk familj, men behärskade inte språket. Min ö blev alltså ännu mindre, och jag vände mig bort från denna värld också. Det pågick länge, fram till min vistelse i Amerika (1978, reds anm.), till boken *Långsam hemkomst* och flytten tillbaka till Österrike, till Salzburg. Och sedan var jag inte längre så halvhjärtat intresserad av det »

Handke

slovenska, som i internatet, utan ville lära mig språket och översatte min första bok, *Zmotedijaka Tjaža* ("Ynglingen Tjaža", 1972/81), av Florijan Lipuš. Han skrev förresten en annan härlig bok, romanen *Boštjanovlet* ("Boštjans flyg", 2003), som inte uppmärksammades utanför Slovenien, men som borde tillhöra världslitteraturen.

TS: Du kallar denna biografiska utveckling för en återkomst. Kändes det verkligen så, som en väg tillbaka till ursprungsorten?

PH: Självklart inte. Ett återvändande hem finns bara i boken, och annars ingenstans. Det är av den anledningen jag skrev *Immer noch Sturm* så som jag gjorde det, som ett slags vakendröm, inte som en hyperrealistisk undersökning, så som Peter Weiss skrev *Rannsakningen*. Steiner Alpen, de tillhörde varken Tito eller Jugoslaviens konung. Jag såg enbart landet, som ett fritt land, och visserligen stämmer det inte heller, men jag skrev det så, och därmed är det riktigt. Jag återvände hem till ett främmande land. Men det finns landskap, där jag kan känna mig hemma, åtminstone för en tid, Alaska till exempel, där *Långsam hemkomst* börjar, så nergånget och ensamt, som detta land ibland är. Yukon är härligt. Och även i Chaville, där jag bor sedan sommaren 1990, även här känner jag mig ibland hemma, men inte så mycket i mitt hus utan i en av barerna invid stationen, så att jag kan höra hur tågen drar förbi. Här finns ett relativt hem, och det riktiga hemmet finns enbart i boken.

TS: Låt oss fortsätta att tala om *Immer noch Sturm*. Fältposten, breven som bröderna i kriget skriver hem, spelar en stor roll i boken. De läses högt, så att alla kan vara med. Och dessa brev är ju skickade till ett hem.

PH: Ja, fältposten kom hem, överhuvudtaget kommer brev ofta hem. Mejlen kommer aldrig hem. Men Gregors brev kom hem, med de däri gömda slovenska meningarna, som censorn inte upptäckte eller som han inte ville upptäcka. Jag hade anledning att drömma om vad som skulle hänt då eller vad som skulle kunnat hända.

TS: Gregor dog som tysk soldat, han föll 1943 på Krim. I boken låter du honom komma hem och bli partisan. Också din moster Ursula finns hos partisanerna, och även berättaren själv tycks vara en begeistrad anhängare till partisanerna.

PH: Partisanrörelsen i Kärnten bildades inte förrän sent i kriget. I slutet av 1943, början 1944, och de var helt lämnade åt sig själva, även om de senare stöddes av britterna och av Titos grupper – men trots detta så var de det enda organiserade motståndet mot nationalsocialisterna inom tyska rikets gränser. De flesta av dessa partisaner var enkelt folk, arbetare från skogen eller fabrikerna, ofta av slovensk härkomst, folk som före kriget sjöng i kyrkokören och som ofta sympatiserade med vänstern, alltså socialister eller kommunister. Efter att Österrike 1938 anslöts till Tyskland var dessa människor dubbelt isolerade, politiskt och språkligt. Efter kriget mötte de tyvärr ingen rättvisa.

TS: Men du sympatiserar inte med partisanerna enbart för rättvisans skull, och du tycks inte heller vara en anhängare till visionen om en suverän provins Kärnten, eller om en utvidgad slovensk stat. Vad är det egentligen som är så lockande med partisanerna?

PH: Nej, jag vill inte tänka på stater. Jag känner mig förlöst varje gång när jag får tala om ett land istället för en stat. Men du har rätt, det finns någonting som jag tycker är fascinerande med partisanerna, även om det må vara en romantiserad uppfinning. Det är att de inte är del av någonting stort och övergripande, att de gör motstånd för att de tycker att det är rätt att göra motstånd, och att de offerar sig för detta. Dessa partisaner kämpade, för att de inte kände till någon utväg, de kunde inte förbli i sina jordgrottor.

TS: Hur är det med Titos Jugoslavien? Hur långt räcker då sympatierna?

PH: Som sagt, också Jugoslavien är först och främst ett land för mig. Och detta land har en historia. Och till denna historia hör till exempel att den tyska armén i oktober 1941 dödade flera tusen civilister i serbiska Kragujevac, bland dem hundratals gymnasister, som vedergällning för en partisanattack. Till denna historia hör också att tiotusentals reguljära soldater, hemvärnssoldater och civilister av-

Bruno Ganz i filmen *Himmel över Berlin*, med manus av Peter Handke.

rättades i Slovenien för att de inte hade stått på Titos sida. Det vet jag, det har jag alltid vetat, och alltid uppfattat Jugoslavien som ett smärtans land, som ett land av ett stort lidande. Österrike uppfattar jag inte på samma sätt, där finns det inte en sådan smärta. Och visst kan man säga att hela det socialistiska företaget Jugoslavien bara inte kunde lyckas. Att det var dömt i förväg, och många säger det nu om Tredje vägen, om Titos socialism med sina arbetarkollektiv, med sina många etniska grupper, där alla var fiende till alla andra, med de stora skillnaderna i rikedom. Men faktiskt visste man inte det från början. Det nya Jugoslavien var en utopi så som Nehrus Indien var en stor utopi. Och jag brydde mig om det, och jag bryr mig fortfarande. Därför säger systemen i boken till berättaren: "Ack, du med ditt Jugoslavien".

TS: Under sextio- och sjuttiotalen ägde Jugoslavien ännu inte denna betydelse för dig, åtminstone av böckerna att döma.

PH: Nej, intresset kom senare, med romanen *Upprepningen*, alltså under mitten av åttiotalet. Då började det, då vandrade jag, och inte av politiska skäl. Jag gick genom landet på två månader, från Slovenien till Dalmatien. Under inga omständigheter ville jag upptäcka "Centraleuropa". Det fanns så mycket revanschism i denna föreställning. Istället företog jag en riktig resa, och även om Jugoslavien då gick under, och detta kunde man se, riktigt se, så fanns det dock förvånansvärt många unga människor som ville behålla Jugoslavien. Och jag var mycket överens med dessa unga människor, med deras melankoliska, nästan hopplösa entusiasm. Vad är repu-

FOTO: EVERETT/IBL

bliken Montenegro? När alla regioner börjar göra saker enbart för sig själv, då förvandlas allting till politik, då är allting bara stat, då finns det inget land längre, då är allting hat. Och överhuvudtaget, när många människor skall leva ihop, serber med kroater, albaner med bosnier, så förutsätter detta ett stort land. Att leva ihop, det går inte i en liten tvångsstat.

TS: Dina sympatier för serberna, eller rättare sagt: ditt krav på "rättvisa för Serbien" verkade ändå som ett rättfärdigande för tyranner och krigsförbrytare.

PH: Nonsens, man behöver bara läsa Ivo Andrićs *Bron över Drina* från 1945 för att förstå hur vilseledande frågan om skuld för det mesta är. Det gäller framför allt när det handlar om så komplicerade frågor som samlevnaden mellan olika folk.

TS: Vad är det för fel med att diskutera skulden?

PH: Denna fråga delar världen, den lämnar ingen plats för sökandet efter motiv, för landet, för människorna, den upplöser allting i någonting som har hänt och någon, som reagerar på detta; det är bara stimulans och respons och ingenting där emellan. Den som frågar efter skulden vet ingenting och vill inte veta någonting om rättvisan i det orättvisa och om orättvisan i rättvisan. Alla dessa skiftningar är mycket komplicerade, och det är förmodligen enbart i litteraturen man kan skildra dem. Det går inte med historieskrivningens eller journalistikens medel. Jag har skrivit så vackra böcker, berättelsen *Die morawische Nacht* till exempel ("Den moraviska natten", 2008, ej översatt till svenska), och så kommer det en politisk hän-

delse, någonting med Jugoslavien och mig, och boken är borta. Istället dyker en gammal historia upp igen, så som nyligen, när det blev tal om mitt besök hos Radovan Karadžić i december 1996, och allting verkar bli fel igen.

TS: Du har sagt att du besökte honom för att du ville göra dig en egen bild, i motsats till mediernas rapportering om de jugoslaviska krigsen. Och tog du inte med dig din förlagsredaktör för att du ville visa honom att verkligheten ser annorlunda ut än nyhetsrapporteringen? Men om man besöker Milošević eller Karadžić – måste man då inte räkna med att träffa krigsherrar och politiker, och inte landsmän, inte män från landet?

PH: Det är ju självklart att de är politiker, och att de för krig, men inte ens de är enkla att förstå. När jag träffade dem, hade Milošević redan förlorat makten och Karadžić höll på att falla. Denna makt-förlust lockar mig, där finns det någonting av Shakespeare. Och så befinner man sig uppe i Pale, i detta höga landskap, vid de förfallna byggnaderna från OS 1984 – och i ett halvrutet skjul, under en stor serbisk örn, står Radovan Karadžić. Han var ju då ännu de bosniska serbernas gråa eminens, men det var december, och sedan i juli fanns ett internationellt häktningsbeslut från tribunalen i Haag. Jag mötte honom efter förmedling av Valentin Inzko, på denna tid österrikisk ambassadör i Sarajevo och idag EU:s särskilda sändebud för Bosnien. Hos honom bodde jag under dessa dagar, och han hjälpte mig med pappren. Och jag träffade inte bara Karadžić, utan också den serbiske generalen Jovan Divjak, som kämpade för Bosnien-Hercegovina, alltså på den muslimska sidan. När denne hörde att jag varit i Pale, blev han arg och knöt näven framför mitt ansikte.

(Valentin Inzko förnekar att han agerade som värd och förmedlare under Peter Handkes vistelse i Sarajevo, men säger samtidigt att han kanske har glömt det. Reds anm.)

TS: Du var alltså inte bara hos Karadžić, utan gjorde en rundresa, från det ena krigspartiet till det andra?

PH: Ja. Egentligen skulle jag också träffat stormuftin av Sarajevo. Men han hade inte tid, eftersom han måste resa till Bryssel. Stormuftin skickade mig dock en Koran. Om du verkligen intresserar dig för ett land vill du veta allting. Man vill se allting själv eftersom man hoppas att möta ett hjärta. Och det finns någonting mer: längtan efter ett högre mått av ärlighet, utöver allt letande efter skuld och ansvar, och denna längtan innefattar också politiker. Jag kan inte hitta denna ärlighet hos alla "experter" som talar om det upplösta Jugoslavien – redan vid ordet "Balkanexpert" anar jag tendens och ideologi. För mig är detta ett skällsord.

TS: Och hur var det hos krigsherrarna, ärligt talat?

PH: Det blev inte så som jag hade tänkt mig. Ty när en politiker förklarar sig vara beredd att möta en författare, då gör han det ju inte så mycket för att tala med honom, utan snarare för att organisera en bild för offentligheten, kanske också för eftervärlden. Det var så med Bruno Kreisky, en annan politiker som jag träffat, när han inte hade någon makt längre, det var så med Radovan Karadžić, och det var så med Slobodan Milošević, när jag träffade honom i fängelset i Haag. Jag ville tala med Milošević om hans familj, men den intresserade honom inte. Han ville bara förklara, vem han själv egentligen var, och hur mycket gott han gjorde för Serbien. Så är de, de vill ha en krönika, och jag skulle vara krönikören.

Jag upplevdes inte som den jag är, jag fick inte vara mig själv. Men jag måste säga en sak till: ibland är det rätt så märkvärdigt hur dessa makthavare upplever världen. Där fanns till exempel en filosof, en bosnisk serb, en specialist på den tyska idealistiska filosofin, som under kriget hade utvecklats till en militant patriot och politiker. Och när jag träffade honom, ännu under kriget, så frågade han mig om jag inte kunde hjälpa honom att få Herder-priset i Wien – en utmärkelse som är instiftad för att hedra det europeiska kulturarvet. Och då säger jag till mig själv: jag vill ju inte förklara någonting, detta Jugoslaven är en oändlig historia med många förvecklingar, och ingen är i stånd att verkligen berätta den. Om man inte gör den enkla än den är. ✨

Räddat från kuriosakabinettet

Remy de Gourmonts *Le latin mystique* blev en kultbok som förändrade vår syn på medeltiden. Detta genom att visa på aktualiteten i medeltidens bortglömda religiösa lyrik.

Av Kristoffer Leandoer

År 1892 skakas Frankrike av Panamaskandalen och ett flertal bombattentat. Anarkisten Ravachol grips av polisen. Religionshistorikern Renan – som velat göra människa av Jesus – dör. Samtidigt utkommer några av de verk som sätter sin prägel på sekelskiftet: Maeterlincks symbolistdrama *Pelléas och Mélisande* och Rodenbachs roman *Det döda Brügge*, Debussy komponerar *Prélude à l'après-midi d'un faune* och på galleri Durand-Ruel i Paris hålls den första Salon de la Rose + Croix. År 1892 ger också den okulte översteprästen SârPeladan ut sin uppföljare till *Hur man blir en trollkarl*, ett verk med den oemotståndliga titeln *Hur man blir en få*.

Samma år utkommer ett verk som i all tysthet bidrar till att förändra synen på en hel epok, ett verk som med åren blivit en kultbok och fortfarande kommer i nya upplagor: Remy de Gourmonts *Le latin mystique. Les poètes de l'antiphonaire et la symbolique au Moyen Age*, en magistral genomgång (den senaste utgåvan omfattar drygt 400 sidor) av medeltidens religiösa lyrik, som den bevarats i välsånger, mässböcker och böner. *Le latin mystique* är ett rent kärleksarbete, resultatet av ändlösa timmar i arkiv och på bibliotek, ägnade åt att gräva fram en europeisk litteratur som dittills systematiskt setts över axeln och förkastats med hänfulla fraser om "kökslatin": den latinspråkiga poesin från 400-talet till 1200-talet. Latinsk poesi var lika med Catullus, Vergilius, Horatius: exakt, ekonomisk, formfulländad och självmedveten. Medeltidslatinet var förfall och dekadens: varför skulle man överhuvudtaget intressera sig för de olika stadierna av språkligt förfall innan genier som Dante och Petrarca åter lyfte folkspråket till litteratur?

Arton år senare gav den unge amerikanen Ezra Pound ut *Romansens själ*, om poesin från Romarrikets nedgång till renässansen med särskild tyngdpunkt på den provencalska höviska poesin. Systematiskt använde Pound och hans landsman i exilen, T.S. Eliot, ett delvis bortglömt europeiskt kulturarv som hävstång för att höja nivån på samtidslitteraturen. Än idag pågår uppvärderingen av medeltiden. Till exempel försökte Michael Nordberg i *Den dynamiska medeltiden* (1984) justera den

allmänna bilden av en epok som i stort sett ägnade sig åt att glömma bort allt fint från antiken.

Pound och Eliot lyckades i sina uppsåt, får man nog säga: de angav smaken för lång tid framåt. Det som hände med Remy de Gourmont är intressantare. Precis som Pound och Eliot försökte han göra två saker på samma gång: förankra en samtida litterär blick i historien, och lyfta en missaktad historisk epok genom att framställa den som samtida. På lång sikt lyckades han nog. Men på kort sikt var *Le latin mystique* närmast en katastrof, åtminstone för Gourmont personligen, och det är i efterhand förvånande att han alls gick med på att ge ut den.

År 1892 var nämligen inte bara ett märkesår i symbolismens historia. Det var också det år då Joris-Karl Huysmans, författaren till "dekadensens bibel" *Mot strömmen*, slutgiltigt konverterade till katolicismen. Inga är så nitiska som nya konverter, det gäller alla läror. Remy de Gourmont, som utbett sig ett förord av mästaren, blev första offret för Huysmans nya tro: i de litterära förordens fantastiska historia av tvetydigheter, undanflykter och mer eller mindre pliktskyldiga artigheter måste ändå de sidor som Huysmans åstadkom som inledning till *Le latin mystique* inta en särställning. Marcel Schwob karakteriserade dem som grymma, Léon Bloy sade att de fick mottagaren att rodna.

Tjugotre år senare, när han i stort sett låg på sin dödsbädd, sade Gourmont till en besökare som frågade ut honom om Huysmans: "Han var förfärligt elak." Men han sade det med ett vänligt leende. Man förstär om han kände sig sviken. Huysmans hade varit en alltid välkommen och alltid hedrad gäst hemma hos Gourmont och dennes älskarinna Berthe de Courrière, som förde in Huysmans i okulta kretsar och tackades genom det inte helt smickrande porträttet Hyacinthe Chantelouve i *Là-bas*, romanen om parisiska djävulsdyrkare som föregick omvändelsen med bara ett år. Kanske var det naivt av honom att be Huysmans om ett förord till just *Le latin mystique*.

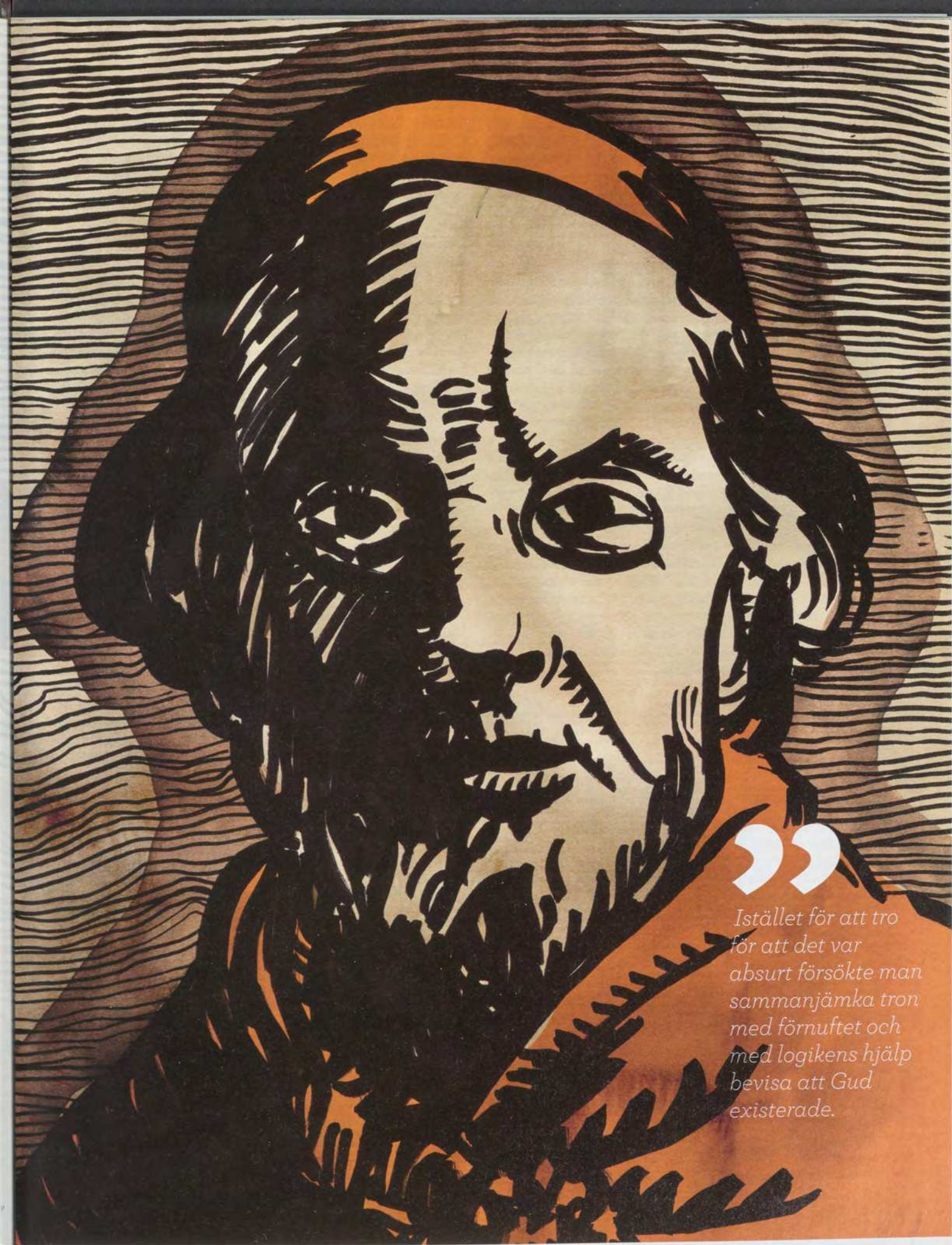
I *Mot strömmen* från 1884 sparas inga krafter för att demonstrera hur raffinerad och förkonstlad huvudpersonen Des Esseintes smak är: ett av exemplen är hans tycke för den sena latinska poesin, den po-

Remy de Gourmont.

ILLUSTRATION FÖR AXESS AV BEATRICE BOHMAN

Kristoffer Leandoer är författare och förläggare. Hans senaste bok är *Mask. Litteraturen som gömställe* (2010).

”

I stället för att tro
för att det var
absurt försökte man
sammanjämka tron
med förnuftet och
med logikens hjälp
bevisa att Gud
existerade.

esi som brukar kallas just dekadent. Medeltidslatinet avsmakas med samma förfining, tänker man sig, som jästsvampens resultat i en dryck som champagne. Des Esseintes läsvanor har naturligtvis tjänat som utgångspunkt för Remy de Gourmonts studier – han nämner också Huysmans romanhjärte vid ett par tillfällen. Å andra sidan var Huysmans inte helt ensam om att vilja återupptäcka latindiktningen – redan i slutet av 1860-talet hade Ernest Hello översatt mystiker som Ruysbroek (samma Ruysbroek som var så viktig för Maeterlinck och hela den belgiska symbolismen). För Gourmont är det dock inte fråga om att visa prov på eget raffinemang genom att njuta av det utsökta förfallet: han vill från glömskan rädda en hel litteratur som han genuint beundrar och finner värd att bevara, och han har dessutom tålmod nog att översätta stora delar av denna litteratur till modern franska, trots att han varken var religiös eller filolog. Gourmont räddar medeltiden från kuriosakabinettet och för upp den som ett rykande färskt ämne på den litterära dagordningen. Kanske fanns också ett mått av professionell svartsjuka i Huysmans reaktion? Han reserverar sig i alla fall mot kvaliteten i översättningarna, och tycker att urvalet uppvisar brister – och det är i den positiva delen av förordet! Större delen är ett långt utfall mot dagens litterära ungdom, som missbrukar ordet ”mystik”. Är man inte katolik, dundrar Huysmans, vet man inget om saken – den enda sanna mystiken är den kristna, det vill säga katolska. Dessutom passar han på att sätta personligt rekord i misogyni: ”så länge det finns en kvinna i ens liv, är ingen mystik möjlig”.

Naturligtvis visste Huysmans att upphovsmannen till den text han förordade ett år tidigare förklarat att ”litteraturen kommer att bli mystisk”, med tillägget: men en mystik som inte är religiös. Han ville skada Gourmont, och denne lät sig skadas (även om han inte var mer masochistisk än att han 1913 inför en nyutgåva såg till att byta ut förordet). Det är inte helt förvånande: kanske har ingen lika höggrad personifierat sekelslutslitteraturen, med dess oförenliga motsättning liv/dikt, som just Remy de Gourmont (1858–1915). Han föddes i stort sett in i litteraturen, hans familj var boktryckare redan på 1500-talet. Efter håglösa juridikstudier började han arbeta på Nationalbiblioteket, och var en av tio som startade den inflytelserika tidskriften *Mercur de France* (fortfarande ett existerande förlagsnamn, även om det sedan 1958 ägs av Gallimard-gruppen). År 1890 har han sin största framgång, med romanen *Sixtines* som är tydligt påverkad av *Mot strömmen* – huvudpersonen Hubert d'Enragues är inte helt olik Des Esseintes – men pekar samtidigt med sin roman-i-roman framåt, mot 1900-talets formexperiment, Gides *Falskmyntarna* och den nya romanen. Efter en antipatriotisk artikel avskedas Gourmont från Nationalbiblioteket, och utesluts samtidigt från en stor del av den franska pressen, trots vännen Octave Mirbeaus ansträngningar att ge honom jobb: i fortsättningen kan han bara publicera sig i *Mercur de France*. Han förblir lika oemottaglig för fosterländska stämningar livet igenom, och år 1915 kommenterar han det pågående första världskriget med orden ”Mig stör det inte”.

Han levde tillsammans med Berthe de Courrière, som vid åtminstone två tillfällen var intagen på mentalklinik och brukade gå omkring med nattvardsoblat i kappfickan för att bjuda herrelösa hundar på: Berthe hävdade alltid att Remy var hennes länge förlorade kusin. Han drabbas redan som ung av den reumatiska sjukdomen

lupus, med svåra rörelsehinder till följd. Bland symptomen ingår röda så kallade fjärilsutslag över näsben och kinder, som läkarna systematiskt bränner bort med vanställande ärr till följd. Från och med 1892, samma år som *Le latin mystique* kommer ut, håller han sig i stort sett isolerad i sitt arbetsrum. Han drabbas av ataxi, det vill säga oförmåga att koordinera muskelrörelser till följd av skada på centrala nervsystemet, och dör till slut i hjärnblödning 1915. Eftermälet blev den sista orättvisa som drabbade Gourmont: surrealisterna med Breton i spetsen utnämnde honom till representant för en förlegad litteratursyn.

Instängd i sitt arbetsrum levde han i andra hand genom litteraturen. Lika rörlig i anden som bunden till kroppen: av alla sekelslutsbokmål (Marcel Schwob, Émile Zola, Anatole France) var Remy de Gourmont den som inte hade något val: utanför böckernas värld var han en lika hjälplös figur som Baudelairens albatross på fartygsdecket. Besökare berättade att han haltade omkring i sin lilla lägenhet, som uteslutande var inredd med böcker, staplade från golv till tak, klädd i en morgonrock som fick honom att likna en munk.

Klä ut sig till munk? Som Balzac eller Strindberg? Javisst, men kanske framför allt just: som en munk. När Gourmont talar om författarna till texterna i *Le latin mystique* skulle han lika gärna kunna beskriva sig själv: det behövs inga biografier för dessa författare, säger han, de levde undanskymda och monotona liv, ”nästan helt utan kontakt med yttrevärlden”. Mässböckerna har ju det gemensamt med katedralerna att de till stor del är anonyma verk, även om Gourmont ansträngt sig för att hitta upphovsmän till nästan alla texter. Själv gick han som sagt knappt ut under de sista tjugo åren av sitt liv. En fråga om identifikation? Ja, men denna är inte bara en lägningsfråga, det är inte bara klosterlivet som lockar, utan det är också fråga om rent litterär identifikation, en yrkesman som känner igen sig. Längre skildrades litteraturens historia som identisk med folkspråkens. Och medeltidslatinet beskrevs uteslutande som ett hinder för dessa att växa fram. Men *Stabat mater* och *Dies irae* är inte bara namn på mästerverk inom den klassiska musiken, som de flesta musikkonsnare har ett förhållande till. Det är också poetiska mästerverk, knappt och dramatiskt berättade, som tillkommit under just denna period. Remy de Gourmont visar hur de växer fram ur ett otal förlägor, hur ett omfattande material plötsligt förtäts till en enda effektiv text. Vissa stycken är spännande som en deckare.

Precis som Pound och Eliot tar Gourmont spjörn mot det förflutna för att definiera sin egen modernitet, det han söker är hela tiden det som leder fram till hans eget 1890-tal. Två saker förenar de kristna latinpoeterna med dagens franska poesi, konstaterar han: dels sökandet efter ett annat ideal än ”nationens officiella postulat”, dels föraktet för gängse prosodiska regler. Versen var i uppbrott och beskrevs därför som klumpig, oskön. Men vem är verkligen dekadent, frågar Gourmont, den som söker genuina former och bilder, den som skapar sitt eget språk och låter sig berusas av det omöjliga, eller den som nöjer sig med att sätta ihop verser – den tidige symbolisten Jules Laforgue eller akademiledamoten Sully-Prudhomme? Det är det levande, ofärdiga i kyrkolatinet som lockar: han försummar inget tillfälle att häna Vergilius och Horatius. Is-tället bjuds vi på ett helt nytt persongalleri.

Där finns benediktinermunken Rabanus Maurus (780–856), som var ärkebiskop av Mainz, skrev *Veni Creator* och aldrig satte sig att äta middag om inte samtidigt de fattiga utspisades. Där finns Aurelius Prudentius Clemens, som levde i Spanien ungefär 348–413, och rör (den barnlöse) Remy de Gourmonts hjärta genom sin fantasi kring barnmartyrerna: vad gjorde de med sina martyrkronor och palmblad, om inte leker med dem? Där finns den helige Odo (878–942), som var den andre abboten i Cluny och av Gourmont utnämns till en föregångare till symbolismen. Odo sägs uppfylla alla kriterier på god symbolistisk vers, när han genom sitt strikta ordval får sin dikt att ”skrika ut namnet som de fyra versaderna förtiger” – det rör sig om en tämligen dunkel och precis omskrivning, närmast en ordgata av samma

Besökare berättade
att han haltade
omkring i sin lilla
lägenhet, som ute-
slutande var inredd
med böcker, stapla-
de från golv till tak,
klädd i en morgon-
rock som fick honom
att likna en munk.

stil som barockpoeterna (och senare Mallarmé) excellerade i: här firar Gourmont triumfer i den urgamla litterära leken att tillskriva sitt eget stilistiska stamträd så djupa rötter som möjligt. Där finns också Petrus Riga (1140–1209), som var kanik vid katedralen i Reims och är känd som författaren till *Aurora*, en versifierad bearbetning av Gamla Testamentet i strängt förkortad form. De 23 korta kapitlen i *Odos* text har den finessen att det första kapitlet är skrivet helt utan A, det andra helt utan B, och så vidare alfabetet genom, konstaterar Gourmont förundrat – han hade ju inte hört talas om Georges Perec och *Försvinna!* (Däremot undrar man om Perec kan ha känt till Petrus Riga?)

Den bild som ges i *Le latin mystique* av medeltidslitteraturen förmedlar en väldig frihet. Frågan är om författaren inte avundas sina föregångare deras möjligheter att uttrycka sig, men ännu mer deras möjligheter att känna. Apropå dödsdansen talar han om den döds-skräck som är gemensam hos alla människor, men som hans samtid gör sitt bästa för att förtränga, medan medeltidsmänniskan kunde uttrycka den rättframt. Dessa poeter har den möjlighet han själv och hans samtida saknar, nämligen att visa allt, säga allt: ”alla saker hade ett namn som gick att använda, utan vidare pretentioner eller avsikter”. Han citerar med tydligt gillande den tidige teologen Klemens av Alexandria (150–215), som frågar varför han skulle skämmas över att benämna saker som Gud inte skämts för att skapa. Sekelskifteskulturen skämdes: en författare som Pierre Louÿs hade ett helt författarskap som gavs ut anonymt vid sidan om det vanliga, för att klara sig undan sedlighetspolisen.

Men det Gourmont mest av allt saknade var något annat. Han skildrar i början av *Le latin mystique* vad som händer när kristendomen gör sitt intåg i det allmänna medvetandet. Människan skiljs ut från världen genom Gud, det hon ser runt omkring sig, i yttrevärlden, är inte längre verkligt: den enda verkligheten, vet hon nu, är den inre, som hon inte kan se. ”Det är vemodets

födelse”, konstaterar Gourmont, med tillägget: ”det är också idealismens födelse”. Vad han saknade var inte splittringen, utan förskäpet – sådant hade han i överflöd. Hela hans liv var, som vi sett, en enda illustration av denna hopplösa klyvnad. Vad han saknade var den mening som orsakade splittringen, ett sammanhang som kunde göra motsättningen liv/dikt uthärdlig. Vad han saknade var förmågan att tro. Gissningsvis var det därför han uppfattade Huysmans som så elak – denne hade gissat sig till Gourmonts svaga punkt och drog sig inte för att trycka så hårt han kunde på den.

Senare i livet, efter 1910, kom Gourmont att ägna sig åt en språkfilosofisk teori som han kallade ”idémassig dissociation”, alltså motsatsen till association: det gällde att ta en föreställning som endast uppträtt parvis (till exempel ”fosterland”, som i Frankrike åren 1870–1914 uppträdde parvis med ”revansch”) och isolera den för att förstå vari den bestod. Att avassociera orden: en sorts språkmaterialism, hos Gourmont förenad med en alltmer desillusionerad syn på tillvaron, kanske latin men definitivt ingen mystik. Men man ägnar inte årtals av arkivstudier åt att gräva fram och översätta dammiga mässböcker utan ett genuint förhållningssätt till religionen. Den samtidslitteratur som han ägnade all sin kraft och solidaritet, som han alltid stödde och uppmuntrade och var gränslöst solidarisk med, räckte inte. I *Le Livre des masques* från 1896, en samling uppskattande porträtt av hans litterära samtid, beskrivs denna samtid som ”vemodets, orons och ångestens litteratur” – inget att luta huvudet mot, direkt. Så här skriver Remy de Gourmont redan 1890 i *Sixtine*: ”Gärna hade han offrat sitt geni för att få vara kristen och inte bara en fuskare i kristendom, och kunnat tro på sanningen i religionen, inte bara på dess skönhet.”

Den som så mödosamt kompilerar texterna i *Le latin mystique* är alltså en oförmögen älskare; en som vill men inte kan tro. ”Jag skäms att säga det”, heter det i *Sixtine*, ”så banalt är tillståndet: jag har tråkigt. Jag vaknar uppriven. Jag tror inte på något och jag älskar inte.”

Lorem ipsum

Är det du som fyller det här utrymmet i ett kommande nummer av Axess?

För tredje året i rad arrangerar Svenska Nyhetsbyrån en unik kurs i borgerlig opinionsjournalistik. Hos oss vässar dagens skickligaste stilister morgondagens kultur-,

ledar- och frilanspennor.

Sista ansökningsdag är 15 mars. Vill du veta mer? Kontakta chef red. Per Selstam (skola-at-snb.se). Eller besök www.skribentskolan.se.

SNB:S SKRIBENTSKOLA

En klassresa i

Det sägs att längdskidorna har gjort en klassresa uppåt. Men det är fel. Det har alltid funnits något fint, nästan förnämt, över skidspåren, menar **Per Svensson**.

SNÖN HAR ALLTID varit populär i litteraturen, som tecken för oskuld eller död, ibland för båda sakerna samtidigt, som i sagonamnet Snövit. Skidorna däremot har lämnat få spår efter sig i bokslogen. Skidåkning är en sysselsättning för hemuler, kulturnissar vill ha snön vit och prörd.

Så har det i alla fall varit.

Men nu tycks plötsligt landets alla kultursidor ha snöat in på längd.

Idéhistorikern Sverker Sörlin som nyligen gav ut *Kroppens geni*, en deltagande essä om skidor i allmänhet och Tröndelaggar (Petter Northug och Marit Bjørgen) i synnerhet, är antingen en man med extremt inflytande på den intellektuella dagordningen eller också har han en fenomenal tajming.

Sörlins bok har triggat i gång kulturjournalistikens klassiska analysapparater.

Skidsportens historia är historien om klasskamp, tycks slutsatsen vara. De ursprungliga och stilbildande skidhjältarna var skogshuggare som tränade när de slet hund i skogen och slet hund när de tränade.

"När samhället förändrades försökte man i träningen efterlikna arbetet i skogen. Det arvet har längdskidåkning aldrig lämnat, inte heller klassmässigt. Den metoden konserverar längdåkning som en arbetarsport. Om man är ute på myren hela tiden hinner man aldrig läsa", påpekar författaren Lena Andersson i en DN-kolumn (15/1) där hon refererar och kommenterar Sörlins teorier om det proletära arvets betydelse för skidsportens filosofiska överbyggnad.

Andersson är en författare som kan skriva om skidor med tung trovärdighet. Hon har själv, liksom Sörlin, varit elitåkare.

Men med stor respekt för Lena Anderssons sakkunskap vågar jag ändå något nansera hennes och Sörlins sociologiska förklaringsmodell. Tävlingsåkarnas etos har säkert formats av slitvargar från de stora skogarna. Men det åks ju skidor också utanför tävlingsspåren. Och i ett sådant bredare perspektiv blir längdåkningens sociala historia mer komplex.

"Ett ensamt skidspår som söker/ sig bort i skogarnas djup, /ett ensamt skidspår som kröker/ sig fram över åsar och stup..."

Den finlandssvenske poeten Bertel Gripenbergs "Ett ensamt skidspår" från sam-

ligen *Aftnar i Tavastland* (1911) är ett av få undantag som bekräftar regeln att skidor inte platsar som litterärt motiv. Gripenbergs dikt är ett gammalt antologinumner som ändå inte fått riktigt fäste i den svenskspråkiga poesins elljusspår. Det är alltid riskabelt att färdas på melankolins skare, lätt att braka igenom, ner i pekoralets blöta sörja. Men jag tycker att Bertel Gripenberg håller versfötterna torra. "Ett ensamt skidspår" är en fin liten dikt med ett stillsamt stämningsmättat avslut: "vad stjärnorna blinka kalla, /hur skymmande skogen står, /hur lätta flingorna falla /på översnöade spår!"

Det är snövit romantik. Det är vad tyskarna kallar *waldeinsamkeit*. Det är något annat än systematiska förberedelser för nästa femmil.

Vid sidan av skogshuggarspåret finns det en aristokratiskt sidolöpa i längdåkningens historia.

Bertel Gripenberg var inte förmögen, men friherre och levde stora delar av sitt liv i finländsk godsägarmiljö där han hade tid och möjlighet att vistas i naturen på skidor. Det hörde till livsstilen – det liksom kortpartierna, ridturena och jakten.

PÅ ETT STÄLLE i sina memoarer, *Det var de tiderna* (1943), berättar Gripenberg om hur han som ung juristpraktikant i Kajana domsaga, nära polcirkeln, en dag fick höra att björn siktats i trakten och kvickt spände på sig skidorna. Detsamma gjorde trakten barnfödda inbyggare, "man såg snabba och smidiga skidlöpare, många med bössa på ryggen, från olika håll skynda i en viss riktning". Men Gripenberg orkar inte hålla samma takt som "dessa nejderna på skidor uppvuxna män och ynglingar" utan tvingas svänga åt sidan för att släppa förbi den urstarka allmogen.

Männen från myrarna är överlägsna när det kommer till kraft och uthållighet, men blir i gengäld frånakta av aristokraten när det handlar om själsliga landskap. Gemenamt har de ändå hemkänslan i naturen, jakten, skidspåren, autenticiteten – allt detta som stadsmänniskan, den moderna maskinmänniskan, saknar.

Jag tror att det var så Bertel Gripenberg, och många av hans stånd-

Presidentens äreminne

52 Johannes Heuman om Nicolas Sarkozys planer på ett nytt museum i Paris
Kulturarv i ruiner

54 Anna Brodow Inzaina om Italiens sönderfallande kulturarv
Språkbråk

55 Lars Melin förklarar fördelarna med Guds splittring av människans språk
Moll ute i kylan

56 Therese Bohman presenterar den österrikiske konstnären Carl Moll
Krönika

58 Tanja Bergkvist berättar om Försvarets forskningsinstitut

Notiser

59 Vikbodagbok och Lexikon över vedertagna åsikter

fädernas spår

och åsiktsfränder, såg på världen i början av 1900-talet. Gripenberg var en av flera på sin tid uppburna finländska författare med antidemokratiska, högerauktoritära och fascistiska ideal. En annan var den tjugo år yngre poeten Örnulf Tigerstedt, som på 30-talet kom att bli något av en idol för stockholmaren Per Olof Sundman, aktiv medlem i den nazistiska ungdomsorganisationen Nordisk Ungdom och blivande författare.

PER OLOF SUNDMAN är kanske den svenske prosaist som skrivit mest och bäst om skidåkning. Har det något att göra med hans nazistiska tonårstid? Frågan kan tyckas långsökt på gränsen till bisarr, och är det väl också. Det är svårt att beslä ett par skidor med politiska böjelser. Det benhårde antinazisten Pär Lagerkvist var också han en entusiastisk skidåkare.

Men väderstreck kan möjligen sägas ha en viss politisk laddning. Vänsterrevolutioner har alltid gjort sig sig bäst i för vinproduktion lämpliga klimat, medan den radikala högern har haft en tendens att svärma för de isiga vidder i norr där den ensamme kämpen kan härda sin viljekraft.

P.O. Sundman och hans kompisgäng var uppfyllda av vildmarksromantik, djupt fascinerade av fjällen, polartakterna, livet i ödemarken. Det var en fascination Sundman behöll livet ut, långt efter att han lämnat engagemanget i Nordisk Ungdom bakom sig. Och som fjällbo och författare kunde han knappast undvika skidor,

Under ett år, 1945-46, levde han som vildmarksluffare i Härjedalen och slog under några veckor följe med en till synes planlöst skidande renägare, June. Odysséen skildras i novellen "Skidlöparen" med nyckelrepliken "Kanske, sade han, kanske är det så att man måste kunna åka skidor något så när, för att få utbyte av vissa människor."

Några år senare etablerade sig Sundman som pensionatsägare i Jormlien i norra Jämtland.

Här kan han sägas komma att personifiera det tredje spåret i längdåkningens sociala historia; det spår som befolkas av adjunkter i anorak.

Här talar vi om en medelklasskultur med rötter i det förra sekelskiftets breda reformrörelser med dess svärmeri för naturen och nationen, dess kult av det äkta och naturliga, dess strävan efter

fysisk och andlig karaktärsdaning. Skoghuggarens asketiska arbetsmoral möter aristokratens självmedvetna självfullhet vid en tallrik havregrynsgrot på ett pensionat. Det är så hälsosamt och stärkande i fjällen. Ut i skogen ska vi gå. Pjäx och keps och ränsel på.

Under lång tid var det svenska folkhemmets kultur- och samhällsbärande klasser kollektivt anslutna till skidspåren.

P.O. Sundman ger en bild av denna ferieförändring i novellen "Främlingarna" från samlingen *Sökarna* (1963). Det är filmjolk, ägg, grundvalla med tjära och blåslampa, skidfärder med apelsiner och druvsocker, gemensamma middagar och kinaschack i sällskapsrummet.

Det var så det skulle vara. Länge. Så gick det plötsligt brant utför med skididealismen. Den blev en anakronistisk subkultur, hänvisad till Storliens högfjällshotell och andra motståndsfickor. Alla skulle istället åka bekvämt utför i Åre och Sälen. Helautomatiserad njutning. Skidkulturell konsumism.

Nu kommer rekyl. I alla fall är det så jag helst vill tolka det stora intresset för Sverker Sörlins bok och tidningsrubrikerna om att det nu blivit status att åka långd.

En klassresa, sägs det. Längdskidorna har gjort en klassresa uppåt. Det är fel. Det har alltid funnits något fint, nästan förnämt, över skidspåren.

Det är detta "något" – de klassmarkörer som inte kan betalas med Visa – som den uppåtsträvande medelklassen vill åt när den nu samlas kring gamla magisternöjen som längdåkning och allmänbildande frågesport. Trängseln i spåret och framför *På spåret* är, tycks det, uttryck för samma rörelse bort från teppanyaki-hällarna och spa-konformismen.

Eller också inte. På sajten Newsmill hittar jag en entusiastisk artikel om längdåkningens nyvunna status, skriven av "kommunikationsrådgivaren" Nina Nygaard.

"Att åka långd har helt enkelt blivit ett sätt att mani-

fester framgång och bygga sitt personliga varumärke", hävdar hon.

Aj, aj. Det betyder att det redan är över.

Vad ska man nu hoppas på? Snöskorna och pimpelspöet? ❄️

FOTO: ALBERTO TIZZOLI / AFP / SCAMPX

En president bygger äreminnen

Nicolas Sarkozy bygger ett nytt historiskt museum tillägnat Frankrike. Presidenten anklagas för att låta projektet vara en del i hans politiska propaganda, skriver **Johannes Heuman**.

NICOLAS SARKOZY HADE knappt hunnit installera sig i Élyséepalatset förrän han beordrade samtliga gymnasieskolor obligatorisk läsning av Guy Môquets avskedsbrev. 17-årige Môquet avrättades av nazisterna i oktober 1941. Han kom att bli en så stark symbol för motståndsrörelsen att Sarkozy såg mellan fingrarna med att han var kommunist.

Brevet läses i början av skolåret och påminner om nationellt mod och offervilja.

Det är ett talande exempel på den nuvarande presidentens förhållande till det förflutna. Medan hans föregångare Jacques Chirac har talat ut offentligt om Frankrikes samarbete med nazisterna och banat vägen för en öppnare diskussion om brott begångna i de forna kolonierna, har Sarkozys satt stopp för dylik avbön. Istället har den nuvarande presidenten försökt stärka den nationella självbilden med hjälp av en patriotiskt laddad retorik som ofta hämtar motiv från historien.

Över nationens förflutna vilar ett nostalgiskt skimmer när Sarkozy refererar bakåt. I alla fall så länge det inte handlar om 1968, vars kulturella arv var en viktig måltavla under presidentvalskampanjen 2007. Sarkozy har också gjort en symbolisk markering mot Chirac genom att deklarerat att det inte var Frankrike som uppfann "den slutgiltiga lösningen" av Europas judar, vilket ingen påstått, och han har verkat för en mer positiv syn på kolonialismen. I allt väsentligt har den nuvarande presidenten återgått till vad som kan kallas en gaullistisk historiesyn där tonvikten läggs på heroiska insatser och nationell enighet.

DET ÄR DÄRFÖR inte förvånande att Sarkozy kommer att inrätta ett nytt historiskt museum tillägnat nationen, officiellt kallat *la Maison de l'histoire de France*. I Frankrike är det något av kutym att presidenten skapar ett kulturellt eftermäle genom en gåva till folket. Men till skillnad från tidigare presidents monument, till exempel Chiracs etnologiska museum, ska minnet över Sarko-

zy-eran inte inhysas i någon arkitektonisk nyskapelse.

Istället har presidenten valt ut Nationalarkivets *Hôtel de Soubise* i centrala Paris som plats för museet. Det kommer också att få en ledande och samordnande funktion till andra, mer specialiserade, historiemuseer.

Det ligger i sakens natur att ett projekt av detta slag möter motstånd. En del kritiker har reflexmässigt avfärdat initiativet som trångsynt: det fokuserar på nationell historia och kommer från den nuvarande presidenten. Kritiken bortser från det faktum att de flesta kulturinstitutioner blir till genom politiska initiativ. Nationen är också en rimlig pedagogisk ram för ett historiskt museum.

MER PROBLEMATISKT är att den folkbildande funktionen överskuggas av bakomliggande politiska motiv. Rapporter som bidragit till planeringen av museet visar tydligt detta. I den första rapporten riktas skarp kritik mot de senaste decenniernas så kallade minnespolitik. Högljudda minoriteters krav på erkännande av oförrätter i det förflutna har vunnit alltmer politiskt gehör och gett upphov till en rad olika manifestationer och högtidlighållanden som företräder särintressen utanför den nationella sfären.

Denna verksamhet har enligt rapporten gjort det svårt att tala om nationens förflutna och undergrävt historia som sammanhållande nationell referensram. I förbifarten utpekade även inflytande från amerikanska universitet som orsak till historieämnets förfall inom akademien. Slutresultatet har blivit att den yngre generationen saknar band till det förflutna vilket i sin tur har lett till rotlöshet och identitetskris.

För att råda bot på detta krävs ökat engagemang från staten. Och då är det naturligtvis inte frågan om att tårdrypande erkänna brott i det förgångna. Istället föreslås att det nya museet presenterar en kronologisk redogörelse av det förflutna genom stora händelser och personligheter. På så sätt kan det nya museet, enligt ett ut-

« MON EIG

Den rastlöse patrioten.

talande från presidenten, "förstärka identiteten" i Frankrike.

REGERINGENS INITIATIV har spätt på en redan utbredd irritation över Sarkozys fallenhet för historiska förenklingar och flirt med väljare från yttersta högern. I ett upprop i *Le Monde* (22.10.2010) kritiserar elva historiker projektets politiska karaktär och att museet har ett för snävt perspektiv. Det går inte att skapa ett sådant här museum utan att ta hänsyn till globalisering och till Europas stora betydelse. Den franska historien har skapats i dialog och inte i isolation, argumenterar dessa historiker där den kända medeltidsexperten Jacques Le Goff finns med.

Uppropet sågs emellertid av den gaul-

ENGAGEMENT POUR LA CULTURE »

FOTO: ALAIN NOGUES/CORBIS/SCANPIX

listiske historikern och journalisten Alain-Gérard Slama i *Le Figaro* (2.11.2010) som uttryck för en multikulturalism som splittar medborgare och tar ifrån dem rätten att dela samma kultur och historia. Slama försvarar behovet av nationell historia men är samtidigt kritisk till regeringens försök att definiera en identitet uppifrån. Museet riskerar att hamna i konflikt med republikens universella värden och dess strävan att begränsa identitetsyttringar till den privata sfären.

ÄVEN AKADEMILEDAMOTEN Pierre Nora, som för övrigt flitigt återoppar i bakgrundsmaterialet till museet, har gett sig in i diskussionen och skrivit ett öppet brev till kulturministern i *Le Monde* (11.11.2010). Nora, som

ägnat sin karriär åt att forska kring nationalism och kulturarv, ser presidentens initiativ som överflödigt och dömt att misslyckas. Istället försvarar han den nuvarande mångfalden av museer som bättre återger de skilda traditioner och motsättningar som finns i den franska historien.

Det återstår att se om fransk idékritik förmodligen påverka presidentens intentioner; kulturministern har sagt sig vilja lyssna. Det är trots allt en viktig skillnad från liknande pompösa projekt i de forna öststaterna där politik och historia var två lika, oskiljaktiga begrepp, men utom all diskussion.

Några stora förändringar kan det dock inte bli tal om. En första offentlig utställning, innan museet i sin helhet öppnas, är planerad redan i år. Den plötsliga brådskan har

rimligen med presidentvalet 2012 att göra, då de nationella frågorna åter hamnar i hetluften. Om denna symboltyngda gåva kan öppnas redan under valupptakten skulle det ge mer kraft åt Sarkozys nationalistiska retorik.

Förtvivlade arkivarier i nationalarkivet får därför nu snabbt göra plats för den nya kulturinstitutionen. Ljuskänsliga manuskript från medeltiden paketeras i lådor och skickas ut till mindre attraktiva platser. In flyttas blinkande videoprojektioner, vaxdockor och vapensköldar. Det måste ju till ett visst drag i bygget när den nationella identiteten ska väckas till liv. Sarkozys stora kultursatsning blir så en spegelbild av hans egen rastlösa, energiska och stenhårt patriotiska hållning. ✱

Italiens kulturarv i ruiner

I Italien pågår en debatt om nedskärningar inom kulturområdet. Den har utvecklats till ett tillfälle att plocka politiska poäng, snarare än en fruktbar diskussion om kulturens symboliska värden, skriver **Anna Brodow Inzaina**.

EN GRUPP AV 11 konstnärer – toppskiktet av italienska konstnärer och några av de mest kända konstnärerna på den internationella konstscenen – publicerade i *La Repubblica*s veckomagasin *Il Venerdì* (31/12) en appell i form av en rad nyproducerade konstverk som kommenterar regeringens kulturpolitik. Initiativet till appellen togs av organisationen Amaci (www.amaci.org) – en sammanslutning av 27 museer i Italien som för samtidskonstens talan.

Enligt *Il Venerdì* har det offentliga stödet till samtidskonsten minskats med 80 procent. (I artikeln ges signifikativt nog inga exakta belopp eller hänvisningar till källor som styrker uppgiften och det är svårt att få en uppfattning om exakt vilken del av kulturstödet det är frågan om.) Fast rubriken talar ett annat språk: "Protegggetela. Perché è la cosa vostra". Ungefär: "Ta hand om det (underförstått kulturarvet). Därför är det er sak."

Kulturen har blivit en het fråga som väcker nationella känslor i Italien. När hus som har stått i tusentals år rasar reagerar folk. Missnöje har riktats mot kulturminister Sandro Bondi som anklagas för inkompetens och för att inte sköta sitt jobb. I dagstidningar och veckomagasin skrivs dagligen krönikor där frågan om Italiens kulturarv förs fram som en av de viktigaste politiska frågorna. Bilden av det raserade Gladiatorernas hus i Pompeji i november i fjol har blivit en symbol för ett Italien som håller på att falla ihop. Men hur ser debatten egentligen ut?

DET KAN, SOM I exemplet ovan, ta sig uttryck i att intresseorganisationer (rikligt finansierade av bank- och näringslivsfonder) rider på en våg av missnöje mot regeringens åtstramningspolitik. Ingenstans i artikeln står det att konstnärerna själva har tagit initiativ till appellen. Ingenstans står heller att de har fått betalt för att medverka. Deras namn är i sammanhanget snarare att betrakta som ett draglok och gratis publicitet, för dem själva och organisationen, i en av landets största nyhetstidningar.

"Italien i ruiner" är rubriken på en artikel i veckomagasinet *L'Espresso*. Budskapet lyder: "Från Venetien till Sicilien. Från Bolognas torn till nuragerna på Sardinien. Kulturarvet i vårt land faller i bitar medan reger-

ingen fortsätter att dra ner på kostnader-na." I artikeln ges en skrämmande vision av ett kulturarv som håller på att förvandlas till stoft. Trots att de sammanlagda kostnaderna för kultursektorn är 1,5 miljarder

tikeln: I ett historiskt perspektiv är det endast under en kort tid som Italien inte har sett produktionen av konst, film, litteratur, teater och musik som en av sina främsta tillgångar och skapare av identitet. En politisk

Gladiatorernas hus i Pompeji rasade ihop.

FOTO: SALVATORE LAPORTA/SCANPIX

euro årligen förespeglas att ingenting görs och att allt håller på att falla samman.

Inte sällan finns det politiska motiv bakom dessa rubriker. En vänsteropposition tar tillfället i akt att driva opinion mot regeringen, även om problemen är mycket äldre än så och inte bara kan lastas på den sittande regeringen. Kultur har blivit en stridsfråga för att plocka politiska poäng.

Men de hotade antika byggnaderna är inte bara en symbol för ett Italien i förfall. De är också en realitet, vars politiska orsaker står att finna i en kameral politisk attityd som räknar lönsamhet i procent av BNP, istället för de immateriella och symboliska värden som kulturen skapar.

I *Roma c'è* (Roms motsvarighet till DN:s *På Stan*) skriver regissören Luigi Pingitore en initierad och tänkvärd artikel som istället för sedvanlig vänsterretorik utgår från nödvändigheten av att återigen sätta konsten och kulturen i centrum för det politiska samtalet.

För att kort sammanfatta innehållet i ar-

höger som föraktfullt säger: "Av kultur blir man inte mätt", avslöjar ett krasst synsätt som reducerar en central aspekt av civilsamhället till en fråga om matsmältning. Inte för att kulturen inte berör de mest grundläggande kroppsliga funktionerna, skriver Pingitore. Men, vi måste acceptera att konsten, litteraturen, musiken, teatern och filmen är en mycket mer potent kraft om den placeras i den "onyttiga" sfären än i den matnyttiga.

DET HANDLAR OM ett återupprättande av kulturen som en "icke nyttig" men likväl enormt inkomstbringande och lönsam verksamhet – inte minst i ett så historiskt rikt land som Italien. Att acceptera att kulturen inte följer marknadens logik men ändå producerar värden vi inte kan vara utan.

Det är inte bara de pompejanska husen som håller på att rasa samman, avslutar Pingitore, värre för vårt samhälle är att den politiska eliten och en majoritet av folket inte längre tycks hedra idén om kulturens och bildningens betydelse. ✱

MARTINSON ÖVERSATT

I SAMMA VEVA som en ny version av Harry Martinsons rymdepos *Aniara* har gjort succé på Stockholms Stadsteater med musik av Andreas Kleerup och i regi av Lars Rudolfs-son, såg också en ny volym med Martinson-tolkningar till engelska dagens ljus: *Chickweed Wintergreen* (Bloodaxe Books). Det är den rutinerade Robin Fulton som svarar för översättning och urval (det senare i samarbete med Kjell Espmark, Staffan Söderblom och Johan Lundberg). I ljuset av Rudolfs-sons *Aniara*-version är det måhända lite förvånande att dikturvalet i så stor utsträckning negligerar just *Aniara*, vilken bara upptar elva av volymens sammanlagt nästan 200 sidor.

Detta ligger i linje med hurtyngdpunkten i urvalet i stort lagts på naturlyriken snarare än på Martinsons tankedikter och civilisationskritiska poesi. Tanken är inte alls dum. I en internationell kontext kommer därmed Martinsons originalitet till sin rätt. Kontinuiteten i författarskapet tydliggörs därtill, liksom Martinsons framträdande plats i en livaktig svensk tradition som sträcker sig från Carl von Linné till Tomas Tranströmer.

Man kan inte heller komma ifrån att Martinson som civilisationskritiker inte är tillnärmelsevis lika originell som i sina komprimerade naturlyriska alster – från de underbart koncisa intrycken från sjömansår- en i de Eliot- och Pound-inspirerade samlingarna *Modern poesi* och *Nomad* från 1931 – och fram till den underskattade boken *Tu- vor* från 1973. Fultons översättningar gör inte bara rättvisa åt Martinsons originalitet och storhet utan visar också fram en linje i författarskapet som förtjänar att lyftas fram i framtida Martinson-forskning. **Red**

SPRÅK

Språk och bråk

Att människor talar olika språk leder ofta till missförstånd. Får man tro Bibelns berättelse om Babels torn är detta inget man skall beklaga.

VARFÖR GÅR INTE EN HANDFULL PROCENT AV NORRMÄNNEN ÖVER FRÅN NYNORSK till bokmål? Skillnaderna är ju inte större än mellan två beskedliga dialekter. Och varför börjar inte de ganska få svenskspråkiga i Finland att tala finska genomgående – för de kan ju språket? Och varför delar inte Frankrike och Nederländerna på det språksplittrade Belgien?

Svaret är att det skulle vara att gå emot Guds vilja. När Gud satte stopp för byggprojektet Babels torn gjorde han det med språklig splittring. Ett första steg var att låta somliga tala svenska och andra finska, somliga flamländska och andra franska. Det gick fortfarande bra att mura men sämre att snacka sig samman om hur det skulle muras.

I och för sig var detta smart gjort. Om vi går från ett språk till två behövs tid för språkinläring, resurser för tolkning och för att hantera missförstånd. Med tre språk ökar det från två översättningsriktningar till sex. Och med fyra språk ökar det till tolv. Och det finns 23 EU-språk. Och minst 5 000 språk i världen. Varje nytt språk medför drastiska kostnadsökningar, men att ta bort ett språk blir bara en marginell förbättring.

Men Gud stannade inte där, för problemet med många språk hade byg- garna kunnat fixa med Googles översättningsverktyg och fortsätta bygga tornet ända upp i himlen.

Nej, Gud gick grundligt till verket. Han jobbade lika mycket inom språ- ken som mellan dem. Titta vad Han ställt till med:

tala och tale (tjockt L)	skillnad mellan stad och land
tAla (öppet A) och prata	skillnad mellan snobbigt och vardagligt
tala' och talade	skillnad mellan tal- och skriftspråk
tal och diskurs	skillnad mellan normalt och tillgjort lärt
tala och tala (+20 % Hz)	skillnad mellan man och kvinna
briefa och förtälja	skillnad mellan poppig och mossigt

Och så förstås all yrkesjargong (dra, presentera, framträda, gå igenom). Det ska inte bara finnas skillnader. De ska höras också.

Dessutom kan vi aldrig bli ense om språk. Den praktiske som vill ha ord- ning, reda och standard förstår inte romantikern som ser ett värde i alla för- tjusande varianter. Och språkpolisen som bestämt sig för vilken variant som är bäst förstår sig inte på vare sig de andra språkpoliserna som tycker annor- lunda eller anarkisterna som sorglöst hoppar mellan olika varianter. Nu för tiden kan språkfrågor dyka upp till och med på valaffischer, för det är skillnad mellan multikulti och nationens enda språk, mellan regionalisterna som vill skydda dialekterna och o8-orna som trivs bra med riksstandard.

Och riktigt bekymmersamt blir det när man (=språkmyndigheter och språklagar) vill bestämma över alla olika språkpoliser och tala om vad de ska tycka och sluta att tycka.

Men om det nu är Guds vilja att vi aldrig kan enas om språk, så varför ens försöka? **Lars Melin**

Moll ute i kylan

Nittonhundrafem splittrades Wienersecessionen, den österrikiska konstgruppering som bestod av några av erans mest framstående konstnärer. Bland andra Gustav Klimt, Koloman Moser, Josef Hoffmann och Otto Wagner utgjorde gruppen, som hade en egen utställningslokal i Wien.

Ett av de mindre kända namnen i kretsen var Carl Moll (1861–1945), som efter upplösningen drev ett eget galleri (där han bland annat introducerade van Gogh för wienerpubliken), samt ägnade sig åt sitt eget måleri. Han hade studerat för Emil Schindler, som var starkt påverkad av de franska impressionisterna. Även Moll tog stort intryck av dem. I hans målningar syns influenser av samma japanska bildspråk som hos impressionisterna, men hans måleriska stil är mycket särpräglad: flimrande, känslig. Ibland påminner den om Klimts snudd på abstrakta landskapsmålningar, ibland om det nordiska stämningsmåleriet.

När Molls lärare dog, gifte han sig med dennes änka, Anna Schindler, och blev därmed styvfar åt hennes dotter Alma, som sedermera ingick en rad imponerande giftermål med – i tur och ordning – Gustav Mahler, Walter Gropius och Franz Werfel (hon hade dessutom ett stormigt förhållande med Oskar Kokoschka). Familjen befann sig minst sagt i centrum av det wienska kulturlivet.

Efter att ha försjunkit i Carl Molls känsliga och poetiska landskap kan man begrunda det faktum att

han tidigt var en hängiven nazistsympatisör. När den sovjetiska armén tågade in i Wien 1945 tog Moll livet av sig, tillsammans med sin dotter och dennes man.

Kan man ana något av detta i själva måleriet? Nej, inte alls. Moll var ingen propagandakonstnär. Men han behandlas styvmoderligt när översikter över denna tid skrivs – tveklöst på grund av hans politiska sympatier. En snabb googling efter svenska webbsidor som nämner Moll ger knappt några resultat alls, utöver en gammal notis som nämner ”den nazistiske konstnären Carl Moll”. Är det rätt epitet?

SEGRARNA SKRIVER ÄVEN konsthistorien, och Moll tillhör dess förlorare, i dubbel bemärkelse. Hans konstnärskap väcker många frågor, till exempel om gott och ont. Är dessa vackra, känsliga landskap målade av en ond människa? Hur mycket säger egentligen en bild om upphovsmannen? Och är det möjligt att isolera en bild från denne? Men det väcker också funderingar om vad för slags person Carl Moll kan ha varit: Jag gissar på relativt öppen, social – annars är det svårt att tänka sig att han kunde haft en så framträdande roll i Wiens konstliv. Känslig, uppmärksam, reflekterande? Troligtvis. Begåvad? Tveklöst. Ingenting är alltigenom svart eller vitt, vare sig i konsthistorien eller i människan.

Utsikt över Wien

Carl Moll målade mycket snö men inte bara. Det här är en utsikt över Wien. Det är svårt att avgöra om det är sen höst eller tidig vår. I vilket fall som helst är färgerna väldigt vackra. Den flimrande penselföringen är extra tydlig här och gör att hela målningen vibrerar. Lyktornas ljus letar sig igenom de kala trädkronorna i den annalkande skymningen, och diset i luften ger en känsla av både lätthet och melankoli, som en tidig vårkväll, då man förvånas över att det ännu är ljus ute.

Vinter i Preinbach

Den här målningen påminner om några bilder av en annan stor snömålare: svenske Gustaf Fjaestad. *Vinter i Preinbach* heter den. Sannolikt är det några plusgrader i luften, som gör pilarnas stammar djupt svarta mot den vita snön. Det är sen vinter, långsamt på väg mot vår, det gulaktiga vattnet är på väg att äta upp snötäcket och fotspåren man lämnar efter sig i denna snö blir snabbt fuktiga och mörka. Visst får man en mycket stark känsla av hur det kändes att stå precis där, precis då, och höra vattnet forsa och känna hur vätan i luften gör allt lite fuktigt?

Snötäckt ateljé

Jag är särskilt förtjust i Carl Molls målningar av snö. Den här målningen visar en snötäckt ateljé på Theresiengasse i Wien. Den påminner lite om några målningar som prins Eugen gjorde ute på Waldemarsudde, men Carl Moll är bättre på att måla snö. Jag är särskilt förtjust i de blå skuggorna (som på de runda buskarna) och de frostiga trädgrenarna. Kompositionen är speciell: Moll låter hela nedre halvan av duken vara vit, vilket vittnar om inspiration från japanska träsnitt, sannolikt via impressionismen.

Utmärkande för Molls måleri är de tydliga stämningar som det förmedlar. I just den här målningen påverkar ljuset mig: himlens färg, som vittnar om att det är mer snö i luften, och de lila skuggorna som jag minns från min barndoms eftermiddagar under snöiga vintrar. När skuggorna blir lila håller det på att skymma och det är snart dags att gå in i värmen.

Tillbaka till ursprunget

Tanja Bergkvist är fil dr i matematik och verksam vid FOI

Nu lämnar jag akademien. Jag har sedan min disputation 2007 varit verksam som matematiker vid Stockholms universitet, KTH och vid Uppsala universitet, där jag ägnat mig åt forskning och undervisning. Från och med nu är jag dock verksam (som matematiker givetvis) vid avdelningen för Försvars- och säkerhetssystem vid FOI (Totalförsvarets forskningsinstitut). Att säga att jag lämnar akademien är kanske en sanning med modifikation. FOI har ca 1 250 anställda varav 900 är forskare och av dessa är en tredjedel disputerade. Just vid min avdelning är 88 procent forskare varav 41 procent är disputerade, vilket innebär att jag även fortsättningsvis kommer att vara omgiven av doktorer och professorer och därför känna mig väldigt hemma.

Miljön är fantastisk, dels den intellektuella miljön med en fantastisk flora av människor med olika utbildningsbakgrund som tillsammans löser komplexa och tillämpade problem, men också den fysiska miljön är en nostalgitripp för mig som vuxit upp med att rita mina teckningar på hålkort, löda kretskort, ha trebenta transistorer som dockor och programmera Basic som 8-åring (och samma uppväxtmiljö för min lillebror som 2007 disputerade i elektroteknik vid KTH). Så kan det gå när båda föräldrar varit fysiker (och möttes som radioamatörer, 60-talets internet) – då står ELFA-katalogen i sagobokshyllan och man kommer inte undan, mamma gick från laserfysik till programmering och pappa var den som fixade och underhöll de tekniska apparaterna på Atomfysik i Lund.

Därför känns miljön på FOI för mig både som att komma tillbaka till barndomshemmet men också som en naturlig fortsättning på min utveckling som matematiker – det är dags att göra något tillämpat med möjligheter till fortsatt utveckling som vetenskapsman, eller jag menar vetenskapskvinna, eller kanske det heter "vetenskapsperson" numera om man vill vara politiskt korrekt? På tal om politik så är FOI det forskningsinstitut vars rapporter man ska ladda ner för att få ett hum om utvecklingstendenser i världen, förslagsvis "Strategisk utblick 2010 – Säkerhetspolitisk natorientering", som är matnyttigt material för de politiker som ska fatta beslut, liksom för de journalister som ägnar sig åt att säga politikerna och deras beslut i dagstidningarna.

FOI STÅR OCKSÅ BAKOM FLERA viktiga innovationer, som vattenrening av lokalt vatten så att det kan drickas var man än befinner sig, forskning inom sensorteknik som resulterat i ett världsunikt varningssystem för fotgängare i mörker, forskning som gör det möjligt att "se genom väggar" vilket gör att flera överlevande kan hittas under rasmassor vid olyckor eller jordbävningar. På FOI finns även det svenska forskarlag som är världsledande på området detektion av explosivämnen, och som leder utvecklingen av den teknik som möjliggör detektion.

Forskarlagets verksamhet uppmärksammades stort i media i samband med händelsen den 11 december. Låt oss hoppas att den inte upprepas, men för det behövs förebyggande verksamhet. Finns man en självmordsbombare nere i tunnelbanan är det troligen för sent, sedan kan man ha hundra eller tusen poliser på plats, eller en stor skåpbil ståendes på Drottninggatan som jag sett, men så länge bilen inte är utrustad med den teknik som behövs för att upptäcka spår av sprängämnen i luften kan man egentligen inte förhindra dylika händelser. ✨

I korthet

VIKBODAGBOK DEL 2

KÖLDEN BITER SIG KVAR

När ska denna köld försvinna? Jag bryter upp marschallerna ur sina hållare och hänger tillbaka de rostfria fotogenfacklorna mellan två spikar. Övrigt hade en regnsky passerat, just som allt stod och vägde. Snöblandade droppar över höjder, svackor, förkastningar och brospann slagna över svarta rännor. Från

andra sidan viken kom oxar dragande på virke. Telegrafanlinjer. Bredband. Thoreau tvivlade; kanske har Maine och Texas inte något viktigt att säga varandra. Atlanten korsas med en kabel. Nybildade Arbetareföreningen håller föredrag i Östra Husby. Allmänkristen grund; politiskt neutral. Med något namn är jag bekant.

Mjöltnare Eriksson i Bossgård föreläser om "rörelsens mål och medel" och folkskollärare Andersson i Eklund om Bellman. Man ville samtal: klicka sig vidare. Per Oscarssons kvarlevor identifierade. Huset nära Hornborgasjön brunnet till grunden. Hamlet. Hylands hörna. Hamsun. M förklarar ideligen hur "man gör" och vad "det heter" medan B vill få bekräftat att det inte är "dagis" utan fortsatt "jullo" även efter frukost. Massvåldtäkt i östra Kongo-Kinshasa – ännu en. Snöbyar. Snowracer. Kantor Widen hade talat om folks ställning förr och nu, innebärande hur en människa bör vara.

Ola Klippvik

Skämten är inte roliga. Dialogen kunde inte vara värre. Formuleringar och ordval är konsekvent banala.

Joan Acocella i New Yorker förstår inte Stieg Larssons globala framgångar.

Gustave Flaubert skrev på sin tid ett omtalat lexikon över de förnumstiga visdomar som hans tids borgerskap kläckte ur sig på dåtidens motsvarigheter till Hornstulls strand, Dramatens foajé och Magasin 3. Då tiden som bekant går, har vi känt oss nödgade att göra en del uppdateringar av de åsikter som kan anses vara vedertagna.

Lexikon över vedertagna åsikter

Danmark, fr eng. den (germ. *danja-), djup håla, klyfta. Numera använt som skällsord o som symbol f ociviliserad håla lr sumpmark. Se även Lena Sundström, Rasism, Jyllands-Posten, Helvetet-på-Jorden, Folkpartier.

Dansa, fsv. danza, fra. danser - ital. danzare, lån från fnty. dansön, kanske = sanskr. tams-, draga hit o dit, väl till tänja. Numera det kanske främsta incitamentet för affekterad litteraturdebatt: Se även Björn Ranelid, Peter Englund, #prataomdet, Valsa runt, Diskurs.

Debattera, 1620-t., av fra. débattre, av de, om, o. bättre, kämpa (se batalj). Att gräva ner sig i skyttegravar. D bör företrädesvis ägnas åt frågor där alla är överens om ingångsvärderna. Såsom behovet av mer pengar till kulturen, behovet av mer feminism o. behovet av att prata om sexuella erfhr. Se även Dansa, Björn Ranelid, Peter Englund, #prataomdet.

Dekret, ty., av lat. decretum, avgörande, egentl. part. pass. neutr. till decernere, avgöra, skriftligt påbud som gäller som lag, jfr diskret. Form numera i form av sedelärande berättelser, gärna rörande sexuell dygd. Se även Gråzonsssex, Johanna Koljonen, Dygd.

Demokrat, ty., av fra. démocrale, av grek. démokrdteia, till demos, folk (se föreg.), o krateln, härskar; jfr aristokrati. Numera anv m syftn att ur det demokratiska samtalet utesluta o bojkotta grupper o mnskr m "antidemokratiska" åsikter. Se även Sverigedemokraterna, Islamofobi, Mattias Gardell, Julian Assange.

Dikta, fsv. dikta, förestava, dikta, uttänka, inrätta, jämte isl. dikta o. da. digte från mlty. dichten = fnty. dihton, tihtön (ty. dichten), ägs. dihtan, även: befalla, ordna (eng. dight, bereda, smycka), från lat. dictare, författa, uttänka. Numera anv främst i urspr betyd uttänka o ordna, dock ej i form av trad rim och bundn meter.

Snarare gällande publicering av oordnade dokument, gärna blottläggande odemokratiska tendenser inom föregivet demokratiska samhälln. Se även Språkmaterialism, Julian Assange, Wikileaks, Demokrati.

Diskret, i betyd. 'grannlaga, försynt'. Diskretion: efter bloggrevolut en alltm sällsynt dygd. Se även Facebook, Twitter, Magnus Hedman, Julian Assange, Wikileaks, Drypa, #prataomdet, Dygd, Dansa, Björn Ranelid, Bloggar.

Diskurs, 1550-t. i betyd. 'samtal' = ty. osv., av lat. discursus, egentl.: kringlöpande, sedan: samtal, till discursere, löpa hit o. dit, sedan: samtala, av dis-, i sår, o. currere, löpa (jfr konkurs o. kurs). Numera anv om postmod text som löper hit o dit. Pompös beskr av beskr. Jfr Valsa runt, Dansa, Sv Akademien, Michel Foucault, Horace Engdahl, Björn Ranelid.

Despot, ytterst av grek. despōtes, husbonde, härskare, av-ljudsform till domiis, hus (se dam). Med gos-i ry. gospodi, herre o. vars senare led sammanhänger med grek. pōsis, make = sanskr. pōtis, herre-, Jfr potentat. Numera använt företrädesvis om föregivet demokratiska samhällns ledare sådana de framtr i div oordnade dokument. Jfr George W Bush, Tony Blair, Pösmunk, Wikileaks, Julian Assange.

Dock, ä. nsv. även doeb, dogh m. m., fsv. doch, dogh, thok m. m., motsv. da. dog, från mlty. doch = ty. Numera anv företrädesvis initialt i sammnsettn av typ "Dock att jag dansar dubstep m Björn Ranelid", "Dock att jag valsar runt m Peter Englund".

Drypa, fsv. = isl. drjúpa, fsax. driopan, fnty. trifan (ty. triefen), fsv. drypia, jfr drypan, slang f onämbar sjukdom som konsekvens av inkonsekvt anv av kondom. Jfr Julian Assange, Gråzonsssex, #prataomdet

Drönare, bihanne, 1770, jfr sv. dial. drön(je); till föreg.; möjl. ombildat av mlty. drōne ~ drāne, ägs. drdn (eng. drone), i avljudsförh. till fnty. treno. Liknande bildningar i andra språk, t. ex. grek., kunna, såsom ljudhärmaiide, vara självständigt uppkomna. Numera vedertaget skällsord i borgerl politisk retorik. Se även De nya moderaterna, Arbetslinjen, Per Schlingmann.

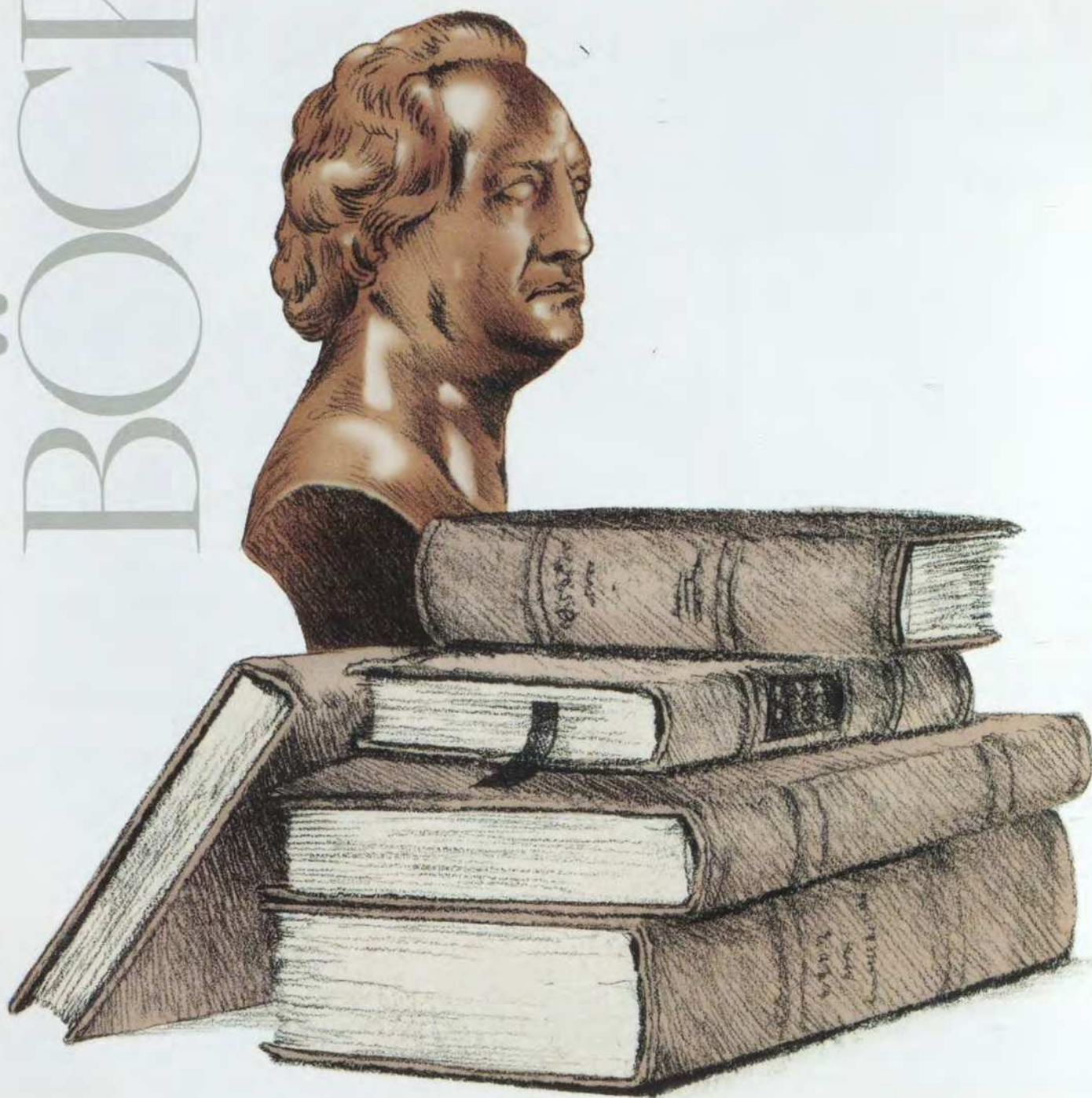
Dubstep fr dubb, motsv. sv. dial. dobb(e), även: äling, no. dobb, järnbult, ett slags hy-pokoristisk bildning till den germ. Stam dub-, ie. dhubh-, samt stäpp, Dagl. Allah. 1825: Turkestans slepper, Törneros 1825 (bildl.) = ty. steppe, av ry. slepi ds. Dansant äldre musikgenre fr Croydon 2000, numera praktiserad av fr a kulturkonservativa. Se även 2-step, UK Garage, Drum and bass. Björn Ranelid, Let's Dance.

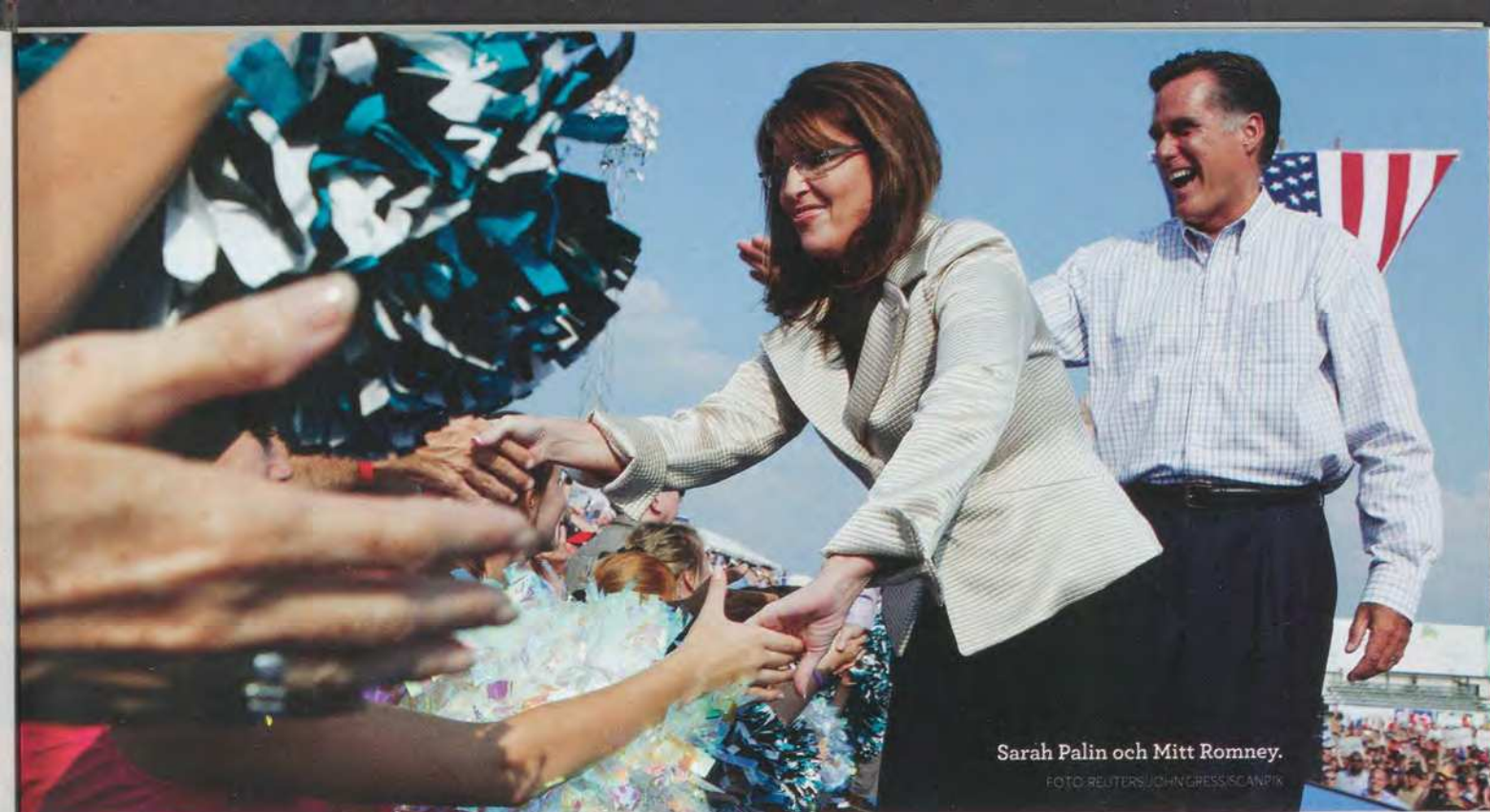
Dusör, jfr Runius: Douceur åt en vacker flicka, hyllning(sdikt)?, Bellman: famntag och dusörer, ynnestbevis?; i modern betyd.: GHT 1833, av fra. dou-ceur, egentl.: mildhet, numera liten gåva till flicka som t ex bryter på öststatsspråk. Se även Gråzonsssex, Magnus Hedman, #prataomdet, Diskret, Dygd.

Dygd, i ä. nsv. bl. a. 'godhet, välvilja', fsv. dyghf, duglighet, godhet m. m.; - isl. dygð, da. dy d, av urnord. *duipō, till duga (som byggd till bygga osv.). I nutiden syft på fr a sund sexuell praktik i avsaknad av ovälkomna o icke på förh ömsesidigt genomdiskuterade initiativ. Se även Dekadens, Gråzonsssex, #prataomdet.

Dynamit, bildat 1867 av A. Nobel († 1896), till grek. dýnamis, kraft. Alfred Nobels sprängkraft aktualiseras numera företrädesvis i debatter om dans. Se även Björn Ranelid, Let's Dance, Dubstep, Dansa, Diskret.

Bland detta nummers recensioner: Erik W. Larsson söker personerna bakom den nya republikanska politiken, Magnus Petterson vill undvika språklig korrekthetssträvan, Svante Lovén tar sig an en monumental Dylan, David Andersson ser Tolstojs inflytande i det moderna Ryssland, och Anna Brodow Inzaina möter kulturarbetare 1968 med revolution på agendan.

Sarah Palin och Mitt Romney.

FOTO: REUTERS/JOHN GRESS/SCANPIX

Att ge ut självbiografier inför stundande valkampanjer har blivit en självklar strategi för dagens amerikanska presidentkandidater. Erik W Larsson läser två spökskrivna republikanska biografier och frågar sig om det finns hopp för den amerikanska högern.

Vägskaäl för amerikansk höger

USA

Det sägs att Abraham Lincoln skrev *The Gettysburg Address* – det kanske mest beundrade talet i amerikansk historia – på baksidan av ett kuvert i en tågupé under loppet av ett par timmar. Lincoln – en briljant advokat som kunde långa stycken ur Kung James bibel utantill – behövde aldrig anställa en tal- eller spökskrivare.

Bokliga män såsom Theodore Roosevelt och Woodrow Wilson klarade sig förstås också mestadels utan hjälp, och det var egentligen först på tjugotalet, under den mindre lyckade Warren G. Harding, som behovet av denna personalkategori blev uppenbart. (Hardings egenhändigt skrivna tal beskrevs träffande av en kritiker som "en armé av pompösa fraser som rör sig över ett landskap på jakt efter en idé".) Se-

dan dess har det varit mycket sällsynt för amerikanska politiker att skriva sina egna böcker och tal, och om vi ska tro Gore Vidal är de idag knappt ens kapabla att läsa dem. Att försöka dra några slutsatser om årets skörd av tänkbara republikanska primärvalskandidater utifrån deras spökskrivna kampanjbiografier är således svårt. Hellre än att analysera deras prosa kan det måhända vara mer givande att analysera deras val av spökskrivare för att få en korrekt bild av deras personliga egenskaper och värderingar.

Sarah Palin anställde Lynn Vincent – en Sbstälsäljande, melodramatisk författare – för att skriva sin självbiografi *Going Rogue. An American Life*. Det visade sig vara ett bra val; Palins bok är en av blott fyra politiska memoarer som sålts i över en miljon exemplar. Trots att bokens huvudsakliga fokus ligger på Palins gärning som

borgmästare och guvernör innehåller den fler bilder på barn och snöskotrar än politiska insikter. Utöver sin beundran för Ronald Reagan tycks den unga Palin ej ha ägnat en tanke åt politik förrän hon i trettioårsåldern kom på idén att söka posten som borgmästare i den lilla staden Wasilla i södra Alaska. Fjorton år senare valdes hon som första kvinna till guvernör över en delstat vars politiska etablissemang till dess dominerats av män från fina familjer med nära kopplingar till oljeindustrin. För sina djärva insatser mot korruption och mot slöseri inom den offentliga sektorn belönades Palin med skyhöga opinionssiffror och utnämndes snart till USA:s mest populära guvernör. Genombrottet kom två år senare, när John McCain i ett desperat försök att piffa upp sin visnande presidentkampanj utsåg Palin till sin vicepresidentkandidat. McCain förlorade förstås ändå valet, men i den stjärnsprakande >>

och naturligt sexiga Palin hade en ny politisk stjärna fötts.

Sarah Palins påstått bristfälliga intelligens utgör idag ämnet för en hel del satir, men det finns egentligen inget som säger att hon inte skulle vara kvalificerad att styra en medelstor amerikansk delstat, eller för den delen, ett medelstort skandinaviskt land. (USA är förstås en annan femma). Som en folklig och väsentligen utbildad kvinna från enkla förhållanden borde hon egentligen appellera till oss svenskar, som av tradition ogillar politiker som läser böcker och använder trestaviga ord. De chockerade blickar jag får när jag läser boken på tunnelbanan säger mig dock att så icke alls är fallet. En liknande reaktion har kunnat ses i amerikansk media, där kampanjen mot Palin närmast liknat en tvåminuters hatsessi-

ning lovar Palin att sätta stopp för den ofentliga sektorns expansion och återföra landet till dess ursprungliga värderingar om individuell frihet och oberoende. Man kan dock fråga sig hur djupt Palins konservativa värderingar egentligen sitter. Visst, hon vill skära ned lite här och där, men återkommer flera gånger i boken om vikten av att satsa mer statliga medel på "omsorg och utbildning" (Reagan hade däremot som vallöfte att lägga ner hela det amerikanska utbildningsdepartementet). Den största utmaningen som den amerikanska staten står inför idag är utan tvekan finansieringen av socialförsäkringssystemet *Social Security* och sjukvårdsprogrammet *Medicare*, men vare sig Sarah Palin eller hennes kolleger inom Tea Party-rörelsen har vågat säga ett knyst om någotdera. Det finns en

helt och hållet ett *resultat* av det amerikanska folkets självbestämmande. Om de inte ville ha en välfärdsstat, varför har de konsekvent röstat på politiker som lovat dem en dylik? Det hela ger sken av att vara ett slags charad – en oseriös rörelse, ledd av en i grunden oseriös kandidat.

Ingen skulle någonsin få för sig att kalla Mitt Romney oseriös – han praktiskt taget osar professionalism. Romneys imageproblem fångades väl utmärkt av konkurrenten Mike Huckabee, som frågade om amerikaner verkligen vill ha en president som ser ut som killen som just gav dem sparken. Mitt Romney är en snygg, framgångsrik, vältränad vit man som ger intrycket av att aldrig ha stött på en motgång värre än ett nageltrång eller tandvärk. Dessa handikapp vore måhända överkomliga om det inte vore för att Romney också är en av de *tråkigaste* personer som någonsin anträt den politiska arenan. Bara att skriva om honom gör mig sömning. Romneys bok, *No Apology. The Case for American Greatness*, är skriven tillsammans med Boston Globe-reportern Nina Easton, men med tanke på hur tråkig boken är så är det troligt att Romney skrivit stora delar själv. Boken är uppbyggd som ett slags politiskt manifest, och kan ses som ett slags uppföljare till den ännu tråkigare *Turnaround. Crisis, Leadership and the Olympic Games*, som mest handlade om Romneys heroiska insats som organisatör för vinter-OS, detta det tråkigaste av idrotts-evenemang. *No Apology* erbjuder läsaren en grundlig exposé över de rådande globala utmaningarna – lite som den typen av böcker som Thomas Friedman och Fareed Zakaria brukar skriva – fast förstås betydligt tråkigare.

Därmed inte sagt att *No Apology*, eller dess påstådda författare, är utan kvaliteter. Tvärtom, så är det snarast en bok som alla amerikaner borde läsa. Romney är skärpt, extremt påläst och angriper problem med ett allvar som så ofta saknas inom den politiska sfären idag. Boken kan liknas vid en vuxnare, och betydligt dys-trare, version av Barack Obamas *Att våga hoppas*. Obama tog förvisso upp flera

FOTO: UPI/EYEVINE/IBL BILDBYRÅ

on ur George Orwells 1984 och har inkluderat grepp som skulle ha betraktats som fullständigt oacceptabla om de använts mot Barack Obama.

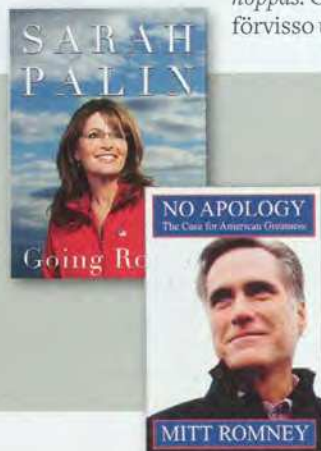
Uöver sitt motstånd mot aborträtten representerar den fruktsamma Palin för många ett lockande alternativ till den karga och elitistiska variant av feminism som länge dominerat i Europa, men aldrig riktigt gått hem bland amerikaner. (Sarah Palin har fem barn, vilket är fem fler än vad Germaine Greer, Simone de Beauvoir och Gloria Steinem producerat tillsammans.) Skillnaden i fertilitet mellan den kristna högern och den sekulära vänstern har förstås varit känd i årtal, men med Palin har den plötsligt hamnat längst fram i det amerikanska medvetandet.

Som Tea Party-rörelsens okrönte drott-

central paradox hos hela Tea Party-rörelsen. Dess föregångare från 1773 dumpade te i Bostons hamn i protest mot en regering som beskattade dem utan att ge dem något självbestämmande i utbyte. Den situation som dagens Tea Party protesterar mot – en allomfattande, paternalistisk stat – är dock

**GOING ROGUE
AN AMERICAN LIFE**
SARAH PALIN
Harper Collins 2009

**THE CASE FOR AMERICAN
GREATNESS**
NO APOLOGY
MITT ROMNEY
St Martin's Press 2010

viktiga samhällsproblem i sin bok, men använde dem mest som introduktioner till sina poetiska utläggningar om hur vi alla kan uppnå vad som helst om vi bara håller drömmen vid liv. Romney förklarar däremot i bestämda ordalag för det amerikanska folket att de härnäst måste arbeta hårdare, studera flitigare och producera fler inomäktenskapliga barn om de inte vill att USA ska sjunka under havet eller (Gud förbude) förvandlas till ett nytt Europa.

Nu finns det tyvärr inte så mycket som talar för att det amerikanska folket kommer att ta Romneys goda råd till hjärtat. Det räcker inte med att säga rätt saker; det handlar också om *hur* du säger dem. Barack Obama säger det med patos och passion, Mitt Romney säger det med tabeller och diagram; en taktik som är dömd att misslyckas i ett politiskt klimat där stil alltid går före substans.

Nu är Palin och Romney förstås inte de enda tänkbara kandidaterna för 2012; Arkansas jovialiske före detta guvernör Mike Huckabee har också uttryckt intresse. Den exceptionellt folkliga Huckabee vore den uppenbara favoriten om valet gällde en post som bingoutropare eller värd för ett caféprogram på tv. Blotta tanken på Huckabee vid podiet framför FN:s generalförsamling eller vid Camp David med Vladimir Putin är dock skrattretande nog för att avskriva honom som seriös kandidat. En annan person som nämnts i sammanhanget är före detta talmannen Newt Gingrich; en slipad veteran som sannolikt skulle dominera i debatterna. Problemet är att han har ett ego som tycks kunna förmörka solen och att ingen riktigt gillar honom, ens inom hans eget parti.

Det ser med andra ord mörkt ut för det republikanska partiet inför 2012. Ens om man medelst kloning kunde producera en kandidat som kombinerade Mitt Romneys skärpa och Sarah Palins karisma med Mike Huckabees bondska folklighet är det tveksamt om en sådan varelse skulle kunna stoppa Obama i nästa val. Trots det utbredda missnöjet med hans politik ses Obama fortfarande av många amerikaner som en frälsare från landets forna synder och att kandidera mot honom är på sätt och vis som att kandidera mot själva den amerikanska historien. Unga och lovande republikaner såsom Louisianas Bobby Jindal och Floridas Marco Rubio har redan listat ut detta, varför de båda valt att bida sin tid till 2016. I nuläget talar dock allt för att hoppets och förändringens epok kommer att fortsätta välsigna det amerikanska folket under ytterligare sex förlovade år.

Erik W Larsson

Hieronymus Bosch: De jordiska lustarnas trädgård.

FOTO: ERICH LESSING/JBL BILDBYRÅ

Offer för den akademiska fåfången

HISTORIA

Var går gränsen för akademisk fåfånga? Vilka allmänt accepterade regler, formulerade för att gagna kunskapssamhället, får en etablerad professor bryta mot utan att vi bör bette oss som barnet i H. C. Andersens saga om kejsarens nya kläder? Hur stort får den mest vördade auktoritetens övertramp vara utan att framlocka en berättigad sågning?

Dylika frågor anmäler sig ideligen i läsningen av Robert Fossiers bok *The Axe and the Oath. Ordinary Life in the Middle Ages*. Fossier (f. 1927) är en av Frankrikes mest respekterade historiker, en av världens främsta kännare av högmedeltiden. Jag har med stor behållning läst hans tidigare verk. Men nu har professorn gått för långt, och det måste få lov att sägas.

Det hjälper inte att förlaget har kryddat omslaget med lovord från kolleger vid Princeton, Johns Hopkins och Riverside. *The Axe and the Oath* är en av de ytligaste och slarvigaste böcker om äldre europeisk historia jag har läst. Förvisso kan den fungera som en provokativ och ämnesintroducerande essä, om än i längsta laget, eller som en subjektiv betraktelse över en förfluten era, men det faktum att boken har mycket större pretentioner än så – Fossier

THE AXE AND THE OATH ORDINARY LIFE IN THE MIDDLE AGES

ROBERT FOSSIER
ÖVERS. LYDIA G. KOCHRANE
Princeton University Press 2010

er önskar teckna en bild av vanligt

folks leverne i hela det medeltida Västeuropa – är förödande för bedömningen.

Redan formen är under all kritik. Fossier har inga noter, ingen litteraturhänvisning, inga källor, inte ens ett register. Läsaren har ingen möjlighet att vara sig kontrollera uppgifter eller inspireras till vidareläsning på egen hand. Man är helt utlämnad åt Fossiers personliga åsikter, insikter och avsikter. Lätt därtill att ämnet är så gigantiskt att det omöjligen kan sammanfattas på 384 sidor. Fossiers prosa svämmas förvisso över om allt mel-

>>

lan himmel och jord – barndom, uppväxt, tideräkning, mat, kiss och bajs, kläder, sexualitet, husbyggnader, familj, arbetsliv, ålderdom, död, väder, skog, djur, jakt, drömmar, xenofobi, krig, lärdom, skolor, religion, filosofi, med mera – men det blir sällan mer än korta notiser och enstaka exempel. Till råga på allt är flertalet av de sistnämnda hämtade från norra Frankrike mellan 1100-talet och 1300-talet (det vill säga från det fält Fossier kan bäst), vilket kraftigt reducerar bokens användbarhet för exempelvis den som vill veta något om vardagsliv i det medeltida Sverige eller om vardagen under tidig medeltid eller senmedeltid. Denna kronologiska och geografiska skevhet är högst medveten. Fossier omtalar den själv i inledningen, men han tar inte konsekvenserna av den egna kunskapshorisontens begränsningar utan applicerar till synes oproblematiskt sina generaliseringar på hela Västeuropa.

Och värre blir det. Boken hade mått bra av en grundlig faktagranskning. Även allvarliga fel har smugit sig in i kapiteln. Ett par exempel kan illustrera dilemmat. På sidan 105 påstår Fossier att många yngre söner till adliga familjer valde att dra ut på korståg eftersom de hade svårt att försörja sig i hemlandet. Detta är en gammal myt som nutida forskare, inte minst Jonathan Riley-Smith, har torpederat. Korsstågen lockade främst till sig de äldsta sönerna, arvtagarerna. Orsaken är välkänd. Det var kostsamma expeditioner som krävde god finansiering, vilket yngre söner sällan klarade av. Dessutom var korsstågen på 1100- och 1200-talen både sociala och andliga förpliktelser som främst åvilade familjernas överhuvud, det vill säga fadern och äldste sonen.

På sidan 190 påstår Fossier att katolska kyrkan ända till mitten av 1200-talet accepterade, låt vara motvilligt, att franska bönder vördade en vinthund, Guinefort, som helgon. Av den kortfattade framställningen att döma syftar Fossier på katolska kyrkan i allmänhet. Men han har fel. Att vi känner till Sankt Guineforts historia beror just på att den officiella kyrkan inte accepterade sådant. Kulden av vinthunden, som var en strikt lokal angelägenhet, uppdagades och förbjöds av inkvisitorer just på 1200-talet. Det rörde sig om ett typiskt fall av folklig kultur som öppet bekämpades av företrädare för den religiösa eliten (se vidare Jean-Claude Schmitt, *Den heliga vinthunden*, sv. övers. 1985).

Båda dessa fel är allt annat än lindriga, och det finns fler av den varan. Fossiers avsnitt om digerdöden ligger långt bakom forskningsfronten. Ännu vanligare i *The Axe and the Oath* är dock de slarvigt överglidande hänvisningarna, det som sägs

en passant, vilket lämnar läsaren antingen frustrerat nyfiken eller än mer frustrerat förbryllad. På sidan 18 låter Fossier läsaren förstå att Hieronymus Boschs fantasifulla gestaltningar av religiösa teman på altartavlor var resultatet av drogpåverkan. Men hur vet Fossier det? Kan man verkligen belägga att Bosch knarkade? Hur mycket cannabis eller opium importerades till Nederländerna på 1400-talet? På sidan 60 noterar han att krönikören Raoul le Glabre omkring 1090, med "morbide delectation", redogjorde för kannibalism i Burgund. Uppgiften om kannibaler är i och för sig korrekt (dock är tidsangivelsen felaktig, eftersom Raoul avled omkring 1047), men säg den läsare som inte vill veta betydligt mer om saken. Hon lämnas i sticket eftersom källhänvisningar saknas. På sidan 176, apropå medeltidsmänniskornas uppfattning av vildmarken, nämner Fossier att en tysk 1000-talskejsare gick vilse i skogen och var skräckslagen i flera dagar, men utan att vi får veta kejsarens namn eller var det skedde. På sidan 227 berättar han att Sankt Franciskus var nära att brännas på bål, men inte varför. På sidan 252 redogör han för hur Vilhelm Erövrarens son Robert slog sönder ett schackbräde mot faderns skalle eftersom han var en dålig förlorare, detta utan att ifrågasätta skrönan.

Och så vidare, och så vidare. Boken dignar under påståenden, ofta hämtade från tvivelaktiga källor och sällan insatta i ett begripligt sammanhang, som den lärde professorn frikostigt delar med sig av till läsarna. Vad är poängen med detta, bortsett från den uppenbara tillfredsställelse författaren får av att briljera med favoritexempel? Ingen alls. Robert Fossier är för övrigt den förste att hålla med: han konfronterar öppet kritiska recensioner likt undertecknad och noterar stolt att han har skrivit boken enbart för sin egen skull, och att han vet att den rymmer gott om fel (se sidan 383–384). Vilken är då den tänkta publiken? Det finns, enligt Fossiers egna ord, ingen sådan ("I am not quite sure whom I am addressing"), men han gör klart att han inte vänder sig till personer med egna expertkunskaper.

För mig, som ärligt intresserad läsare, är detta inget mindre än en grov förolämpning. Envar som köper och läser en bok på 384 sidor, utgiven på ett akademiskt förlag och skriven av en man som Robert Fossier, förtjänar att behandlas med större respekt. Det spelar ingen roll att Fossier är en erkänd auktoritet. Det finns, eller borde åtminstone finnas, gränser för hur illa kunskap och information får hanteras. I *The Axe and the Oath* över-skrids gränserna med råge. **Dick Harrison**

En aristokrat med smak för frihet

LITTERATUR

I vår tid är kanske Amelie Posse mest förknippad med sin skapelse Tisdagsklubben, en antinazistisk organisation, grundad för att hjälpa flyktingar. Men Amelie Posse livsgärning var större än så. Det visar Eva Strömberg Krantz i sin omfattande och välskrivna biografi *En ande som hör jorden till*. Det är förvånande, och en brist i svensk kvinnohistoria, att Amelie Posse inte ägnats en biografi förrän nu. Men Strömberg Krantz arbete fyller tomrummet väl. Biografin bygger i första hand på det material som Amelie Posse son Jan Brázda ställt till Eva Strömbergs förfogande och som innefattar Posse eget arkiv.

Posse var under sin levnad en uppskattad och vida läst författare. Hon debuterade 1931 med boken *Den oförläpneliga fångenskapen* och fullbordade totalt elva böcker. Den första utspelas under tiden för första världskriget och den sista, som behandlade motståndet mot kommunismen i Tjeckoslovakien, utgavs postumt 1968, redigerad av Barbro Alving.

Posse numera förbisedda författarskap är ett kritiskt och personligt livsverk med utgångspunkt i det av krig och kriser sargade Europa, där hon ofta befann sig mitt i hetluften.

Amelie Posse föddes 1884 på ett gods i Skåne och tillhörde den svenska välbärgade aristokratin. Men större delen av sitt vuxna liv var hon bosatt utanför Sverige, i Berlin, Rom och Tjeckoslovakien.

Hon hade ett starkt politiskt engagemang men var också en aristokrat ut i finger-spetsarna och kunde till sitt umgänge räkna medlemmar ur det svenska kungahuset, liksom tongivande politiker runt om i Europa. Tjeckoslovakiens båda frihetshjältar, Tomáš Masaryk och Eduard Beneš, var betydelsefulla vänner, men det tycks som om varhelst Amelie Posse hamnade i Europa blev hon en medelpunkt.

Till Rom kom hon 1911 för att studera konst och hon lärde där känna den tjeckiske konstnären Oki Brázda som hon sedan gifte sig med, 1915. Under krigsåren blev paret betraktat som en säkerhetsrisk och deporterades till Sardinien där de sattes i karantän tillsammans med andra sus-

Amelie Posse.

FOTO: EXPRESSEN/SCANPIX

pekta tjecker. Här gjorde Posse kampen för ett självständigt Tjeckoslovakien till sin, men det skulle dröja till 1925 innan familjen lämnade Italien för att bosätta sig på det förfallna godset Líčkov åtta mil norr om Prag. Där tog Brázda emot målarelever och så småningom bedrev paret också ett blomstrande jordbruk med drygt etthundra anställda.

Líčkov var ett gods med ett relativt stort omland, befolkat av såväl tjecker och slovakar, men också av tyskar, vilket under 30-talet skulle visa sig vara en presumtiv krutdurk, när tyskarna ställde allt högljuddare krav på tjeckiskt territorium. Den första republiken fick en kort historia. Tjeckoslovakien blev en bricka i stormakternas spel och offrades av västmakterna 1938, då den tyska annekteringen blev ett faktum. Posse kände att jorden brann un-

der hennes fötter och hon tvingades att mot sin vilja återvända till Sverige.

I likhet med kvinnorna i Fogelstadsguppen Honorine Hermelin, Ada Nilsson, Elisabeth Tamm, Elin Wägner, Emilia Fogelclou och Kerstin Hesselgren engagerade sig Posse i fredsfrågan och flyktingpolitiken. Även hon hyllade radikalpacifismen, men tvingades lämna den ståndpunkten under andra världskriget då hon var invol-

verad i Tisdagsklubbens aktioner, vilka i ett skarpt läge inte skulle utsluta väpnat våld. Tisdagsklubben hade ett första konstituerande möte den 9 april 1940 – samma dag som Tyskland inledde sin ockupation av Norge.

Deltagarna i Tisdagsklubben var den tidens ledande intelligencia, bland dem Pär Lagerkvist, Ture Nerman, Marika Stiernstedt och Lydia Wahlström. Inga judar hade tillträde till klubben, av taktiska skäl. Posse deklarerade att klubben "skulle bli mera slagfärdig om vi kunde bevisa att det varken låg judiskt initiativ eller judiskt kapital bakom den. I all synnerhet som kampen mot antisemitismen just var en av de viktigaste punkterna på vårt program".

Det var framför allt flyktingarbetet som engagerade Posse, hon hade en omvittnat god praktisk talang och organisationsförmåga. Mycket av hennes arbete bestod i att samla in gåvor till de drabbade och landsflyktiga tjeckerna. Hon skulle bli tjeckernas "maminka" i förskingringen och till hennes lilla lägenhet hittade en stridström av flyktingar, som alla togs om hand.

Posse älskade, trots att hon som person var föga diskret, allt som hade att göra med politiskt arbete i det fördolda. Och hon lyckades också uträtta mycket för dem som flytt till Sverige undan nazismen.

Posses engagemang för den tjeckiska nationen skulle dock inte sluta med freden 1945. Hon skulle återvända till Prag och arbeta underjordiskt fram till 1948, då den kommunistiska regimen inte längre ville veta av den besvärliga grevinnan. En häktningsorder utfärdades och hon tvingades att fly från det land hon älskade.

Återkommen till Sverige fortsatte Posse att verka för tjeckiska flyktingar, oförtrutet trots att hennes hälsa blev alltmer bräcklig. 73 år gammal drabbades hon av en hjärnblödning och dog kort därefter.

Amelie Posse kan idag framstå som en osannolik gestalt, bördstolt och van vid lydnad från understående, du och syster med samhällets toppar, såväl intellektuella som finansiella. Men också som en flammande frihetsapostel som stred för de ideal hon trodde på.

Lena S. Karlsson

**EN ANDE SOM HÖR
JORDEN TILL**
EVA STRÖMBERG KRANTZ
Carlsson Bokförlag 2010

Språkkritiken är en viktig del av det intellektuella samtalet. Men man får se upp så att man inte hamnar i en språklig korrekthetssträvan som leder till utrensning av misshagliga ord, skriver Magnus Pettersson som läst tre nya böcker på temat.

Vårt behov av språkkritik

FILOLOGI

Hos Konfucius, den kinesiske visethetsläraren, finns ett samtal om statskonsten och riktigheten hos de språkliga begreppen. Lärjungen Tzu-Lu frågar sin Mästare vad den bör göra först av allt som rätt vill styra landet. "Av nöden är att fastställa rätt benämningar", svarar han i Alf Henriksons och Hwang Tsu-Yüs tolkning.

Ty om benämningarna inte är de rätta så svarar orden inte mot verkligheten, och om språket inte speglar fakta kan värvet inte föras till framgång. Råder inte lagen, fortsätter Konfucius, blomstrar inte kulturen. Därför skall de styrande se till att ting- en benämns vid deras rätta namn.

Redan här, runt år 500 före Kristi födelse, ställer Konfucius frågan som kom att utmärka mer än två årtusenden av reflektion kring språket: hur förhåller sig språket och verkligheten till varandra?

Så kan vi se den mänskliga civilisationens historia som en språkets historia, eller som historien om ett samtal om språkets väsen, om dess möjligheter och begränsningar. Det samtalet genljuder i vetenskaperna och i de sköna konsterna, det gör sig påmint i religion och politik, i medier och i vardag. Det möter oss alla också i annan gestalt, när vi är små barn och söker bringa ordning i en rörig värld. Ännu umgås vi spontant med språket. Frågan är dock densamma: hur vet jag att det ena fyrfota djuret är en "katt" när det andra kallas "hund"?

Om civilisationen ytterst är en ordnad gemenskap människor emellan, mer eller mindre raffinerad, så måste gemenskapen kommuniceras för att överleva. Civilisationen fordrar ett språk. Så utgör språket ett verktyg för kommunikation, ett *organon*, för att tala med Karl Bühler. Möjligen gränsar den sanningen till det banala, men språk, säger Bühler, tjänar fler

syften än att avbilda verkligheten. Språk är också en social handling, en appell till den som lyssnar och ett uttryck för den som talar. Även de analytiska filosoferna J. L. Austin och John Searle tog fasta på språkets sociala dimension när de började tala om språkhandlingar vid förra århundradets mitt. Och redan Ferdinand de Saussure, av många sedd som den strukturalistiska språkvetenskapens grundare, slog i *Cours de linguistique générale* fast att "la langue est un fait social", att språket är en social företeelse.

En besläktad idé, typisk för den språkliga vändningen i vetenskaperna, är den om att språket skapar verkligheten. Med den bör man handskas varsamt, i all synnerhet när den läggs fram som ett radikalt konstruktivistiskt program att själva verkligheten uppstår i språket. Den som omfattar en sådan ståndpunkt till fullo glider nämligen lätt ned i ett schakt av relativism. Där kan språket aldrig säga oss något om verkligheten och verkligheten aldrig tjäna som korrektiv för hur vi använder språket. Varje språklig utsaga blir uttryck för maktrelationer eller för olika sätt att skapa identitet. Frågan om sanning blir meningslös.

Men fler än en lingvist har pekat på hur språket åtminstone påverkar vårt sätt att uppfatta verkligheten. I sin filologiska anteckningsbok *LTI: Lingua Tertii Imperii* kunde Viktor Klemperer visa hur nazisternas språkliga grymhet banade väg för ett politiskt och mänskligt barbari som saknar motstycke.

Utan språklig avhumanisering av judarna, inga gaskammare. Orden är inte boven, men makten söker stöd hos dem. Det är Klemperers idé.

Viktor Klemperers gärning är ett lika slående som lyckat försök att bedriva språkkritik. Det skall inte förstås som kritik i trivial mening, alltså klander, utan som ett sätt att pröva närma sig språket, värdera och betänka hur väl det svarar mot de ändamål

som är för handen. Jag skulle rentav säga att språkkritik är en kärleksförklaring, ett sätt att vårda oss om något av det viktigaste vi har – inte minst eftersom språket är just precis en social umgängesform.

I Sverige talar man sällan om språkkritik, åtminstone inte inom lingvistik. Anorlunda är det i de tyskspråkiga länderna. Språkkritiken står här på fast historisk grund. Man kan räkna till en rad prominenta lingvister som forskar om språkkritik och pläderar för ämnet som en del av lingvistik. Några av dem, Jörg Kilian, Thomas Niehr och Jürgen Schiewe, har nu gett ut en utmärkt introducerande bok i ämnet, *Sprachkritik*.

Språkkritik, slår författarna fast, kan utövas på olika nivåer och med skilda motiv. Dialogen mellan Konfucius och Lu-Tzu kan illustrera en av dem, nämligen den kunskapsteoretiska. Hur väl svarar orden mot innehållet vi vill uttrycka? Ligger tingen blottade för ögat när vi talar eller hindrar språket oss från att se världen som den är beskaffad? Språkkritik som en outhärlig del av filosofin, således, och som sådan helt grundläggande.

Men Konfuciusdialogen visar också på en annan form av språkkritik, nämligen den som har moraliska, ofta politiska förtecken. Här hävdas att språk och tanke är ett och att dubiöst språkbruk röjer dubiösa tankar. Man kan på goda grunder ställa sig frågande till den idén; och delar man den inte blir det svårt att se moraliskt grundad språkkritik som enbart just språkkritik. Det som kritiserar är ju kanske inte så mycket språket självt som tankegods klätt i språk. Ändå har den politiska eller moraliska språkkritiken fog för sig, eftersom språkliga uttryck kapslar in åsikter, känslor och värderingar. Också när de tar språklig gestalt bör vi kunna kritisera dem.

Språkets renhet och grammatisk riktighet ingår i den filologiska språkkritiken. Diktkonsten däremot är föremål för litterär språkkritik, som är eller borde ligga nä-

不野田賦
東坡先生詩集卷之四
不野田賦
東坡先生詩集卷之四
不野田賦
東坡先生詩集卷之四

Konfucius med lärjungar.

FOTO: BRIDGEMAN ARTLIBRARY/IBL BILDBYRÅ

ra kultursidornas litteraturkritik. Slutligen har språket en central roll även i teologin. Därför kan vi också tala om en teologisk språkkritik.

Men indelningen i filosofisk, moralisk, litterär, filologisk och teologisk språkkritik är inte självklar. Den filosofiska eller kunskapsteoretiska grundfrågan om hur språket relaterar till verkligheten ut-

gör ändå den sockel på vilken de flesta andra former av språkkritik vilar. Möjligen då vid sidan av frågorna om språklig skönhet och grammatisk riktighet. Men åtminstone moralisk och teologisk språkkritik borde ses som sekundära. Med det inte sagt att de äger mindre relevans. Tvärtom, särskilt moralisk och politisk språkkritik tilldrar sig stort intresse från de flesta människor.

Nu är indelningen inte författarnas egen, den härstammar från den tyska språkvetaren Hans-Martin Gauger. Inte heller är det den enda möjliga. Kilian, Niehr och Schiewe problematiserar den emellertid knappast och går inte in på alla kunskapsteoretiska problem som hänger samman med den. Det är en brist hos en bok som annars är föredömligt välargumenterad, även om den främst har introducerande syften.

Mer fruktbart är kanske att närma sig språkkritiken på annat vis, nämligen genom att se vilka olika nivåer i språket som blir föremål för kritik. Den lägsta nivån är det enskilda ordet. Vi kan också värdera språket som text, ofta i form av stilkritik, och på en högre och mer abstrakt nivå som diskurs. Närheten till den retoriska traditionen är uppenbar. Och som riktmärke för god stil utgår författartrion från det latinska begreppet *aptum*, bäst översatt som lämplighet.

Ordkritiken är den äldsta och mest grundläggande formen av språkkritik, men också den mest problematiska. För på vilka grunder ställer man ett enskilt ord vid skampålen? Kan ett ord alls vara fel i sig?

Svaret beror av hur man ser på frågan som Platon ställer i dialogen *Kratylos*. Den kan ses som en västerländsk parallell till Konfucius samtal om statskonsten och begreppens riktighet. På den store filosofens vis ställs två idéer mot varandra. Den ena är *physei*-tesen: orden bestäms av tingen >>

SPRACHKRITIK
ANSÄTZE UND METHODEN
DER KRITISCHEN
SPRACHBETRACHTUNG
JÖRG KILIAN, THOMAS
NIEHR, JÜRGEN SCHIEWE
De Gruyter 2010

JÄMSTÄLLT SPRÅK
EN HANDBOK I ATT SKRIVA
OCH TALA JÄMSTÄLLT
KARIN MILLES
Norstedts Akademiska Förlag/
Språkrådet 2008

SPRÅKVÅRD OCH
SPRÅKPOLITIK
SVENSKA SPRÅKNÄMNDENS
FORSKNINGSKONFERENS
I SALTSJÖBADEN 2008
LARS-GUNNAR ANDERSSON
(RED.)
Norstedts/Språkrådet 2010

de betecknar, länken mellan ord och ting är av naturen given. Den andra är *nomos*-tesen: orden är språkljud, godtyckligt associerade med tingen de betecknar. Den vann sitt breda insteg i lingvistik efter de Saussure och omfamnas nog idag av de flesta språkvetare.

Den som lutar sig mot *physi*-tesen har förstås inga problem med språkkritik. Eftersom orden äger korrekta pendanger i yttvärlden är det bara att gå till råfäst med ord som betecknar fel.

Nomos-tesen ger oss däremot problem. Om orden bara är ljudsekvenser, godtyckligt länkande till tingen i världen, hur kan man då någonsin kritisera dem? Den som talar till en medmänniska i sårande ordalag och vill två sina händer i oskuld skulle kunna hänvisa till *nomos*-tesen och säga: nej, det språkliga tecknet är helt och hållet godtyckligt, alltså kan jag kalla svarta för "negrer" om jag vill.

Men den är bra naiv och ansvarslös som säger så. Språket må förhålla sig arbiträrt till objekten i världen när vi talar om enkla ord som "hus" och "tak", skriver Kilian, Niehr och Schiewe. Men en sammansättning som "hustak" är delvis motiverad och icke-arbiträr i relation till de enkla orden. Den som känner betydelsen hos "hus" och "tak" vet också vad ett "hustak" är.

Det är en förklaring som övertygar. Men bara delvis, också primära tecken kan ju användas som skällsord. Se bara på ordet "neger". Kan man hålla fast vid *nomos*-tesen och ändå hävda att vi bör vara försiktiga med en viss sorts ord? Det kan man genom att förklara hur orden fylls med betydelse. Med hjälp av pragmatisk teori kan vi med Ludvig Wittgenstein, aningen tillspetsat, säga att ett ords betydelse är dess användning. Vet vi då att ett ord som "neger" ofta har brukats som skällsord kan vi sluta oss till att den negativa laddningen har inlemmats som en del i betydelsen. Den laddningen är förvisso inte naturgiven, men det är en klen tröst för den som förolämpas. Den som alltså med stöd i *nomos*-tesen framhåller att såra och förolämpa missar att orden, när de väl länkats till sina föremål, inte svävar i glasbubblor frikopplade från människors verklighet. Återigen: språket som social handling och umgängesform. Vilket inte betyder att den sårade därför har ensamrätt att ställa föregivet fula ord i giftskåpet. Betydelsen hos ett ord bestäms också av sammanhanget, av vem det uttalas och till vem. Därför måste diskussioner kring ords sårande potential alltid ta avstamp i den aktuella användningssituationen.

Om vi riktar fokus mot Sverige så märks här ett ökande intresse för språk. Populärvetenskapliga språkböcker

säljer i stora upplagor och i tv:s språkprogram har vi fått spegla oss i våra egna dialekter. Numera finns också *Språktidningen*, en färgglad historia på glättat papper som vilket livsstilsmagasin som helst, men alltså om språk. Det är glädjande tecken, men här finns också ett problem: den naivt välvilliga tonen.

Ta Fredrik Lindström som exempel. Med sina böcker och tv-program agerar han ombudsman för en mycket liberal språksyn. Han låter förstå att förmenta språkfel skall vi inte skämmas för, de kan ju förklaras som historiska förändringar. Den synen har fog för sig, men en sak glöms bort. Den som inte från barnsben lär sig det mest korrekta och gångbara idomet i samhället får tillägna sig det på annat vis. Annars finns risk att hon klarar sig

Betydelsen hos ett ord bestäms också av sammanhanget, av vem det uttalas och till vem. Därför måste diskussioner kring ords sårande potential alltid ta avstamp i den aktuella användningssituationen.

illa när hon söker ett jobb eller vänder sig till en myndighet. Och när skolan inte som tidigare inskräper att alla bör lära sig ett normerat standardspråk så sviker den de elever som bäst behöver det.

Men nu har Sverige institutionaliserat språkfrågan. Från och med den 1 juli 2009 har vi en språklag och sedan 2006 finns en rad språkvårdande instanser samlade under ett och samma myndighetstak.

När Språknämnden lades ned och uppgick i Språkrådet, en del av den nya myndigheten, ordnades en forskarkonferens om språkvård och språkpolitik. Ämnet är ganska givet: som redaktörerna för den nyutgivna konferensvolymen *Språkvård och språkpolitik* noterar har svensk språkforskning länge stått på god fot med språkvården. Boken bär syn för sägen och bjuder på åtskilligt intressant läsning, inte minst som exempel på hur språkkritik kan idkas i praktiken. Den ger värdefulla inblickar i vad språkvård och språkpolitik är både i Skandinavien och i en vidare kontext; i praktiskt arbete med ordböcker, i klassrum och i stavningsreformer.

I volymen finns en fängslande artikel om Myndigheter och klarspråk av Catharina Nyström Höög. Det talas ibland om partiell analfabetism, att annars läskunniga människor har svårt att ta till sig texter som handlar om ting de inte är förtrogna med. Hur enkelt är det för en lekman att rätt förstå en lagtext, en förordning eller en tingsrättsdom? Språkrådet har en

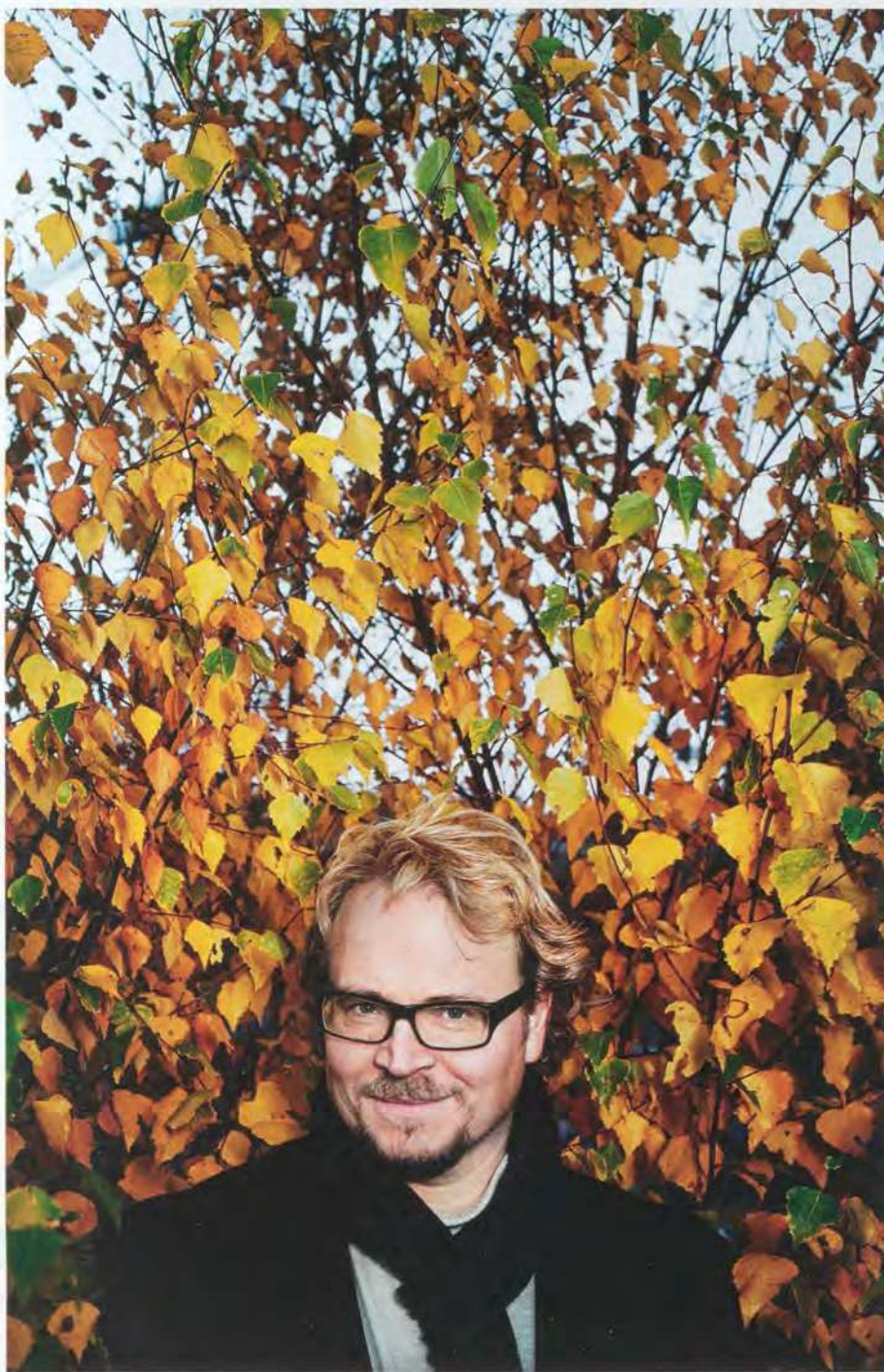
egen klarspraksgrupp och svenska myndigheter försöker ständigt skriva enklare. I grund och botten ett språkkritiskt projekt med medborgerliga och demokratiska syftningar, och följer vi Gauger så handlar det om den språkliga renheten. Catharina Nyström Höög talar nu inte om språkkritik, men det kommer sig nog av att begreppet inte är kutym i Sverige.

Nyström Höög presenterar två enkätundersökningar. Den ena enkäten skickade hon till anställda vid språkinstitutioner på några svenska lärosäten, den andra till en rad språkkonsulter. Med det ville hon ta reda på hur forskarna ser på klarspraksarbete och hur språkkonsulterna använder lingvistisk forskning i sitt arbete med klarspråk. Det visade sig att klarspråk ansågs viktigt av forskarna men lik-

väl inte behandlades särskilt ofta i undervisningen. Och språkkonsulterna visade begränsad håg för att ta forskningsrön till hjälp i arbetet.

Men som Nyström Höög noterar har språkforskningen mycket att bidra med för den som aktivt arbetar med klarspråk. Psykolingvistik kan säga något om vilka mentala processer som framkallas av olika texter, textlingvistik något om hur texter kan och bör gestaltas. Så kan språkkritiken hämta stöd i forskningen.

Ett ämne som märkligt nog inte tas upp i *Språkvård och språkpolitik* är skärningspunkten mellan språk och kön. Det är en het fråga bland annat i den anglosaxiska och tyskspråkiga delen av världen. Så har över 30 år av livaktig feministisk språkkritik i Tyskland lett till att maskulina persons substantiv inte alltid används oreflekterat med referens till både män och kvinnor. Numera brukas en rad språkliga dubbelformer av typen "die Studentin und der Student" (= den kvinnliga och den manliga studenten), där feminina och maskulina ordformer skrivs ut för att kvinnan skall bli synlig i språket. Man kan fråga sig om tyskans tydliga könsmarkeringar försvårar saken eller är en landvinning. Själv ägnade jag en hel doktorsavhandling åt ämnet. Många, framför allt feminister, uppskattar bruket av dubbelformer medan åtskilliga andra anser dem som omständliga och oekonomiska. Men helt klart har språkaktivismen varit väsentlig för den tyska kvinnörelsen.

Fredrik Lindström.

FOTO: JOAKIM ROOS/SCANPIX

Också i Sverige finns nu ansatser till en öppning mot detta vida fält. För några år sedan utkom den första svenska översiktssboken om språk och kön. Strax därefter publicerade en av författarna, nordisten Karin Milles, en bok om språkriktighet ur genusperspektiv, *Jämställt språk*, även det en praktisk tillämpning av språkkritik. Medan översiktssboken *Språk och kön* hade tydligt ideologiska anslag och trosvisst slog fast med Judith Butler att vi människor till stor del genom språket "skapar en specifik förståelse av biologiskt kön", har *Jämställt språk* en mer lågmäلت resoneran-

de ton. Det beror möjligen på att den är utgiven och officiellt sanktionerad av Språkrådet och skall uppfattas mer som en handbok än en stridsskrift.

I början av boken förklarar Karin Milles varför jämställt språk är viktigt. Menar vi allvar med jämställdheten, säger hon, skall den även gälla språket. Vi bör omtala män och kvinnor i lika hög grad, vända oss lika mycket till män som till kvinnor och inte tradera sexistiska fördomar eller använda nedsättande ord om varandra. I den andra går Milles igenom olika strategier för hur man kan formulera sig könsneutralt. Budet lyder att språket är jämställt när kön

inte markeras där det saknar relevans, rakt motsatt tyskans tydliga utpekande av kön. Det kan handla om att omtala våra folkvalda som riksdagsledamöter istället för riksdagsmän, om att inte använda det maskulina pronomenet "han" vid referens till män och kvinnor.

Vid ytligt påseende tycks det som en vettig politik, eftersom den utgår från att människor skall ses som individer och inte som män eller kvinnor i första hand. En stor förtjänst med Karin Milles bok är att hon prövar sina tankar mot en rad texter men analyserna blottar också grundläggande problem. Ett exempel: författaren sätter en artikel ur *Nationalencyklopedin* om cykelns historia under luppen. Hon noterar att alla namngivna personer är män. Kvinnor omnämns däremot bara tre gånger och framstår som passiva och utan individuella egenskaper. Karin Milles talar om "en kraftig obalans". Förklaringen till obalansen är förstås att de första uppfinnarna och tillverkarna var just män och de bör nämnas vid namn. Men skulle det vara ett uttryck för ojämnt språk att återge historiska omständigheter? I så fall får vi genast höra upp med att skriva kungars, fältherrars och filosofers historia.

Karin Milles lanserar idén att bristen på balans bör vägas upp med "några intressanta könsaspekter" på cykelns historia. Det må vara hänt, men om cykelns historia i genusbelysning inte är ämnet för artikeln blir det en märklig prioritering; frågan är ju varför just könsliga aspekter skall lyftas in av alla möjliga vinklar på cykelns historia. Samma inneboende problem finns i en ofta framförd kritik mot nyhetsrapporteringen, att män figurerar oftare än kvinnor. Åtminstone en del av förklaringen ligger ju i att fler statschefer, professorer och företagsledare är män. Dem måste man intervjua då och då, oavsett kön. Var och en som arbetat med nyhetsjournalistik vet att den där perfekta balansen sällan är möjlig.

Så kan Karin Milles lösning läsas som ett utslag av moralisk eller politisk språkkritik, om vi följer Gaugers indelning. Eller, snarare, som en kritik vars måltavla inte så mycket är språket självt som den verklighet vi alla har att förhålla oss till.

Återgår vi slutligen till *Språkkritik* så ser vi att Kilian, Niehr och Schiewe avfärdar en sådan strävan efter politisk korrekthet som en del av språkkritiken. Det framstår som en klarsynt bedömning, för språkkritiken värderar språket från en bred och i bästa fall vetenskaplig horisont. Den politiska korrektheten däremot vill rensa ut och eliminera under ideologiska förtecken, ofta i tron att språket självt kan omstöpa verkligheten. Den vägen, det lär oss historien, gagnar varken språket eller människan.

Magnus Pettersson

Monumentet Bob Dylan

MUSIK

Det går inte att överblicka den betydelse Bob Dylan haft på popkulturen under de senaste 50 åren. Mer eller mindre på egen hand gav han konstnärlig legitimitet åt en musikform som tidigare, och oftast på goda grunder, avfärdats som efemär underhållning av högpannade kritiker. Här framträdde plötsligt, ur folkmusikrörelsens mylla, en elektrifierad arvtogare till Blake, Rimbaud och Walt Whitman; samtidsvittne, visionär och samtidigt sfinxlikt oåtkomlig bakom sin ultrahippa persona.

Men trots den ikoniska status han snabbt erövrade i 60-talets popkulturella mytologi förblev han en ensamvarg, lika främmande inför flower power-kulturens hedonism som inför den politiska aktivismen. Han fick ju sitt första genombrott inom folkmusikrörelsen, och trots den skandalartade brytningen med den sommaren 1965 så skulle det visa sig att Dylan var mer trogen traditionen än vad solbrillorna och de LSD-influerade ordvävarna kunde ge vid handen. Det skulle framgå redan efter motorcykelolyckan 1966, då han obekymrat börjar uppvakta country, bluegrass, gospel och andra traditionella musikstilar.

Traditionens makt över Dylan, och vice versa, utgör också gravitationscentrum i två nya böcker ägnade barden från Minnesota. Greil Marcus är kritiker och författare till ett antal vindlande studier i amerikansk populärkultur, med Bob Dylan som specialitet. Sean Wilentz inledde sin bana som Dylan-exeget först på 90-talet, och är till professionen historieforskare vid Princeton. Det är en merit som också genomsyrar hans ambitiösa bok *Bob Dylan in America*, som täcker inte bara Dylans karriär och omedelbara verkningskrets, utan vill ge en bredare och djupare framställning av hans "historiska och kulturella kontexter" än vad tidigare kommentatorer kunnat eller velat göra.

Den djupgrävande ambitionen framgår tydligt redan i första kapitlet, där trådarna löper bakåt till 30-talet och den radikala Popular Front-rörelsen, där särskilt in-

tesse ägnas den modernistiske konstmusikern Aaron Copland. Impulsen till att utforska det sambandet har Wilentz fått från det faktum att Dylan under 2000-talet låtit spela ett Copland-stycke före några av sina konserter. Lite klenk kan det tyckas, men Wilentz ambition är här inte att identifiera direkta influenser, utan att visa på valfrändskaper inom den vänsterintellektuella kulturmiljö som också stimulerade framväxten av folkmusikrörelsen på 50-talet och därigenom den tidige Dylan.

Även om man med lite ansträngning kan hitta beröringspunkter och paralleller mellan en gestalt som Copland och den unge Dylan så framstår de inte som tillräckligt signifikanta för att förtjäna all den uppmärksamhet Wilentz ger dem. Det råder aldrig några vattentäta skott mellan kulturlivets våningar, och vare sig det varit avsikten eller inte så framstår resonemanget mest som ett försök att befästa den gamle rockbardens högkulturella legitimitet. Men vem har egentligen frågat efter en sådan?

Desto naturligare blir kopplingarna när Wilentz lyfter fram Dylans förvaltande av en icke-kommersiell amerikansk populärmusik från 1700-talet och framåt, både religiös och profan, vit såväl som svart. I dessa sånger och hymner möter en bitvis nästan bortglömd mytologi, fylld av kringresande predikanter och blinda bluesångare, desertörer, olyckliga mördare och deras helgonlika offer; hemsökta invånare i ett vilt, liksom övervärldsligt Amerika fyllt av titaniska passioner och genomsyrat av fatalistisk religion.

Wilentz redogör, med avstamp i några senare Dylan-inspelningar, för några livsöden och kulturmiljöer i vilka detta mörka och tragiska Amerika avtecknar sig. Det är ofta fascinerande läsning även om själva huvudfrågan, Dylans rötter i denna mylla, försvinner i ett myller av detaljer. Wilentz är historiker och inte kritiker i första rummet, och lyckas inte riktigt ringa in det egna och nyskapande i Dylans återbruk av traditionen. Hans egna läsningar av Dylans sångtexter stannar också ofta i det enkelt värderande, och han gör det bland otränade Dylan- och lyrikläsare van-

FOTO: REX FEATURES/BLBILDBYRÅ

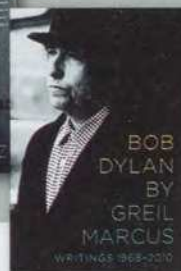

BOB DYLAN IN AMERICA

SEAN WILENTZ
Doubleday 2010

BOB DYLAN WRITINGS 1968–2010

GREIL MARCUS
Public Affairs 2010

liga misstaget att försöka urskilja en sammanhängande berättelse eller innebörd även i det dunkelt suggestiva och associativa. Den fina men mycket löst sammanhållna lilla balladen "Nettie Moore" från 2006, exempelvis, reduceras till att "handla om" en dödsdömd man som väntar på avrättning.

Där Wilentz betonar en kontinuitet i Dylans innerliga förhållande till traditionen, vill Greil Marcus i *Bob Dylan Writings 1968–2010* lyfta fram perioden efter 1992 – då Dylan släppte ett helt akustiskt album som enbart innehöll traditionella sånger – som en dramatisk vändpunkt i ett konstnärskap som sedan över tio år befunnit sig i en allvarlig kris. Krisen, menar Marcus, härrörde i sista hand från hans framgångar på 60-talet; han vandrade under decennier i "sin egen berömmelses öken", ur vilken folkmusiken erbjöd en möjlighet till konstnärlig frigörelse och pånyttfödelse. Även om den dramatiska koncentrationen i denna närmast bibliskt präglade berättelse delvis motsägs av Wilentz mer nyanserade redogörelse, så stämmer det ändå med den upplevelse många av oss haft under de senaste två decennierna: av en artist som på ett märkligt sätt omdefinierat sig själv i grunden och – återigen – tvingat oss att lära känna honom på nytt.

Man läser annars Marcus på vinst och förlust; en notoriskt idiosynkratisk och subjektivkritiker vars passionerade – om än långtifrån okritiska – Dylanintresse bland annat resulterat i två böcker ägnade några milstolpar i dennes 60-tal. I den nu aktuella boken har han samlat mer än 40 års »

kortare, mer eller mindre Dylanrelaterad kritik i ett konglomerat av recensioner, essäer och blänkare som närmast är omöjlig att forcera från pärm till pärm (ett omdöme som för övrigt fällt om flera av Marcus böcker).

Men genom denna vildvuxna odling framgår dock med all tydlighet Marcus vidlyftiga ambitioner som kritiker. Utifrån den talande detaljen, anekdoten eller den illustrativa scenen ställer Marcus vittsyftande kulturella diagnoser i vilka Dylan figurerar ömsom som huvudperson, ömsom blott som bakgrund eller grå emnens. Det blir ofta mer än lovligt kryptiskt och esoteriskt, och rymmer en del egendomligt okänsliga omdömen, men här finns också guldgrubbor av kritisk insikt. Så exempelvis när Marcus lyssnar på en konsertupptagning som är inspelad i publikhavet, med resultat att Dylans framförande av folksånger är svåra att urskilja genom publikljudet.

En trivial detalj kan det tyckas, men i kritikerns tolkning växer den till något djupt betydelsefullt: "De århundraden av utållighet som ryms i de urgammala sångerna, och den uråldriga sångaren Dylan förefaller att vara, får publikens oväsen att te sig som vandalism; dess vägran att lyssna gör att sångernas visdom och sångarens hängivna gestalt ter sig färfångliga."

Den roll av tragisk förlorare Marcus här tilldelar Dylan och det kulturarv han representerar stämmer väl med, och är intill parafrasens gräns färgad av, de stämningar av nederlag och alienering som präglar många av Dylans senare inspelningar.

Marcus avslutar dock i en mer progressiv anda, med att påminna om att Dylan inte helt släppt kontakten med sin roll som *poet laureate* i 60-talets medborgarrättsrörelse. Under kriget i Persiska viken dammade han av den gamla hatsången mot vapenindustrin, "Masters of War", som han då inte hade sjungit på nästan tre decennier, och fick sedan under George W. Bushs presidentskap åtskilliga anledningar att framföra den igen.

Och under presidentvalsnatten 2008, på en konsert i Minneapolis, såg han till att slå sista ackordet i "Blowin' in the Wind" strax innan Obamas seger kungjordes – en sång vars melodi hämtats från en gammal slavsång, som Dylan sjöng i Greenwich Village på den tid då svarta fortfarande lynchades i Södern. Marcus visar oss, ömsint och ödmjukt, en bokstavligen monumental artist, vars musik både famnar och över-skrider epoker.

Stavante Lovén

Tolstojs många oväntade drag

LITTERATUR

Vid 82 års ålder lämnade Leo Tolstoj sitt arvegods Jasnaja Poljana. Han hade länge drömt om att ge sig ut på vandring utan andra ägodelar än kläderna på kroppen. När hustrun Sonja fick höra om hans flykt försökte hon dränka sig. Deras äktenskap hade havererat. Men Tolstoj ville också fly från det aristokratiska liv han avskydde.

Tolstoj hann dock inte vandra särskilt långt. Han insjuknade och avled i november 1910. Den ryska regeringen visste inte hur den skulle hantera händelsen. Tolstoj var landets störste författare, men också känd för sina angrepp på staten och kyrkan. Dödsbudet fick många ryssar att vandra till diktarens hem. Men det utbröt också strejker och demonstrationer.

Tolstojs sista vandring kan ses som det logiska slutet på ett gåtfullt liv. Tolstojs *Krig och fred* och *Anna Karenina* är nog, tillsammans med Fjodor Dostojevskijs *Idioten* och *Bröderna Karamazov*, i mitt tycke de bästa romaner som någonsin har skrivits. Men efter att Tolstoj hade publicerat sina storverk kom han att ta avstånd från konsten och civilisationen.

Det engagemang som skulle domiera slutet av Tolstojs liv fanns tidigt hos honom, om än inte lika starkt. Han tog som ung djupa intryck av Jean-Jacques Rousseau. Redan på 1850-talet engagerade han sig intensivt i undervisning för bönderna. Han startade en skola vid Jasnaja Poljana, som han finansierade med egna pengar, och intresserade sig för olika pedagogiska teorier. Tolstojs idéer var vad man brukar kalla progressiva. Eleverna skulle inte behöva frukta kroppslig bestraffning, de fick komma och gå som de ville och undervisningen skulle anpassas till deras intressen.

Tolstoj lade ned mycket tid på att författa ABC-böcker och läroböcker, och skaffade sig kunskaper i de mest skilda ämnena. Hans engagemang i pedagogiken var så stort att han inte tyckte sig ha tid att avsluta *Anna Karenina*. Att boken ändå blev klar hade ekonomiska orsaker. I motsats till Tolstojs romaner var hans pedagogiska verk inte lönsamma. Sonja ville också

gärna att han skulle fortsätta att skriva romaner.

Men efter *Anna Karenina* var det slut med den stora epiken. Visst skrev Tolstoj också senare lysande berättelser, som "Herre och dräng", "Ivan Iljitjs död" och "Kreutzeronaten". Men han förvandlades alltmer från författare till förkunnare. Han studerade evangelierna på originalspråk och publicerade tolkningar av dem. Tolstoj kände sig främmande för de övernaturliga inslagen i Bibeln och angrep kyrkans synsätt. Han ville se en kristendom baserad på Bergspredikans etik. Som en konsekvens av detta blev han pacifist, vegetarian och motståndare till dödsstraffet.

Tolstojs kristendomstolkning blev inflytelserik. Lärjungar vallfärdade i mängd till Jasnaja Poljana. Gandhi tog avgörande intryck av icke-väldsfilosofin. Under det första världskriget hittade Ludvig Wittgenstein av en tillfällighet Tolstojs *Kommentar till evangelierna* i en bokhandel i Galizien. Wittgenstein beskrev senare upplevelsen i ett brev: "Denna bok räddade mig på sin tid till livet [...]. Om ni inte förut känner till den kan ni knappast tänka er hur den kan påverka en människa."

Ändå var Sonja långt ifrån ensam om att beklaga att Tolstoj slutat skriva romaner. När Ivan Turgenjev 1883 låg för döden skrev han ett brev till Tolstoj där han väddade till honom att återvända till litteraturen. Tolstoj blev djupt berörd av brevet men han skulle inte uppfylla Turgenjevs önskan i någon större utsträckning.

I sin nyutkomna bok *Tolstoj. A Russian Life* visar Rosamund Bartlett att Tolstojs relation till Turgenjev, liksom till andra samtida författare, överhuvudtaget var komplicerad. Periodvis var de vänner. Vid ett tillfälle högläste Turgenjev ur sin ny-skrivna *Fäder och söner*. Det är en roman som engagerade många i samtiden och som har blivit en klassiker. Men Tolstoj fann den så tråkig att han somnade, vilket naturligtvis sårade Turgenjev. Kort tid där-efter kände sig Tolstoj förmärad och utmanade Turgenjev på duell. Duellen kom dock aldrig till stånd.

Tolstojs nya orientering hindrade honom också från att få Nobelpriset i litteratur. Som Kjell Espmark konstaterar i sin

Krig ifred.

FOTO: AKG/SCANPIX

bok om priset insåg Svenska Akademien storheten i Tolstojns epik. Men hans senare verk ansågs inte vara i Nobels anda. I ett utlåtande från Akademien hette det:

"Han har utdömt statens straffrätt, ja staten själv, och predikat en teoretisk anarkism; han har, ehuru alldeles obehövad i bibelkritik, på godtyckligt sätt omredigerat Nya testamentet i en halvt rationalistisk, halvt mystisk anda; han har på allvar förmenat både individer och nationer rätt till självförsvar och nödvärn."

Akademien talade också om Tolstojns "kulturfientlighet". Denna beskrivning var inte oriktig. I sin skrift *Vad är konsten?* tog han avstånd från all exklusiv och icke-uppbygglig konst. I linje med detta budskap var också hans herostratiskt ryktbara pamflett *Shakespeare och dramat*, som framför allt är ett angrepp på *Kung Lear*.

Bartlett tar inte upp denna pamflett. Det är märkligt med tanke på vilket utrymme den får i till exempel A. N. Wilsons biografi *Tolstoj* (1988), liksom i böcker som George Steiners *Tolstoj or Dostoevsky* eller Harold Blooms *Västerlandets kanon*. Wilson avfärdar den visserligen som "fifteen thousand words of nonsense about Shakespeare". Men Steiner, Bloom och många andra har tagit den på större allvar.

George Orwell ägnade en av sina mest briljanta essäer, "Lear, Tolstoj and the Fool", åt Tolstojns pamflett. Enligt Orwell avskydde Tolstoj *Kung Lear* eftersom han kände igen sin egen situation i dramat. Både Tolstoj och Lear avstod makt och egenhet. De hoppades därigenom få uppskattning och inflytande. Det fanns således, enligt Orwell, något tvetydigt över deras altruism.

Trots att Bartlett inte nämner Orwells essä får man ett intryck av att hon kan ha

inspirerats av den. Hon berättar att Tolstoj vid ett tillfälle rekommenderade sina barn att läsa *Kung Lear*. Och i anslutning till detta skriver hon att *Lear* är den närmaste motsvarigheten i den engelska kulturen till den typ av "heliga dårar" som fanns i Ryssland, och som Tolstoj identifierade sig med.

Den originellaste delen av Bartletts bok är avslutningskapitlet, som beskriver Tolstojns inflytande i Sovjet/Ryssland under de hundra år som har förflutit sedan hans död. De sovjetiska myndigheterna hade, precis som den tsarryska regimen, svårt att veta hur de skulle förhålla sig till Tolstoj. De uppskattade naturligtvis hans kritik av tsardömet men hans idéer kunde också vändas mot de nya härskarna. Vissa emigranter gav Tolstoj skulden till oktoberrevolutionen men Lenin menade att Tolstojns icke-väldsidéer bidragit till att revolutionen 1905 misslyckades.

Litterärt hade bolsjevikerna betydligt lättare för den realistiske berättaren Tolstoj än för Dostoevskij. De sovjetiska ledarna beslutade sig därför för att göra en radikal skillnad mellan å ena sidan författaren Tolstoj och å andra sidan hans lära och lärjungar. Tolstojns 100-årsdag 1928 högtidlighölls stort och man började ge ut hans samlade skrifter, en utgivning som pågick i 30 år. Under andra världskriget fick *Krig och fred* ökad aktualitet. Tol-

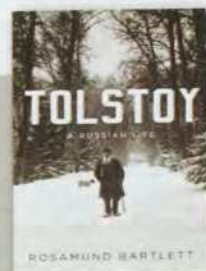
stoj blev central i Sovjets litteraturkanon, en författare som skoleleverna självklart skulle läsa. Men det handlade om hans skönlitterära verk; hans religiösa och politiska förkunnelse gömdes undan.

Samtidigt som Tolstoj kanoniserades som författare intensifierades förföljelsen av tolstojanerna. De avrättades, fängslades eller låstes in på mentalsjukhus. På 1970-talet kom dissidenten Mark Popovskij i kontakt med tolstojanen Morgatjev. Morgatjev hade arresterats under den stora terrorn 1936 och försökte nu bli rehabiliterad. Popovskij upptäckte till sin förvåning att det fortfarande fanns ett antal tolstojaner i livet; människor som aldrig omnämndes i officiella medier. De var nu mellan 75 och 90 år gamla, och fortfarande lojala med Tolstojns idéer. Deras tro hade överlevt, trots decennier av förföljelse. För Popovskij blev de därmed ett exempel på att man också i en totalitär stat kan leva i enlighet med sin moraliska övertygelse.

I samband med Michail Gorbatsjovs Glasnost-politik började Tolstojns idéer åter att diskuteras i Ryssland. En uppmärksam artikel från 1988 hade titeln "Tolstojns återkomst som tänkare". Hans pedagogiska idéer har fått en renässans. Numera är det främst den rysk-ortodoxa kyrkan som motsätter sig Tolstojns förkunnelse.

David Andersson

TOLSTOJ
A RUSSIAN LIFE
ROSAMUND BARTLETT
Profile Books 2010

När maoister styrde teatern

KULTURHISTORIA

Det är möjligt att någon modig vetenskapsman en dag vågar undersöka hur vårt kulturliv skadades direkt och indirekt av sextioåttarörelsen. Det är möjligt men knappast troligt. Frustrerade revolutionärer håller sig fortfarande fast i sina skrivbord på redaktionerna och talar bittert om "förnyelsen som kom av sig". De inser inte (och hur skulle de kunna det!) att deras insats var ett dödligt hugg mot en utveckling som aldrig får avskiljas från sina rötter. I andra länder, där flera tankar har lov att frodas samtidigt, likviderades inte tradition och utbildning. Det var bara i Kina och Sverige som man hånade och förödmjukade sina konstnärer och lärare.

Ingmar Bergman formulerade denna bittra kommentar över 68-rörelsens inverkan på kulturen i sin självbiografi *Laterna magica* och framstår därmed som en fullblodig kulturkonservativ. Under hans tid som chef för Dramaten 1963–66 påbörjades den "demokratisering" av kulturen som 68-generationen kom att fullfölja.

Bergman hade tillträtt sin tjänst som Dramatenchef med uppdraget att göra en modern teater. Han skulle förnya en ålder-

**KULTURFOLK ELLER
FOLKKULTUR?
1968, KULTURARBETARNA
OCH DEMOKRATIN**
JOHAN BERGMAN
Boréa Bokförlag 2010

domlig organisation och administrativ struktur.

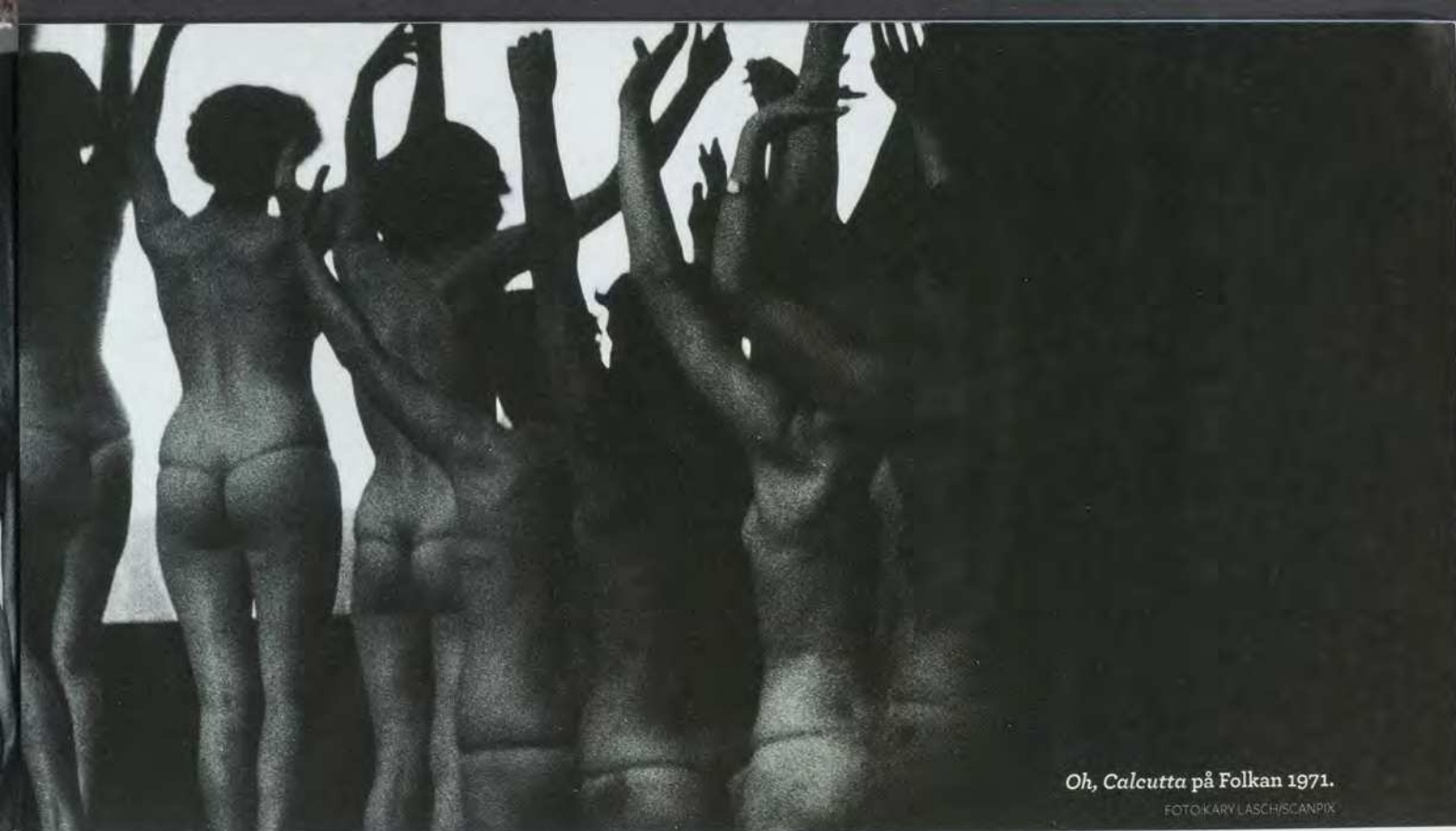
Det låg också i uppdraget att locka en bredare publik till teatern utan att göra avkall på den konstnärliga kvaliteten. Den redan då välrenommerade film- och teaterregissören tackade ja till uppdraget och kom att utföra genomgripande förändringar, framförallt satte han skådespelarna i centrum och såg dem som teaterns främsta resurs. Det centrala för Bergman var nämligen konstnärlig kvalitet, som inte på något sätt stod i motsättning till demokrati på arbetsplatsen och sociala reformer, men som heller aldrig fick komma i andra hand.

Den "skada" som åsyftas i citatet ovan handlade alltså inte om de strukturella förändringarna i företaget, utan om kravet på ett förändrat innehåll i konsten och kulturvänsterns respektlöshet gentemot konstnärliga ledare.

Historikern Johan Bergman har med *Kulturfolk eller folkkultur? 1968, kulturarbetarna och demokratin* gjort en viktig insats på ett växande forskningsfält. 68-rörelsens effekter på kulturlivet intresserar för närvarande forskarsamhället. Sedan ett par år tillbaka ägnar sig ett tvärvetenskapligt forskningsprojekt vid Uppsala universitet åt en omfattande kartläggning av den svenska studentrevoltens sociala förutsättningar och effekter på kulturlivet.

Johan Bergmans arbete spänner över teaterns, musikens och textilkonstens område genom en kritisk idé- och organisationsanalys av centumbildningarna Teatercentrum och Musikcentrum samt hantverkskooperativet Textilgruppen. Han studerar särskilt hur maoisterna kom att göra sig till folkets språkrör genom begreppet "folkets kultur". Johan Bergman utgår här från SKP:s interna partimaterial.

Teatern var den konstform som starkast kom att bli bärare av ett vänster-

Oh, Calcutta på Folkan 1971.

FOTO: KARY LASCH/SCANPIX

radikalt politiskt innehåll. Den muntliga formen passade det politiska budskapet, utförandet skedde omedelbart inför publik, interaktionen och kombinationen av musik, tal och sång i ett kollektivt framförande var optimalt för kulturarbetarnas syften: att väcka folket och arbetarklassen till medvetenhet och politiskt engagemang. Brytningen mot den etablerade kulturen var också som störst inom teatern.

Även på kultursidorna fick kulturradikalismen ett starkt fäste genom tongivande teaterkritiker som Leif Zern i *Expressen*, Bengt Jahnsson i *Dagens Nyheter* och Leif Nylén i *Stockholms-Tidningen* och *Rondo*. Teateruppsättningar kom att värderas utifrån det budskap som pjäsen förde fram.

I Johan Bergmans analys av den samtida kulturdebatten är Ingmar Bergman en typisk representant för den etablerade kulturens åsiktshållning. Det innebär att han inte var beredd att gå längre i demokratiseringen av kulturen än de förändringar som redan hade införts på Dramaten. De vänsterradikala kulturarbetarna ville gå ytterligare ett steg och bredda kulturbegreppet till att gälla alla: en kultur, för alla av alla. Det är den amatöristiska positionen som menar att kultur inte bör snävas in till ett reservat för den bildade borgerlighetens finkultur utan att den är en potentiell kraft hos människan: alla är konstnärer, alla kan skapa. Kulturarbetarnas målsättning var därför att inspirera och lyfta fram den skapande människan i alla.

Den amatöristiska positionen kan för-

stås som en harmlös kulturförmedlande praktik om det inte vore för att den i vissa vänsterradikala grupperingar sammanföll med strävanden att göra kulturen till ett medel för ett överordnat politiskt innehåll. Ingmar Bergman antyder måltavlan för sin kritik: "Det var bara i Kina och Sverige som man hånade och förödmjukade sina konstnärer och lärare."

Den kinesiska kulturrevolutionen som inleddes 1965 inspirerade många marxist-leninister i västvärlden. I Sverige bildades Kommunistiska förbundet marxist-leninisterna, KFML, 1967. Det bytte senare namn till Sveriges kommunistiska parti, SKP. Maoisterna nöjde sig inte med att erövra en borgerlig kultur till arbetarklassen. SKP menade istället att kulturens innehåll borde förändras i grunden. Arbetet skedde genom så kallade folkfronter som arbetade för att föra fram en "folkets kultur". Tidskriften *Folket i Bild/Kulturfront* och bokförlaget Ordfront var två viktiga organ för SKP:s kulturverksamhet liksom teatergruppen Fria Pro och distributionsnätverket Folkets Teater.

Vad denna "folkets kultur" som SKP vurmade för egentligen innebar rådde det delade meningar om. Den kan sammanfattas i begreppet "progressiv" men också i en förkärlek för folkdans, folkmusik, textilkonst och ett historiskt intresse för gamla hantverkstekniker. Bergman för in Eric Hobsbawms och Terence Rangers begrepp "uppfunna traditioner" för att beskriva KFML/SKP:s kultursyn:

"Förbundet ansåg sig artikulera ett

slags 'äka' kultur som var förankrad i de breda folklagens 'egen' historia/tradition. Denna folkets kultur, resonerade partiet, var en kulturform som i mycket hade gått förlorad under monopolkapitalismens tidsålder, men som det nu låg partiet att återuppväcka, (re)konstruera."

Johan Bergmans avhandling kan läsas som en kritisk uppgörelse med 68-generationens politisering av kulturen – på det sättet infriar han Ingmar Bergmans önskan om en "modig vetenskapsman" som vågar undersöka 68-rörelsens direkta och indirekta inverkan på kulturlivet. Men jag tror inte att det är det som har varit Bergmans syfte och det är inte heller där jag ser avhandlingens största värde. 68-rörelsens retorik och drömmar om att med kulturen som medel göra revolution känner vi redan till.

Behållningen har istället varit att se hur det kulturdemokratiska idealet i praktiken också ledde till en förnyelse av konstarterna och ett återknytande till traditionen. Först nu förstår jag till fullo betydelsen av kollektivt tanken, som inte bara var en politisk idé utan framför allt en strategi som stärkte konstnärernas ställning på arbetsmarknaden och gynnade dem affärsmässigt.

Jag inser också varför 70-talets konstnärer var så intresserade av gammalt hantverk, traderad kultur och att hitta den "genuina" svenska kulturen. Att stödet till folkkulturen kan komma från oväntat håll såg vi också under valåret 2010.

Anna Brodow Inzaina

Fidel Castro under invasionen i Grisbukten.

FOTO: GAMMA/IBL BILDBYRÅ

Kalla krigets järngrepp

HISTORIA

Det kalla kriget var en tid av internationell spänning och hotbilder. Idag är det historia, men fortfarande tar vi spjörn mot denna tid som sätter avtryck i dagens politiska, ideologiska och militära tänkande. Det kalla kriget utgör en viktig referensram och ständigt publiceras nya böcker om konfrontationer mellan öst och väst. De fyrtiofem åren som dominerade utvecklingen efter andra världskrigets slut har ännu inte upphört att fascinerar.

En av det kalla krigets händelser som uppmärksammas och fångas idag är den så kallade Grisbuktsinvasionen, vilket kanske främst beror på att den sett från västs horisont var ett totalt misslyckande och står som symbol för amerikanskt fiasko.

Med amerikansk hjälp invaderade 1 500 exilkubaner sitt forna hemlands sydvästra kust eller rättare sagt Grisbukten den 17 april 1961. Även amerikanska medborgare ingick i invasionsstyrkan. Syftet var att störta Fidel Castro som endast suttit vid makten ett par år. Operationen var planerad av CIA och hade godkänts av den amerikanske presidenten John F. Kennedy. CIA samarbetade även med den amerikanska maffian i en mordkomplot mot Castro. Men redan efter tre dagar hade Castros styrkor krossat invasionsförsöket. De flesta av deltagarna i invasionen tillfångatogs eller dog i strid.

Varför gav Kennedy klartecken till Grisbuktsinvasionen? Historiker har brottats med frågan i årtal och den är också startpunkt för den amerikanska historikern Howard Jones i *The Bay of Pigs*. Skickligt benar

han ut det politiska maktspillet i Washington för att förklara varför det blev som det blev. Han går omsorgsfullt tillväga, bygger på ett omfattande källmaterial och väger olika förklaringar mot varandra. Det finns inte mycket att invända mot hans välgrundade och genomtänkta tolkningar.

Kritikerna hävdar att misslyckandet i Grisbukten berodde på Kennedyadministrationens försiktighet, obeslutsamhet, dåliga omdöme och politiska självbedrägeri. Det amerikanska stödet var halvhjärtat och Kennedy visste uppenbarligen inte vilket ben han skulle stå på. Han stötte aktionen men ville samtidigt inte bli involverad.

Vita husets vankelmot fick enligt historieskrivningen förödande konsekvenser. Helt avgörande var att presidenten in-

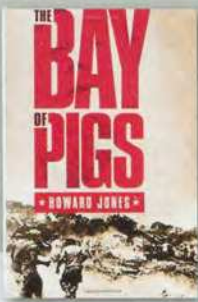
kubanska flygvapnet effektivare än amerikanska experter hade kalkylerat med.

Varken CIA eller Kennedyadministrationen tycks heller ha räknat med den kubanska regimens motståndsvilja. Enligt planen skulle invasionen fungera som igångsättare för ett folkligt uppror. I underrättelserapporter bekräftade CIA åtskilliga gånger ett sådant scenario. Men det blev inget uppror, vilket bland annat berodde på att operationen var för stor för att kunna hållas fullständigt hemlig. Sovjetunionen hade förvarnat Kuba, och Castro hade i förebyggande syfte fångslat ett stort antal potentiella upprorsmän.

Den nytillträdde presidenten visste enligt Jones inte vilka råd han skulle lita på. Hans rådgivare, som betraktades som de mest skärpta och smartaste i Washington, hade inte heller tid på sig att göra en ingående utvärdering av invasionsplanen. Att invasionsstyrkan skulle fly upp i bergen och inleda ett gerillakrig var en plan som såg bra ut på pappret. Men i verkligheten visade sig bergen ligga för långt borta från landstigningsplatsen. Och soldaterna var för dåligt tränade för gerillakrigföring. Operationen var enligt Jones ett högriskprojekt dömt att misslyckas på grund av självvalda eller självpåtagna restriktioner för amerikanskt deltagande. Kuba utgjorde dessutom inte ens ett militärt hot mot USA. Faktum kvarstår emellertid att trots alla brister i förberedelse och planering godkände Kennedy operationen.

Vad var det då som gjorde att Kennedy och hans rådgivare inte såg alla uppenbara brister? Jones svar är entydigt: det kalla kriget. För Kennedy, som endast suttit några månader i Vita huset, framstod operationen som den första möjlighe-

THE BAY OF PIGS
HOWARD JONES
Oxford University Press 2010

te gav klartecken för amerikanskt flygunderstöd i samband med landstigningen i Grisbukten. Kennedy själv skyllde ifrån sig och menade att CIA inte hade gjort klart för honom betydelsen av flygunderstöd för att operationen skulle bli lyckosam. Samtidigt var det

ten att vinna en seger över kommunismen. Kommunistiska hot krävde handling och presidenten ville gärna framstå som handlingskraftig. I hans värld kunde USA inte tillåta etablerandet av en kommunistisk stat så nära Floridas kust. Av München 1938 hade han lärt att inte visa vekhet mot diktatorer.

Kennedyadministrationen var således fången i det kalla krigets tankefigurer, vilket i sin tur förklarar en ödesdiger och bristfällig plan godkändes. Fientligheten mot Castro gjorde presidenten och hans bror Robert Kennedy blinda för riskerna med den illa genomtänkta och planerade landstigningen. De var kompromisslösa kalla krigare. Det fanns inte heller en strategi för ett eventuellt misslyckande. Jones ser interventionsplanen som ett klassiskt exempel på att nationell politik byggd på personlig besatthet och själv rättfärdighet kan få katastrofala följder.

Planen att mörda Castro och störta regimen ärvde Kennedy från sin företrädare Dwight D. Eisenhower. Operationen var således redan i stöpsleven när Kennedy tillträdde. Hans efterträdare Lyndon B. Johnson fortsatte trots den misslyckade Grisbuktsinvasionen på den utstakade vägen. Först sommaren 1965, när Vietnamkriget fick all uppmärksamhet i den amerikanska utrikespolitiken, tycks planerna på att störta Castro ha lagts på is.

I planeringen av Grisbuktsinvasionen misslyckades amerikanska strateger att avgöra hur många soldater som var nödvändiga för att få till stånd ett regimskifte, vilket enligt Jones illustrerar ett övergripande mönster i amerikansk utrikespolitik. Några år senare upprepade de samma misstag i Vietnam och fyrtio år senare i Irak. Utgångspunkten i alla tre konflikterna var dessutom att amerikanerna visste vad som var bäst för befolkningarna i de aktuella länderna.

Jones ser således Grisbuktsinvasionen som USA:s entré på ett slutande plan. Krig blev metoden för att genomdriva regimskiften. Men den fungerade varken på Kuba, i Vietnam eller i Irak. Och den är skakig i Afghanistan. I det perspektivet kan invasionsförsöket på Kuba ses som ett paradigmskifte i amerikansk utrikespolitik. Fem år tidigare i samband med Suezkrisen grep USA inte in. Tvärtom försökte Vita huset att hålla de europeiska stormakterna tillbaka, stormakter med ambitioner att försvara koloniala positioner. Men Grisbuktsinvasionen liksom Vietnam var stöpt i det kalla kriget och kampen mot kommunismen. I Irak och Afghanistan har kampen mot kommunismen ersatts av kampen mot terrorismen. Men konflikttänkandet och förslagen till lösningar är de samma.

Kim Salomon

Lysande släktkrönika om familj i världens mitt

KULTURHISTORIA

Det kan vara svårare att skriva om det välbekanta än om det okända. Skriver man om något som läsarna i hög grad känner till kan man frestas att antingen stryka deras förväntningar medhårs eller att reflexmässigt försöka bryta mot dem och skapa motstånd för motståndets egen skull. Det ena är lika fruktlöst som det andra, vilket gör det till en verklig utmaning att skriva exempelvis om Prousts Paris eller Wittgensteins Wien; två orter som är så omskrivna, romantiserade och analyserade att det krävs ett verkligt fint väderkorn, och en särdeles god stilkänsla, för att kunna skriva något nytt och värdefullt om dem. Desto mer underbart då att det nyligen har kommit en bok som gjuter liv i dessa så välbekanta miljöer.

Edmund de Waal är en av världens främsta keramiker, bosatt i London, utbildad i England såväl som i Japan. Ättling till den stora judiska finansfamiljen Ephrussi, och förvaltare av i stort sett det enda som återstår av dess väldiga förmögenhet, konstsamlingar och palats: en samling med 264 utsökta små *netsuke*, japanska miniatyrskulpturer. De användes ursprungligen i den traditionella dräkten, som smycke och för att hålla snöret till *sagemonon*, den lilla förvaringspåse eller låda som användes i Japan istället för fickor, på plats. Dessa *netsuke* blev heta samlarföremål i Frankrike under 1870-talet, då allt japanskt var högsta mode.

Ephrussi var en judisk familj i Odessa, som efter den judiska emancipationen blev rik på spannmålshandel. Deras ryska handelshus växte snabbt, och blev så stort och mäktigt att man i mitten av 1800-talet beslutade att det var dags för avknoppning i dåtidens europeiska metropoler Paris och Wien. Med den samlingsrika spannmålsförmögenheten i ryggen grundade utländska söner banker i dessa städer, och ett finansiellt nätverk växte fram, som bidrog till den exempellösa utvecklingen av industri och ekonomi under 1800-talets andra hälft och fram till första världskriget. Efter namnet förändrades till Ephrussi, och släktenas huvudmän giftes in

THE HARE WITH AMBER EYES A FAMILY'S CENTURY OF ART AND LOSS

EDMUND DE WAAL

Farrar, Straus and Giroux 2010

i både högadel och andra judiska finansfamiljer, som Rothschild.

Den som införskaffar netsukesamlingen, tillsammans med sin älskarinna, är Charles Ephrussi, Edmund de Waals farmors fars kusin, som levde i Paris och ingick i den samtida konst- och kulturvärlden på ett sätt som gör att man genom honom får en perfekt rundbelysning av den parisiska kulturelitens tillvaro. Poeten Paul Lafargue var en period hans privatsekreterare, Marcel Proust använde honom som förebild för Swann och genom hans salong passerade Degas, Cézanne och Renoir, vars verk han också tidigt samlade. Själv skrev han bland annat en monografi över Dürer. Som förmögen privatman kunde han kosta på sig att resa runt i Europa och söka igenom museer och få tillgång till privatsamlingar, och utan minsta tanke på utgifterna ägna några år åt sin exklusiva hobby.

Det är en fascinerande värld som skildras. Visserligen, som sagt, inte för första gången. Men berättelsen om hur den levande ättlingen Edmond de Waal färdas – i geografin, böckerna och tanken – i spåren av sina privilegierade anfäder skapar en särskild närhet.

Flera gånger understryker han svårigheten att skriva ett liv.

Hur viktigt det är att inte låta förenklingar, förväntningar och klichéer lägga sig i vägen för förståelsen. De Waal vill inte reducera historien till ett knippe anekdoter. På en middag, alldeles i början av pro-

jektet, berättar han enskildheter för några bekanta, och slås av hur berättelserna blir allt mer strömlinjeformade och liksom förtunnas ju mer de upprepas.

Hans önskan är att göra sammanhängen levande, och att skildra sina förfäder enbart genom det han faktiskt kan få reda på om dem

och deras värld. Han besöker de platser där människorna levde, vandrar genom deras nu förändrade salonger, upp för rue Monceau i Paris liksom Ringstrasse i Wien och längs kajerna i Odessa, där allt tog sin början i utskeppningen av säden.

Antisemitismen spelar ofrånkomligen en stor roll i berättelsen.

Edmond de Goncourt är tidigt ute med att tala om "le goût Rothschild", vilket syftar på lusten att förgylla allt, och vråkig-

heten i de praktfulla palats i nybarock eller nyrenässans som tidens elit byggde åt sig – långtifrån enbart judar. Men den nästan oskyldiga bismaken av antisemitism i yttranden av det slaget, som lika gärna kan riktas mot uppkomlingar generellt, blir genast mörkare när Dreyfusaffären seglar upp. Inte minst chockerande är vidden av judehatet också hos Charles Ephrussi tidigare vänner, de impressionistmålare han var så tidig med att samla och stödja. Detta är exakt vad Proust också skildrar i sin stora roman.

Iden del som behandlar Wien är det-
ta än mer framträdande, och skildringen av familjens liv i palatset vid Ringstrasse framstår nästan som ett grekiskt ödesdrama, där man ändå från början vet att det måste sluta illa. Ephrussi adlas av kejsaren, de gifter in sig i de högsta kretsarna och bygger ett av de praktfullaste palatsen vid Ringstrasse. Men redan under glansdagarna möts de av en öppen antisemitism som verkar mycket råare än den parisiska. I Wien är det verkliga så att gifta kristna

över huvudet inte kan acceptera midagsinbjudningar från judiska vän-

ner, av rädsla för att societeten ska stöta ut dem. Redan innan den ökande borgmästaren Lueger använder judehat som populistiskt argument för att vinna valen omgärdas det judiska livet i staden av regler och begränsningar som drabbar alla judar lika, oavsett ställning eller politiska åsikter. Givetvis spiller detta över i berättelsen också.

Om paris framstår som lockande och fascinerande, verkar Wien vara trångt, på något sätt dystert, trots all prakt och valserna och den söttskiga romantiken. I historiens ljus framstår det som en sorglig ironi att så många österrikiska, liksom tyska, judar just hälsade första världskriget som en möjlighet att bli accepterade. De rika familjerna donerade enorma summor till den österrikisk-ungerska krigsmakten, och många offrade sina söner. Jag påminns också om Ludwig Wittgensteins entusiasm och stora lust att delta i kriget vid frontens farligaste avsnitt, han som själv var uppvuxen i en av de allra rikaste familjerna, som visserligen hade konverterat, men vars judiskhet aldrig förläts dem av hatmånglarna.

En av de finaste berättelserna i boken är den om Anna, hushållerskan i Wien, som arbetade hos familjen ända från de tidiga tonåren. När nazisterna tog över palatset i Wien, och lade beslag på konsten för sina egna museer och naziledarnas privatsamlingar, smugglade Anna ut netsukesamlingen, några stycken i taget, dag för dag, tills hon fått med sig allihop. Sedan sov hon under hela kriget med dem gömda i sin madrass, och återlämnade dem i december 1945 till Elisabet, författarens farmor.

The Hare with Amber Eyes är både historia, kulturhistoria, släktkrönika och biografi. Det är en bok som är unik genom den personliga närheten, och skriven i en ton av absolut uppriktighet och vilja att verkligen inte svika människorna i berättelsen, att inte reducera någon enda gestalt till en anekdot. Det är stort.

Torbjörn Elensky

Alla foton av netsuke är tagna av Edmund de Waal. Skulpturerna kommer från hans släktsamling.

Journalistik på högvarv

DÄRFÖR VANN DOM

TORBJÖRN NILSSON RED.

Svante Weyler Bokförlag 2010

För inte för så länge sedan var svenska valrörelser förutsägbara: de varade i fyra veckor och sossarna vann i stort sett jämt. Journalistiken speglade fenomenet och gick på rutin med tråkiga referat och diskreta analyser.

Men när välfärdsmodellen började krackelera i slutet av 1980-talet fick partierna och deras företrädare plikta med minskat väljarförtroende. Samhället blev mindre förutsägbart och politiken mer intressant.

Utvecklingen gynnade journalistiken. Idag är reportrarna mer pålästa, bättre skribenter och har en helt annan förståelse för de krafter som påverkar politikens utformning. Folkrorelserna försvann, ideologierna spelade ut sin roll och in i partiapparaterna drog manipulörer, konsulter och medietränare. Reportrarna anpassade sig och beskrev alltmer politik som ett maktspel. Med krypta åsiktsskillnader blev metoder, taktik och strategi intressantare än förslagen.

Betyder det att journalistiken numera är cynisk? Nej, men dess bättre illusionslös. Det går inte längre att bara referera, man måste också kommentera. Med vilket jag inte menar politiskt färgade åsikter, utan texter som sidovinklar, upplyser och ifrågasätter men alltid på basis av fakta. Och texter som berättar. Politiker är människor, inte partiprogram.

Ett fint exempel på det berättande politiska reportaget är boken *Därför vann dom*. Berättelsen om ett ödesval, en samling artiklar tidigare publicerade i tidskriften *Fokus*. Vi får följa Reinfeldt, Sahlin och de andra under hela förra mandatperioden i intervjuer, i möten med väljare och journalister, i debatter med motståndare och i samråd med medarbetare. Reportrarna, Torbjörn Nilsson, Anita Kratz och Claes Lönegård, skriver rappt och initierat om vad som alldeles uppenbart har – likt USA – utvecklats till en permanent valrörelse.

Någon entydig förklaring till att alliansen vann ger de inte. Men efter att de vridit och vänt på en mängd faktorer framgår tydligt att ekonomin och det svaga socialdemokratiska ledarskapet blev utslagsgivande. Regeringen framstod som starkare och mer trovärdig än opinionen. Det låter som en förutsägbar slutsats, men vägen fram till den – det visar *Därför vann dom* – kantades av de oförutsägbareheter som trots allt gör politik så fascinerande.

Mats Wiklund

YOUR NEXT TOUR AB
-DIN BÄSTA RESEKLUBB

LYXKRYSSNINGAR PÅ KEJSERLIGA RYSKA VATTENVÄGAR MED **M/S VOLGA DREAM**

FARTYGET SOM SATT EN NY STANDARD FÖR KRYSSNINGAR PÅ VOLGA!

M/S Volga Dream har satt en ny standard för kryssningsfartyg på de ryska floderna och erbjuder alla tänkbara bekvämligheter. Här finns 58 lyxigt inredda hytter och utomordentligt kök.

OPERAKRYSSNING!

S:T PETERSBURG – MOSKVA, 15-25 AUGUSTI 2011

Följ med oss på en spännande kryssning längs floderna Neva, Svir och Volga och sjöarna Ladoga och Onega, från S:t Petersburg till Moskva, med stadsrundturer i båda städerna.

Vi får uppleva fyra konserter ombord med stjärnartister från den ryska operavärlden. Vi får uppleva det okända Ryssland från en bekväm flodkryssare och göra många intressanta, kulturhistoriska strandhugg. Fyra hotellnätter i bästa kategori i S:t Petersburg och Moskva. Svensk resevärd från Your Next Tour. Engelsktalande besättning.

Pris från: 27 950: -

BLAND TSARER OCH KOSACKER! MOSKVA – ASTRAKHAN VID KASPISKA HAVET

23 SEPTEMBER-5 OKTOBER 2011

Följ med på en konst och kulturresa. Med historia och intriger, är Ryssland högt uppe på önskelistan för resor. Ombord på exklusiva m/s Volga Dream kommer vi att utforska detta underbara land på bästa möjliga sätt, det bästa på Volga, där alla måltider och ett omfattande program för sightseeing och aktiviteter ingår, bl.a. musikunderhållning. Under kryssningen ser vi den vackra ryska landsbygden, stannar vid historiska ryska städer och traditionella byar där vi får lära oss om kultur och möta lokalbefolkningen, där det bjuds på konserter och folkmusik. Svensk resevärd från Your Next Tour. Engelsktalande besättning.

Pris från: 26 500: -

FÖRETAG OCH FÖRENINGAR VI SKRÄDDARSYR ERA RESOR EFTER ÖNSKEMÅL!

YOUR NEXT TOUR AB

Lill-Jans Plan 2 114 25 Stockholm
info@yournexttour.com

-DIN BÄSTA RESEKLUBB

Tel: 08-611 51 50 Fax: 08-735 60 40
www.yournexttour.com

Freden som sargade Ungern

Halv fem på eftermiddagen var allt över – efter blott 15 minuters ceremoni. Det var allt som behövdes för att stycka ett tusenårigt rike till oigenkännlighet. Två tredjedelar av dess territorium och över hälften av befolkningen hade slitits loss och portionerats ut till grannländerna. Segrarna dröjde sig kvar i palatset Grand Trianon för att gratulera varandra. Förlovarna stapplade ut i den storslagna slottsparken. De fruktade att hemlandet inte skulle överleva den brutala stympningen, att det som återstod inte var livsdugligt. Ungern var den 4 juni 1920 draperat i sorgefärger. Affärer och skolor var stängda, bussar och spårvagnar stod stilla. Dagen efter skulle kampen för tillvaron åter ta över de krigshärjade ungrarnas liv. Men landssorgen skulle aldrig upphöra, revanschens glöd aldrig slockna. Ungerns fredsvillkor var de mest hänsynslösa efter det första världskriget. Varför?

Bryan Cartledge söker svaret i sitt bidrag till bokserien *Makers of The Modern World. The Peace Conferences of 1919-23 and Their Aftermath*. Cartledges skildring av Trianon-freden är en nyttig påminnelse om att det förflutna ofta är en härva av tillfälligheter, inte en logisk följd av ound-

pa i slutet av 800-talet. Deras medeltida kungadöme sträckte sig över dagens Ungern, Slovakien, östra Ukraina, Transylvanien, västra Rumänien, norra Serbien, Kroatien och östra Österrike. Efter slaget vid Mohács 1526 besattes det mesta av riket av turkarna. För att bli av med osmanerna valde ungrarna Ferdinand av Österrike till kung – den förste av huset Habsburg på Ungerns tron. Efter nästan 200 år återfick kungadömet sina gamla gränser, men förblev en del av Habsburgarnas rike. Ungerns självstyre blev en ständig tvistefråga. Konflikten kulminerade i ett krossat uppror mot österriekarna 1848-49. En kompromiss nåddes slutligen 1867: kejsardömet Österrike blev dubbelmonarkin Österrike-Ungern. Den ungerska rikshalvan fick full autonomi i inre angelägenheter.

Hälften av Ungerns befolkning var icke-ungarer – rumäner, ruthener, slovakar, kroater, serber, slovenar, tyskar och judar. Rikets multietnicitet hade tidigare orsakat ringa friktion, men under 1800-talet frambesvärjdes folkgruppernas nationalmedvetande. Ungernarna kontraderade tvångsassimilering. En lavin av missnöje tog fart som bara resoluta reformer

umbäranden – miljoner stupade och sårade, svält, militärstyre – hade drivit alltför många folkgrupper till att kräva självständighet. Karl, den siste monarken av Österrike-Ungern, abdikerade i november 1918. Republiker proklamerades i Wien och Budapest.

När Versailleskonferensen inleddes i januari 1919 hade Habsburgmonarkin redan gått ur tiden. Fredsmakarnas delikata uppgift blev i praktiken att dra nya gränser genom det etniskt snåriga Centraleuropa. Ungern kunde inte förvänta sig annat än stora landförluster. Landet hade varit en avskydd fiende under ett bittert och utdraget krig. Och de stater som gjorde anspråk på dess territorium – Tjeckoslovakien, Rumänien och Jugoslavien – var segrarmakternas allierade. Ungern uppfattades dessutom som fränstötande reaktionärt och sina minoriteters plågoande. Men fredsvillkoren blev brutalare än vad någon, inklusive segrarmakterna själva, hade föreställt sig.

I Versailles behandlades Ungerns öde i kommittén för Rumänien och Jugoslavien, samt i kommittén för Tjeckoslovakien. Ledamöterna var underordnade tjänstemän från de fyra stormakterna (Storbritannien, Frankrike, Italien och USA), samtliga med bristfälliga kunskaper om Centraleuropa. De två arbetsgrupperna konfererade inte sinsemellan: ingen tog notis om amputationernas samlade skadeverkan på Ungern. Kommittémedlemmarna trodde dessutom att villkoren de förordade skulle omförhandlas med förlovarna vid en avslutande kongress. Stormakterna maximerade därför de territoriella anspråken å sina allierades vägnar. Strategiska gränsområden med järnvägslinjer och naturresurser bröts loss från Ungern, också där befolkningen var ungersk. Flera ledamöter medgav i efterhand att deras rekommendationer varit orimliga. Men de räknade aldrig med att de skulle förverkligas – de var förhandlingspositioner. Någon kongress ägde

” Fredsmakarnas delikata uppgift blev i praktiken att dra nya gränser genom det etniskt snåriga Centraleuropa. Ungern kunde inte förvänta sig annat än stora landförluster.

vikliga skeenden. Bakom det drakoniska fredsfördraget låg varken någon komplott eller analys, utan slarv och stundens infall.

Cartledges framställning är balanserad, hans prosa elegant och kärnfull. Men boken har en svaghet. Varje volym i bokserien om Versailleskonferensen utgår från en individ: USA:s deltagande tecknas via president Wilson, Italiens via premiärminister Orlando etcetera. Men i Ungerns fall blir denna biografiska metod en tvångströja. Landets efterkrigstid var kaotisk. För att få det hela att gå ihop tvingas Cartledge att fokusera på två premiärministrar, Mihály Károlyi och István Bethlen, och dessutom överdriva deras betydelse. De figurerar blott sporadiskt i historien och redogörelserna för deras livsöden ter sig överflödiga, hinder på vägen i en annars rafflande och i stora stycken okänd berättelse.

Ungrarna svepte in över Centraleuro-

skulle ha kunnat hejda. Självständighet var dock ett sällsynt krav före 1914. De flesta minoriteter önskade större autonomi inom ramen för Habsburgmonarkin. Men ungrarna kunde inte förmå sig att rubba *status quo*. Efter många århundraden hade idén om en ungersk enhetsstat inom rikets medeltida gränser präntats in alltför djupt.

Under det första världskriget kämpade de flesta soldater i habsburgsk uniform lojalt in i det sista. Men när kriget var förlorat började riket falla sönder. Krigsårens

**MAKERS OF THE MODERN
WORLD
THE PEACE CONFERENCES OF
1919-23 AND THEIR
AFTERMATH: HUNGARY**
BRYAN CARTLEDGE
Haus Publishing 2009

dock aldrig rum. I maj var segrarmakternas regeringschefer otåliga och utmattade. De ville få allt överstökat och åka hem. De godkände därför kommittéernas rekommendationer – utan diskussion – och förde dem rätt in i fredsfördragen.

Resultatet blev att Ungern framtogs två tredjedelar av sitt territorium och över hälften av befolkningen. Transylvanien, halva Banatet och östra Ungern tillföll Rumänien. Kroatien, andra halvan av Banatet samt Bácska införlivades med Jugoslavien. Slovakien och ungerska Ruthenien blev delar av Tjeckoslovakien. Burgenland förlänades till Österrike. Dubbelmonarkins slaviska folkgrupper hade fått bilda egna stater, och rikets rumäner anslutits till Rumänien. Men till på köpet hade tre och en halv miljoner ungrare berövats sitt hemland.

Fördraget var klart för förlorarnas underskrifter, men de skulle inte kallas till Paris förrän i december 1919. Krig och revolution kom emellan.

I november 1918 hade den nya regeringen i Budapest slutit ett stilleståndsavtal med segrarmakterna. Den ungerska armén upplöstes i utbyte mot en försäkran av landets gränser till dess att ett fredsfördrag undertecknats. Men kort därefter ryckte tjeckiska trupper in i ungerska Slovakien, Rumänien kastade sig över Transylvanien och serbiska styrkor ockuperade södra Ungern. Grannländernas avsikt var uppenbar. De skulle ställa fredskonferensen inför ett *fait accompli*, kapa åt sig vad de redan hade utlovats av stormakterna – och mer.

I invasionernas kölvatten välldes paniken över Ungern. Läget var redan ytterst prekärt. Bristen på mat och bränsle var akut – segrarmakternas ekonomiska blockad var ännu i kraft. I kaoset lyckades bolsjevikerna bana sig väg in i det politiska tomrummet.

Under tiden hade rumänerna marscherat ännu djupare in i Ungern. Kommunisterna lät skapa en ny armé till landets försvar, men den drevs på flykten efter några månaders krig. Förlusten ledde till att bolsjevikerna störtades, men den röda terrorn följdes av utländsk ockupation. I augusti 1919 intog rumänerna Budapest. De plundrade systematiskt och begick svåra övergrepp mot civilbefolkningen. Till sist protesterade stormakterna. Men ockupationsstyrkorna utrymde inte Budapest förrän i november. Röken hade knappt hunnit skingras, liken knappt hunnit begravas, förrän den nya regeringen kallades till Paris.

Den ungerska delegationen tog del av fredsfördragets villkor i januari 1920. Bestörtningen var obeskrivlig. Men regeringen i Budapest hade inget annat val än att

Den siste kejsaren av Österrike-Ungern, Karl I.

FOTO: AKG/SCANPIX

skriva under. Den var piskad att få slut på den förlamande ekonomiska blockaden. Utan ett fredsfördrag kunde landets återuppbyggnad inte komma igång. Grannländerna hade redan lagt beslag på de territorier som Ungern skulle tvingas avträda. Och armén var slagen i spillror. Fördraget undertecknades till slut av ungrarna den 4 juni 1920.

Freden i Trianon kom att förgifta Ungerns politik under mellankrigstiden. Att revidera fördraget blev en nationell besatthet. Ungern gick i förbund med de länder som önskade lägga Versaillesfredens Europa i aska: Mussolinis Italien och Nazityskland. I slutet på 1930-talet ingicks en faustisk pakt med Hitler. Hälften av allt förlorat land återtogs med tysk hjälp – i gengäld eliminerade Ungern sina judar och slöt upp bakom axelmakterna i det andra världskriget. Efter krigsförlusten krympte landet åter till 1920 års gränser.

Under kommunismen lades revisionismen i malpåse. Men efter 1989 har Trianon åter tagit plats i det nationella medvetandet. "Stor-Ungerns" silhuett, med rikets historiska gränser, är en vanlig syn på bildkalender, souvenirer och kartor. De ungerska minoriteternas livsvillkor är fortfarande en källa till friktion med grannländerna, särskilt med Slovakien. Men ingen förespråkar längre på allvar en revision av Trianon. Freden tycks idag fylla samma funktion som en nationell skapelsemyt, trots dess tragiska konsekvenser. Det är inte så märkligt som det i förstone kan tyckas. Ungerns historia är kantad av nederlag och katastrofer: Mohács 1526, upproret 1848, Trianon 1920, revolten 1956. Ungerns historiska bedrift är att alls ha hållit sig kvar på kartan. Trianon symboliserar inte bara ett tusenårigt rikets undergång, utan också överlevnad mot alla odds.

Andreas Danielsen

Komiker" – begreppet har fått en förbluffande vid definition – får alla samma fråga: "Kan man verkligen skämta om allt?" Ingen vågar ställa den betydligt intressantare frågan: "Kan man verkligen ta något på allvar?" Ändå är det just denna fråga som ligger närmast till hands vid slutet av varje år, då årskrönikor tränger sig på utan att fråga om lov. År 2010 var inget undantag.

Ibland känns det svårt, ja nästan omöjligt att prata om negativa kulturella upplevelser. Bemötandet kan vara kyligt eller rent av fientligt mot dem som vill prata om det. Men årskrönikorna ställer saken på sin spets genom att påminna oss om att vi lever i en tid när det absurda blivit norm. Vi måste våga prata om det. Hur ska vi annars kunna möta vår civilisatoriska plikt att hålla humöret uppe?

Själv nådde jag betydande framgång detta nyår genom att montera en dokumentförstörare direkt till brevinkastet och betala en tolvåring för att radera samtliga kanalinställningar på tv:n (Undantaget Axess-TV, givetvis). Om svårmodet ändå kom smygande tog jag med min lyra på balkongen och knäppte stämningsfullt på den likt den bakalade Nero, vars lugn inför hur stora kulturvärden förvandlas till aska är ett föredöme för oss alla.

Metoderna är med all säkerhet lika många som antalet ännu friska individer, men poängen är just att vi måste våga prata om det. Vi behöver ett språk för våra negativa kulturella upplevelser och den skamfyllda gråzon av övertramp som är vår samtid.

OM SLUTET PÅ ETT ÅR är en prövning, bör början på ett nytt tvärtom präglas av hopp och glada nyheter. Därför var det med särskild entusiasm jag vid januaris inledning läste att antalet bankrån och anmälda cykelstölder märkbart sjönk under 2010.

Problemet med goda nyheter är att de är svåra att tro på, särskilt om de kommer från Brottsförebyggande rådet. I just detta fall visade det sig dessutom att kategorin bedrägeribrott istället ökade 2010, liksom narkotikabrott, misshandel, samt inbrott i källare och på vindar. Att allt tjuvaktigare, våldsammare och falskare narkomaner har blivit för lata för att cykla och planera "stötar" som gäller annat än det skräp vi stuvat undan i våra förråd, är inte särskilt uppmuntrande. Det tyder snarare på att även de kriminella klasserna förlorat sin yrkesstolthet.

En avgörande orsak är antagligen vansläktning av den svenska poliskåren. En gång i tiden mötte yrkeskriminella en ordningsmakt som utstrålade förpliktigande värdighet. Den bar guldgaloner,

pickelhuva och sabel och satte därmed ribban högt för vad samhället förväntade sig av sina kriminella.

Idag uppträder den svenska poliskåren i något slags fritidsskådespel, krönt av en sladdrig båtmössa eller, än värre, en sportkeps. Att våra brottslingar låtit sig dras med när deras övervakare bytt elegant formalitet mot slapp ledighet förvånar inte.

Antagligen är det för sent att återinföra en verklig polisuniform, men det finns exempel på ledig polisiär klädsel som inte gör avkall på värdigheten: Oxforduniversitetets ordningspolis, "the bulldogs", bär plommonstop. Den mest förhärskade student tar sina överträdelser på allvar under sådana övervakare. Tjugo tusen plommonstop från Lock & Co, ett till varje svensk polis, skulle inte kosta mer än 56 miljoner kronor. En skicklig justitieminister kunde säkert utverka mängdrabatt.

Det brådskar, innan en hel generation kriminella gått förlorad.

JAG HAR aldrig upplevt det som störande att bo mitt emot en av Stockholms utbildningsinstitutioner för sjukgymnaster, även om många av mi-

na grannar blir nervösa av deras käcka uppsyn, kärnfriska hurtighet och märkliga kombination av träningsoverall och sjukvårdsuniform. Sjukgymnasterna är överlag en mångkulturell krydda av det slag varje storstad behöver.

Med detta sagt vore det lönlöst att förneka att min blick blivit mer kritisk sedan den 11 december. Man kan hävda att Taimour Abdulwahabs yrkesval inte har att göra med hans försök att spränga oskyldiga Stockholmsflanörer i luften. Det är sant att sjukgymnaster inte är en homogen grupp, att bara en liten minoritet bland dem är våldsbegärrande och att den litteratur de hänger sig åt är så svävande att den, liksom i de flesta akademiska discipliner, kan ge stöd för vilket beteende som helst. Icke desto mindre vore det ett utslag av missriktad tolerans att förbise det faktum att det i sjukgymnastikens själva grundanslag finns en strävan efter spänstig sundhet, som lätt kan slå över i fanatism.

Vi kan inte kräva av alla sjukgymnaster att de ska börja röka, dricka och bryta sina nyårslöften om ett aktivare liv, som vanliga, sekulära svenskar, men vi kan kräva att de uttryckligen tar avstånd från alltför hälsofixerade kollegor. Det är dags att tala klarspråk, utan att för den skull dra alla sjukgymnaster över en kam.

Johan Hakelius

ATLANTIS

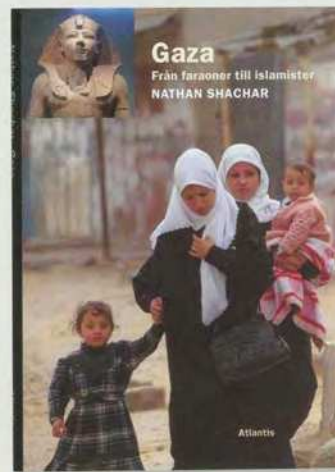
B O K F Ö R L A G

VÄLKOMNA
ATT TA DEL AV VINTERNS
MEST POPULÄRA TITLAR
FRÅN ATLANTIS!

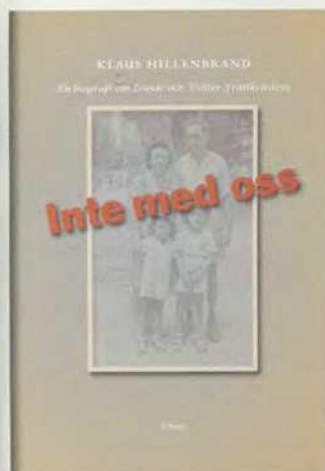
Den dolda alliansen
MIKAEL HOLMSTRÖM

Trots fasaden av neutralitet har Sverige i största hemlighet samarbetat med Nato-grannarna mot det gemensamma hotet Sovjet. Denna bok bygger på omfattande forskning och avslöjar hemliga möten, signalförbindelser och krigsförberedelser.

Gaza – från faraoner till islamister
NATHAN SHACHAR

Gazaremsan är idag världens mest nyhetsintensiva konflikthärd. Här återger Nathan Shachar områdets dramatiska historia, en historia om både ledarnas gärningar och de vanliga invånarnas öden.

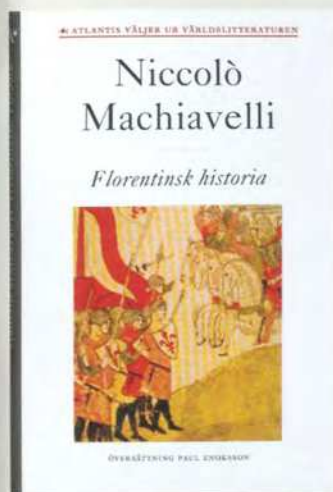
Inte med oss
KLAUS HILLENBRAND

Detta är den osannolika men sanna historien om den judiska familjen Frankensteins öden under och efter andra världskriget – hur de levde under jord i Nazityskland och slutligen skapade sig ett nytt liv i Sverige.

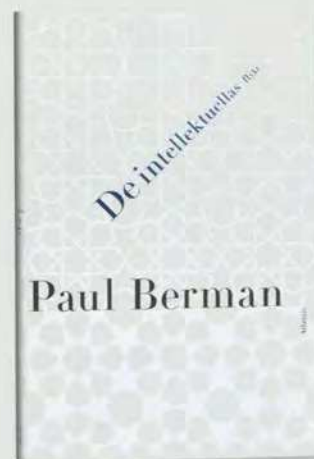
Europeiska möten med historien
KLAS-GÖRAN KARLSSON

Hur har individer, samhällen och stater i Europa under efterkrigstiden sett på sitt nära förflutna? Karlsson, professor i historia, ger flera kulturhistoriska perspektiv på Förintelsen, den kommunistiska terrorn och Europas förändrade karta 1989–1991.

Florentinsk historia
NICCOLO
MACHIARELLI

Politikern och historikern Machiavelli, mest känd för boken *Fursten*, berättar här på ett medryckande sätt stadens Florens historia under tusen år – från romarrikets fall till renässansens kulmen.

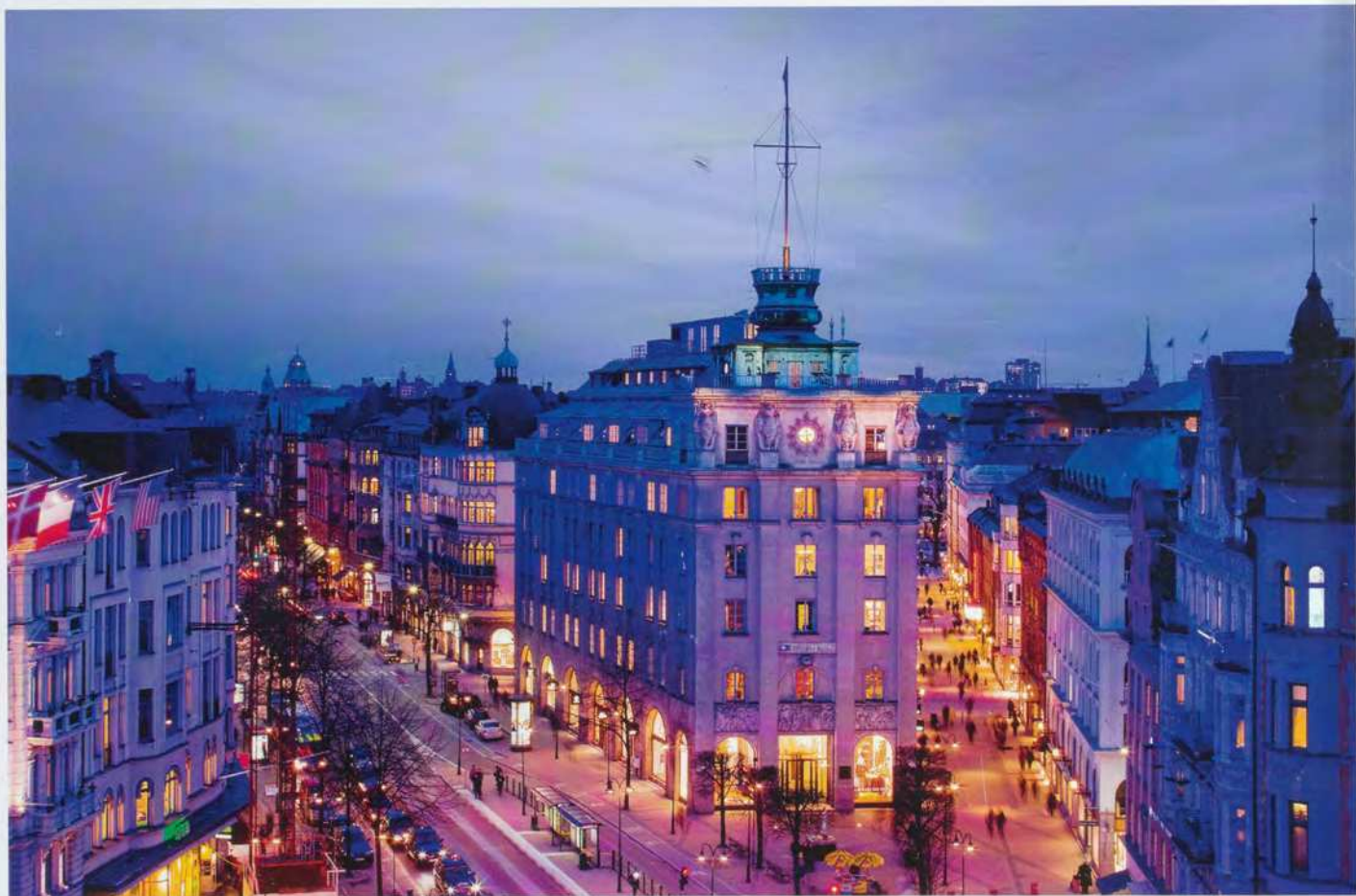

De intellektuella flykt
PAUL BERMAN

Den amerikanske journalisten Paul Berman har här skapat en pamflett, en historiebok och ett försvar för upplysning och för det fria ordet. Han varnar för en utveckling där extremistiska grupper blir allt mäktigare och de intellektuella blir allt tystare.

NORDSTJERNANHUSET

Stureplan 3 – tradition och förnyelse

KONTOR UTHYRES

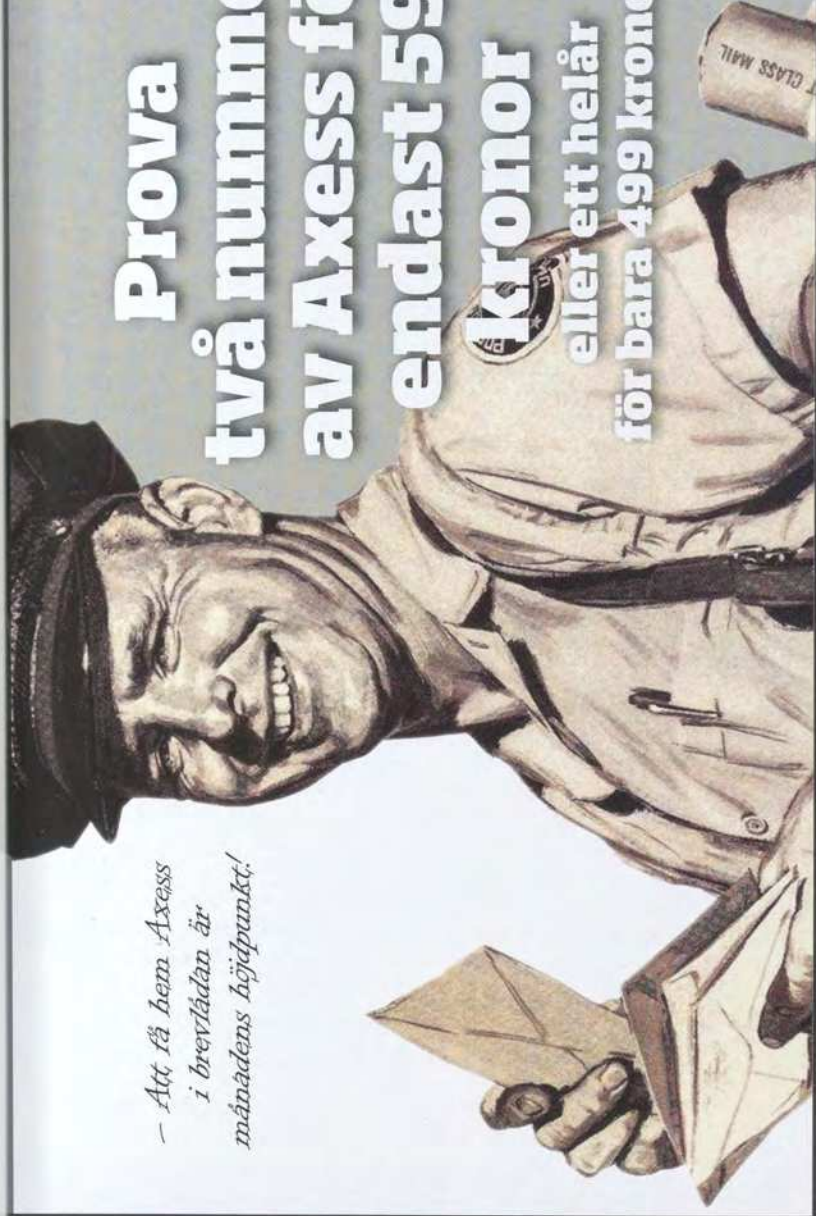
För första gången på 17 år har vi kontorsytor att hyra ut. Nu finns 550–2 800 m² till uthyrning i en av Stockholms mest exklusiva fastigheter, det totalrenoverade Nordstjärnanhuset. För mer information kontakta Jimmie Hall på Nordier Property Advisors, telefon 08-611 59 00.

NORDSTJERNAN

*- Att få hem Axess
i brevlådan är
månadens höjdpunkt!*

Prova två nummer av Axess för endast 59 kronor eller ett helår för bara 499 kronor!

- ☐ Jag vill prova två nummer av
Axess magasin för 59 kronor ⁽³¹⁹⁾
- ☐ Jag vill ha nio nummer (helår)
av Axess magasin för 499 kronor ⁽³²⁴⁾

När min beställning är mottagen får jag
mitt första nummer av Axess magasin.

NAMN:

ADRESS:

POSTADRESS:

E-POSTADRESS:

TELEFONNUMMER:

mottagaren
betalar
portot

Axess magasin
Axess Publishing AB
20494453
SVARSPOST
83118 ÖSTERSUND